

Innehåll

Sammanfattning	9
Bakgrunden till utredningen.....	9
Inledning.....	9
Genusperspektivets status, genomslag och möjligheter i museernas verksamhet.....	10
Hur kan genusperspektivet få större genomslag i museernas verksamhet?	12
Förslag till resursenhet.....	14
1 Inledning	17
1.1 Disposition	19
1.2 Arbetsgruppens direktiv och uppdrag.....	20
1.3 Arbetsgruppens sammansättning.....	21
1.4 Arbetsgruppens arbete.....	22
1.5 Museerna och deras organisation.....	25
1.6 Betydelsen av genus på museerna	29
1.7 Genusbegreppet	30

2	Genusperspektivets status, genomslag och möjligheter i museernas verksamhet	33
2.1	Integration eller särbehandling av genusfrågor	34
2.2	Förutsättningar för genusperspektiv i museernas verksamhet.....	39
2.2.1	Utbildningar för museiverksamma	39
2.2.2	Museiforskning	44
2.2.3	Museiarkiv	51
2.3	Genusperspektivets genomslag i museernas utåtriktade verksamhet	55
2.3.1	Utställningsverksamhet.....	56
2.3.2	Museipedagogik	61
2.4	Sammanfattning	63
3	Hur kan genusperspektivet få större genomslag i museernas verksamhet?	65
3.1	Vidareutbildning av museiverksamma	65
3.1.1	Sammanfattande förslag om vidareutbildning	70
3.2	Museiforskning med genusperspektiv	71
3.2.1	Sammanfattande förslag om museiforskning med genusperspektiv	74
3.3	Gestaltning av genus i utställningar och pedagogisk verksamhet.....	75
3.3.1	Utställningar med genusperspektiv	82
3.3.2	Sammanfattande förslag om utställningsverksamhet och museipedagogik med genusperspektiv	85
3.4	Sammanfattning	86

4	Förslag till resursenhet	89
4.1	Förutsättningar och kostnadsposter.....	93
4.2	Funktioner och uppgifter	95
4.2.1	Forum för diskussion	95
4.2.2	Pådrivare i genusfrågor.....	96
4.2.3	Förmedlare av kontakter och forskning.....	97
4.2.4	Arrangör av utbildningar.....	98
4.2.5	Direkt stöd	99
4.3	Organisation.....	100
4.3.1	Placering	101
	Bilaga 1: Arbetsgruppens direktiv.....	105
	Bilaga 2: Museibesök.....	109
	Bilaga 3: Konsultuppdrag	111
	Bilaga 4: Deltagare i halvdagsträffarna för delutredningen <i>Utställning och museipedagogik med genusperspektiv</i>.....	115
	Bilaga 5: Förslag till kurs för museiverksamma	119

Sammanfattning

Bakgrunden till utredningen

Arbetsgruppen Genus på museer (Ku 2001:A) har från januari 2002 till och med december 2003, på uppdrag av kulturminister Marita Ulvskog, utrett hur genusperspektivet kan få större genomslagskraft i museers verksamhet.

För att skapa bred förankring av arbetet fick arbetsgruppen i uppdrag att kontinuerligt samråda med företrädare och berörda på museerna, vilket också har skett. Möjligheterna att etablera ett framtida resurscentrum för genusfrågor på museerna för att öka genomslagskraften av genusperspektivet i museernas verksamhet skulle vidare utredas. Inom ramen för uppdraget fick arbetsgruppen även en anmodan om att initiera och stödja projekt som syftar till att utveckla museernas verksamhet ur ett genusperspektiv.

Inledning

I arbetsgruppen har ingått företrädare för museer, arkiv och forskarsamhället. Arbetsgruppen har också engagerat konsulter från museer, institutioner och föreningar samt enskilda museiverksamma som alla bidragit med underlag till utredningen. I arbetsgruppens arbete har fyra områden fokuserats utifrån det givna uppdraget: utbildningsmöjligheter, forskning på museerna,

utställnings- och programverksamhet samt museipedagogisk verksamhet.

I slutrapportens inledning överblickas museernas organisation samt deras normativa funktion. Betydelsen av att integrera ett genusperspektiv i museernas verksamhet framhålls eftersom vad som visas på museerna får konsekvenser för de människor som besöker dem. Det som visas om exempelvis kvinnor och män kan förstärka eller ifrågasätta invanda roller och mönster.

I det inledande kapitlet diskuteras också det för utredningen centrala begreppet genus. Begreppet genus handlar om de uppfattningar om könen och relationerna dem emellan som konstruerats och konstrueras i samhället, och som får konsekvenser både för den enskilda individen och för samhället i stort. Att bedriva verksamhet utifrån ett genusperspektiv innebär att vara medveten om sociala konstruktioner av manligt och kvinnligt och om att se dem som föränderliga och möjliga att påverka.

Genusperspektivets status, genomslag och möjligheter i museernas verksamhet

För att ta reda på vilka förutsättningar museerna har för att arbeta med att integrera genusfrågor har arbetsgruppen undersökt vilka utbildningar som finns för blivande museitjänstemän, och även vilka möjligheter till vidareutbildning som finns för redan museiverksamma. Det har varit centralt att utröna om dessa har inslag av genusproblematik utifrån kursplaner och beskrivningar. Här har även utretts i vilken utsträckning forskningen på museerna har genusperspektiv samt vilka förutsättningar för genusperspektiv som finns i museiarkiven. Undersökningarna har syftat till att ta reda på hur förutsättningarna och underlaget ser ut för att föra in och aktivt arbeta med genusfrågor i museernas utåtriktade verksamhet. Dokumentations- och insamlingsprinciper är nog så viktiga förutsättningar för genusperspektivets genomslag i den utåtriktade verksamheten. Det har dock inte ingått i arbetsgruppens uppdrag att utreda eller ge förslag till förändring inom dessa områden.

En viktig förutsättning för genusperspektivets ökade genomslagskraft på museerna är naturligtvis kunskap om genus. Inventeringen av de existerande utbildningarna visar att nyutbildade och yngre museiarbetande ibland har kunskaper om genusproblematiken med sig in i yrket. Då ämnet genuskunskap är relativt nytt inom universitetsvärlden kan förutsättas att de flesta museitjänstemän som varit yrkesverksamma under längre tid, saknat inslag om genusperspektiv i sin utbildning. Det finns således ett påtagligt behov av utökade möjligheter till vidareutbildning i genuskunskap för olika yrkesgrupper inom museisektorn.

Det finns relativt få möjligheter för museitjänstemän att forska på sin arbetsplats. Viss forskning bedrivs dock, särskilt på ansvarsmuseerna. Forskning med genusperspektiv bedrivs till viss del. I en enkätundersökning som arbetsgruppen utförde svarade 18 av de 30 museer som besvarade enkäten att de bedrev forskning med genusperspektiv. Det framkom dock att museernas uppfattning om vad som är forskning med genusperspektiv varierade. Arbetsgruppen anser att det är av stor vikt att förstärka denna forskning och satsa resurser på ett utvecklat stöd till genusforskning på museerna.

I museernas icke-publika verksamhet som här undersökts, i utbildning, kompetensutveckling, forskning och arkivverksamhet, finns alltså vissa grunder för ett genomslag av genusperspektiv. Det tycks också finnas en medvetenhet om genusfrågornas betydelse på de flesta museer.

I utställningsverksamheten verkar det generellt som om det finns en osäkerhet i hur man använder ett genusperspektiv och hur man skapar en utställning rent praktiskt med genusproblematisering. Vid samtal med museianställda som arbetar med utställningsverksamhet återkommer ständigt frågan om förhållandet mellan form och budskap och om hur man ska gå tillväga för att gestalta den teoretiska kunskapen om genus. Belysningen av kvinnor och kvinnohistoria är i dag relativt god på de svenska museerna. Nu måste museerna i högre utsträckning stimuleras

att ta ett steg till – att problematisera de könsmonster som framträder i belysningen av kvinnor och kvinnors historia.

I den museipedagogiska verksamheten på museerna verkar genusfrågor relativt ofta problematiseras, skildras och upplevas. Liksom det finns en mängd olika typer av museer, finns en mängd olika former av museipedagogik. I denna slutrapport har framför allt endast rollspel som riktar sig till barn och unga framhållits som exempel. Historiska rollspel för barn och unga är en variant inom vilken könsroller och genusfrågor ofta engagerar deltagarna.

Sammanfattningsvis kan sägas att genusperspektivet till viss del har slagit igenom i museernas inåt- och utåtriktade verksamhet, men fortfarande finns vissa brister i kunskap om genus. Arbetsgruppen anser dock att det finns stora möjligheter att förbättra förutsättningarna för att genusperspektivet skall integreras på museerna.

Hur kan genusperspektivet få större genomslag i museernas verksamhet?

Några områden som arbetsgruppen ser som särskilt strategiska för en integrering av genusperspektivet fokuseras i följande kapitel. Det gäller vidareutbildning av museiverksamma i de flesta yrkeskategorier, genusforskning på museerna samt utställningsverksamhet och museipedagogik.

Ett effektivt sätt att föra in genusperspektivet i museiverksamheten torde vara att vidareutbilda de etablerade museitjänstemännen i genusvetenskap. Arbetsgruppen har ansett att det är viktigt att kontakterna mellan museerna och universiteten fördjupas. Det är lämpligt att vidareutbildning av museipersonal genomförs i samarbete med universitet och högskolor. I kapitlet läggs ett förslag fram till hur en kurs i utställningsverksamhet med genusperspektiv för museianställda skulle kunna utformas. Det är arbetsgruppens bedömning att alla inom museivärlden bör få möjlighet till vidareutbildning i form av kurser, föreläsningsserier, seminarier och liknande för att tillägna sig genuskunskap.

Arbetsgruppens bedömning är att med förbättrade förutsättningar i form av kompetensutveckling och vidareutbildning för personalen, ökar möjligheterna att genus slår igenom i museernas verksamhet.

Arbetsgruppen framhåller att museiforskning med genusperspektiv bör främjas. Grundsynen är att forskning på museer som utgår från de egna samlingarna är viktig inte bara för institutionen och för de anställda utan också för samhället i stort och för universitetsforskningen. Arbetsgruppen vill i samband med detta poängtera att museitjänstemän i högre utsträckning behöver få möjlighet att utveckla sina vetenskapliga ramar. Det finns för närvarande stora generella brister i möjligheterna att forska på museerna. Museerna och universiteten bör dessutom ha en närmare kontakt eftersom tillgång till nya kunskaper inom den akademiska genusforskningen är av centralt värde för museernas utveckling. Således finns ett behov av dels fördjupad egen forskning utifrån museernas samlingar och verksamhet, dels ett ökat samarbete mellan museerna och universiteten.

Det finns en stor potential i utvecklandet av genusperspektiv i utställningsverksamheten och i den pedagogiska verksamheten på museerna. Museipedagogiken är, som vi tidigare framhållit, en viktig verksamhetsgren i förmedlandet av kunskaper om genus och könsrelationer till barn, ungdomar och vuxna. För att genusperspektivet skall kunna genomsyra den utåtriktade verksamheten i utställningar och pedagogik är det viktigt att museerna till att börja med initierar en diskussion om genus, om hur man gestaltar och förmedlar genus i sina utställningar och i den museipedagogiska verksamheten.

Teoretiskt och praktiskt stöd i arbetet med utvecklingen och integreringen av genus i utställningsverksamheten och i den museipedagogiska verksamheten, behövs och efterfrågas av museerna. Förslagsvis skulle seminarierier och föreläsningar som riktar sig till museipersonal kunna inspirera och sätta i gång arbetet med att föra in genusperspektivet i verksamheten.

Förslag till resursenhet

Det framhålls i rapporten att det är viktigt att institutionalisera frågan om genus och att låta den få ett konkret och materiellt resultat i form av en *resursenhet*. En samlad och central insats från en resursenhet med kompetens inom och överblick över det genusvetenskapliga fältet krävs för att de förslag som arbetsgruppen lagt fram skall kunna realiseras och få genomslag.

Förslaget om en resursenhet för genusfrågor har väckt både positiva och negativa reaktioner i våra möten och samtal. De flesta ser möjligheterna i en enhet och den nytta de själva skulle kunna få av denna. De synpunkter och reaktioner på en framtida resursenhet som kommit fram i de genomförda mötena, samtalen och utredningarna kan samlas under tre rubriker: förutsättningar, funktioner och organisation. För att en resursenhet för genusfrågor skall fylla sin funktion på bästa möjliga sätt, måste den vara permanent, långsiktig samt ha status och legitimitet i museivärlden. Verksamheten måste få goda resurser och en tillräcklig volym för att enheten ska kunna ha en stark ställning.

Resursenheten bör vara ett intellektuellt forum för museerna där en dialog kring genus och museiverksamhet kan föras, där erfarenheter kan utbytas och där diskussioner kan pågå. Resursenheten bör vara pådrivande i genusfrågor gentemot museerna, men också mot det offentliga i form av staten och bidragsgivare. Resursenheten bör aktivt arbeta för att stärka kontakterna mellan museerna samt universiteten och högskolorna. En av dess uppgifter bör vara att sprida information om relevant genusforskning till museerna samt förmedla kontakter mellan museitjänstemän och forskare från universiteten. Resursenhetens roll som förmedlare och arrangör av vidareutbildningar, är också ett återkommande krav från de många tillfrågade museiverksamma. Till en resursenhet ska museerna dessutom kunna vända sig för att få konkreta råd och idéer samt hjälp med exempelvis ansökningar om medel till olika projekt.

För att en resursenhet skall bli effektiv krävs god kompetens och mångsidiga erfarenheter hos personalen. Fasta tjänster bör utgöra grunden i resursenhetens organisation. Därtill behövs

resurser för att anlita konsulter som får möjlighet att inom resursenhetens verksamhet bedriva, utveckla eller planera projekt med genusinriktning. Arbetsgruppen förslår i sin utredning att följande tjänster inrättas:

- en *chef* som skall vara disputerad med gedigen erfarenhet från museivärlden med särskild kompetens inom materiella och immateriella samlingar;
- *ansvarig för museiverksamhet* med speciell inriktning och kompetens inom utställnings- och gestaltningsområdena;
- en *informatör- och utbildningsansvarig* som i nära samarbete med universitet och högskolor, skall ansvara för att föra ut information till museerna. Personen skall också ansvara för att arrangera och förmedla kurser, seminarier, konferenser samt överblicka vidareutbildning inom genusområdet;
- en *museiverksam person* som skall alternera och få möjlighet att under en tidsbegränsad period, arbeta på resursenheten med relevant projekt/forskning/utställning samt
- en *administratör*.

Arbetsgruppen föreslår att resursenheten placeras vid Arbetets museum i Norrköping. Det finns flera anledningar till detta val. Arbetets museum är ett av landets centralmuseer där man ända sedan starten har arbetat aktivt med ett genusperspektiv i all sin verksamhet. Här finns god genusvetenskaplig kompetens, en väl utvecklad FoU-verksamhet, goda samarbetsmöjligheter med akademiska forskarmiljöer med genuskompetens vid Linköpings universitet samt ett gynnsamt geografiskt läge med väl utvecklade kommunikationer.

1 Inledning

Regeringen poängterar i propositionen *Kulturpolitik* (prop. 1996/97:3) det ansvar kultursektorn har att belysa köns- och jämställdhetsperspektiv. I propositionen framhålls att det på senare år har uppmärksammats att bevarandet av kulturarvet inte alltid har varit representativt och rättvisande. Det manliga kulturarvet och den manliga konsten har för det mesta varit normen på museerna, medan kvinnornas, ungdomarnas och barnens historia har varit och fortfarande är underrepresenterad på många sätt. Genom åren har inte dessa gruppers historia och kulturarv ansetts ha lika värde och därmed inte aktivt samlats in i samma utsträckning som männens. Ibland har det berott på att kvinnor och barn inte haft tillträde till de platser, institutioner och sammanhang där avgörande händelser utspelats och centrala beslut fattats. Men framför allt har den manliga normen styrt definitionen av vad som ansetts ha haft högst värde att spara inför framtiden. Detta har ofta inneburit att ”kvinnliga” föremål, konstverk, redskap, kunskaper och information om företeelser inte har sparats, köpts in, dokumenterats eller visats i särskilt stor utsträckning på våra svenska museer.

Regeringens ambition är att allas del i kulturarvet blir uppmärksammat och erkänt, bevarat och belyst. Människor utan dokumenterat kulturarv har sämre möjligheter att hävda sina rättigheter och göra sina röster hörda. Den som har rätt och möjlighet att påvisa sin roll i det förflutna kan också vara med och definiera framtiden. Eftersom historia, erfarenheter och minnen i många fall inte har belysts ur ett könsperspektiv, och eftersom föremål och dokument i många fall fått en överordnad

eller underordnad betydelse beroende på om de haft manliga eller kvinnliga konnotationer, är det viktigt att granska museerna och deras verksamhet i ett genusperspektiv. Bilder av vilka relationer som funnits mellan män och kvinnor samt vilka roller män och kvinnor har haft får betydelse för relationerna mellan könen i dag.¹ Det är därför av betydande intresse menar regeringen, att köns- och jämställdhetsfrågor på museerna belyses i utbildningen av museipersonal, i museiforskningen, i utställningsverksamheten samt i museipedagogiken.

Uppföljningen av regeringens skrivningar i propositionen om vikten av ett representativt kulturarv, resulterade i att de centrala museerna fick i uppdrag att återrapportera hur könsperspektivet beaktats framför allt i fråga om bevarande och förmedling. Enligt regleringsbrevet från 1999 skulle museerna redogöra för hur de beaktat könsperspektivet i till exempel utställningar, skolverksamhet, programaktiviteter och publikationer. De centrala museerna ålades här att ”redovisa prestationer som syftar till att ge perspektiv på samlingsområdet och skapa debatt kring dess betydelse för frågor rörande till exempel kön”.²

Av de årsrapporter som sänts in till regeringen från museerna är det tydligt att intresset för och kunskaperna om genusperspektivets betydelse varierar. Regeringen tolkade museernas redovisningar som att det fanns ett behov av åtgärder och kunskap på området.³ Några av museerna var väl medvetna om problematiken och behandlade frågorna utförligt, medan andra var mindre intresserade och inte hade kommit lika långt i arbetet med att integrera ett genusperspektiv. Det tycktes finnas en osäkerhet och en okunskap om vad genusperspektiv egentligen är och hur man praktiskt skulle kunna använda sig av ett sådant i verksamheten. Behovet av ytterligare kontakter mellan forskarsamhället och museerna påvisades. Årsrapporterna visar också att

¹ Regeringen, *Regeringens proposition 1996/97:3 Kulturpolitik*, Stockholm 1996, s. 128.

² *Regleringsbrev till myndigheter samt regeringsbeslut om mål, återrapporteringskrav och uppdrag till vissa institutioner för 1999.*

³ *Jämt och ständigt. Regeringens jämställdhetspolitik med handlingsplan för mandatperioden.* Regeringens skrivelse 2002/03:140.

olika museer har skilda förutsättningar och att varje museum därför måste hitta sitt eget sätt att integrera genusperspektivet.

Frågan om att integrera ett genusperspektiv i museernas verksamhet hade dock tagits upp på olika håll redan innan regeringen uppmärksammade frågan. Efter ett seminarium på Arbetets museum i Norrköping bildades nätverket Nätet Kvinnor-museer 1996. Personerna bakom detta nätverk, som 2002 ombildades till Föreningen för genusfrågor i museerna, ville föra samman museianställda, forskare och konstnärer m.fl. så att dessa tillsammans kunde arbeta för att integrera genusperspektivet i museernas verksamhet, skapa debatt och ge stöd och råd åt medlemmarna. Sedan bildandet har föreningen med knappa resurser strävat efter att skapa debatt och fungera som en kunskapsbank på genusområdet för museianställda. Bl.a. har man sett till att frågan om genus i museernas verksamhet beaktats och diskuterats på museiveckan årligen.

På Arbetets museum i Norrköping har man länge arbetat för att genusperspektivet skall få ökad genomslagskraft. Flera seminarier har anordnats på museet och utställningsverksamheten har präglats av genusperspektiv. Våren 2000 uppvaktade en delegation från museet Kulturdepartementet med ett förslag på etablerandet av en s.k. resursenhet, som enligt förespråkarna borde fungera som ett stöd i utvecklandet av genusperspektivet i museernas verksamhet. Förslaget vann gensvar. Efter ett regeringsbeslut i juni 2001 tillsattes arbetsgruppen Genus på museer (Ku2001:A). I januari 2002 påbörjades arbetet med utredningen.

1.1 Disposition

Arbetsgruppens slutrapport *Genus på museer* inleds med en överblick av bakgrunden till arbetsgruppens tillkomst, direktiven samt uppdraget. I inledningen redovisas också hur arbetsgruppen arbetat. Det för utredningen centrala begreppet genus diskuteras och museernas organisation överblickas.

Kapitel 2 utgör den bakgrund mot vilken genusperspektivets status, genomslag och möjligheter i museernas verksamhet skall

förstås. Utifrån ett flertal exempel ges i kapitlet en uppfattning om situationen angående dessa frågor på museerna. Här uppmärksammas också de förutsättningar museerna har att beakta ett genusperspektiv. Kapitlet tjänar som underlag till de förslag på åtgärder som arbetsgruppen lägger fram i de därpå följande kapitlen.

I kapitel 3 lägger arbetsgruppen således fram förslag på hur genusperspektivet kan få större genomslagskraft i museernas verksamhet, inom de ovan uppräknade områdena.

Slutligen redovisas i kapitel 4 arbetsgruppens förslag till förutsättningarna för en resursenhet för genusfrågor på museerna. Vidare analyseras hur denna enhet bör fungera och organiseras.

1.2 Arbetsgruppens direktiv och uppdrag

Arbetsgruppen fick i uppdrag att utarbeta förslag till hur genusperspektivet skulle kunna få större genomslagskraft i museernas verksamhet samt föreslå framåtsyftande åtgärder och insatser.⁴ För att skapa bred förankring av arbetet fick arbetsgruppen i uppdrag att kontinuerligt samråda med företrädare och berörda på museerna.

I arbetsgruppens direktiv betonas följande:⁵

- För att stärka kontakterna mellan museerna och forskarsamhället bör uppdraget genomföras i nära samarbete med universitet och högskolor.
- Arbetsgruppen bör beakta och visa på goda exempel både nationellt och internationellt.
- Arbetsgruppen bör inom ramen för uppdraget initiera och stödja projekt som syftar till att utveckla museernas verksamhet ur ett genusperspektiv. Vidare bör former för uppföljning och utvärdering av genomförda insatser föreslås.

⁴ Bilaga till Ku2002/1080/Sam. Bilaga till protokoll vid regeringsmanträde 2001-06-28.

⁵ Se direktiv i bilaga 1.

- För att stärka kunskapen hos museerna bör arbetsgruppen diskutera framtida utbildningsmöjligheter för museipersonal i genusfrågor.
- Arbetsgruppens arbete bör även kopplas till det utvecklingsarbete som bedrivs inom det museipedagogiska området.
- För att öka genomslagskraften av genusperspektivet i museernas verksamhet bör arbetsgruppen titta på möjligheterna att etablera ett framtida resurscentrum för genusfrågor på museerna. Detta centrum bör ligga i anslutning till lämplig institution, t.ex. vid något av de centrala museerna.

1.3 Arbetsgruppens sammansättning

I arbetsgruppen har ingått företrädare för museer, arkiv och universitet. Till arbetsgruppens ordförande utsåg departementschefen Marita Ulvskog Ann-Sofie Ohlander, professor i historia vid Örebro universitet. Vidare förordnades följande personer att ingå i arbetsgruppen: Nina Björk, författare och doktorand i litteraturvetenskap i Lund, Ann Kristin Carlström, forskningschef vid Arbetets museum i Norrköping, Jonas Frykman, professor i etnologi vid Lunds universitet, Henrik Teleman, konsthallschef vid Virserums konsthall, Ana Valdés, journalist Stockholm samt Erik Åström, avdelningschef på Statens kulturråd. Till arbetsgruppen knöts också två experter: departementssekreterare Mari Granath på Kulturdepartementet och departementssekreterare Tim Nordin på Utbildningsdepartementet.

Jonas Frykman och Ana Valdés entledigades på egen begäran från sina uppdrag 2002-06-25 respektive 2003-02-17. Som nya ledamöter från 2002-04-23 utsågs Louise Lönnroth, landsarkivarie i Göteborg samt Janken Myrdal, professor i agrarhistoria och en av ledarna för Nordiska museets forskarskola. Mari Granath entledigades från sitt uppdrag 2003-09-01 och ersattes av departementssekreteraren Sophia Laurin på Kulturdepartementet (fr.o.m. 2003-09-01). Som sekreterare i arbetsgruppen förordnades Anna-Karin Larsson, ämnessakkunnig och doktorand i historia (fr.o.m. 2002-01-24 t.o.m. 2002-08-23 och fr.o.m.

2003-07-28) och Anna Prestjan, ämnessakkunnig och doktorand i historia (fr.o.m. 2002-08-26 t.o.m. 2003-09-14).

1.4 Arbetsgruppens arbete

I arbetsgruppens arbete har fyra områden fokuserats:

- utbildningsmöjligheter för att främja och öka genuskompetens hos museiverksamma,
- genusforskning på museerna,
- utställningsverksamhet med genusperspektiv och
- museipedagogisk verksamhet med genusperspektiv.

I uppdraget har även ingått att undersöka möjligheterna att etablera ett nationellt resurscentrum för genusfrågor på museerna.

Arbetsgruppen har enligt direktiven sökt skapa bred förankring av arbetet genom att fortlöpande samråda med olika aktörer inom verksamhetsområdet. Arbetsgruppen har tolkat anvisningarna så, att endast genom stark uppslutning och med stöd av museerna, kan genusperspektivet få större genomslagskraft i verksamheten. Arbetsgruppen har genomgående strävat efter att särskilt beakta och utgå från museernas egna önskemål och synpunkter på hur genusperspektivet bäst får ökad genomslagskraft i deras verksamhet. Förutom institutioner inom museiområdet har arbetsgruppen haft kontakter med bland andra Föreningen för genusfrågor i museerna samt Nationella sekretariatet för genusforskning. Synpunkterna från och kunskaperna om Nationella sekretariatet för genusforskning har varit betydelsefulla för arbetsgruppens utredning. Kunskapen om hur denna resursenhet för universitet och högskolor har arbetat med att stärka genusperspektivet i akademisk verksamhet, har i viss mån påverkat utformningen och de föreslagna uppgifterna för den framtida resursenheten för museerna.

Arbetsgruppens arbete har enligt direktiv delredovisats vid två tillfällen, i mars 2002 samt december 2002. Den första delrapporten innehöll en arbetsbeskrivning och utgjorde ett avstamp i arbetsgruppens kommande arbete. Rapporten spreds i begränsad

omfattning, men skickades till intresserade som efterfrågade den inom framför allt museivärlden.

Delrapport 2 skickades i december 2002 ut till alla centrala och regionala museer, som också ombads kommentera den. Delrapporten har distribuerats i närmare 200 exemplar och den har väckt intresse inom museisektorn, bland enskilda, men också bland andra intressegrupper. Rapportens spridning, och det faktum att arbetsgruppen från början strävat efter att hålla en hög informationsnivå utåt, bör innebära att arbetsgruppen och dess uppdrag är väl kända inom museivärlden.

För att kunna åstadkomma ett förslag, som svarar mot de önsknings och behov som finns inom museivärlden, har det varit viktigt för arbetsgruppen att aktivt söka upp representanter från skilda museiyrken och tala med dem om de frågor som varit centrala för utredningen. I syfte att informera samt inhämta kunskaper inbjöd arbetsgruppen alla museichefer från centrala och regionala museer till ett seminarium i maj 2002. Vid seminariet, som inleddes av statssekreterare Gunilla Thorgren, informerade arbetsgruppen om sitt uppdrag och om sitt arbete. De närvarande erbjöds dessutom tillfälle att lämna sina synpunkter. Uppslutningen var god. Trettiosju olika museer var representerade med en eller flera deltagare.

Även i andra sammanhang har representanter från skilda museiyrken samtalat med arbetsgruppen. Närmare fyrtio museer har besökts av en eller flera medlemmar i arbetsgruppen, och långt fler museer har varit representerade i de samtal som genomförts på flera håll i landet.⁶ Arbetsgruppens mål har varit att i samtal med berörda tillsammans formulera ett så konkret förslag om en resursenhet som möjligt.⁷

Representanter för arbetsgruppen har också deltagit i konferenser och seminarier runt om i landet där vårt syfte har varit att sprida kunskap om arbetsgruppen och dess uppdrag, beakta

⁶ Lista på samtliga museer som besökts finns i bilaga 2.

⁷ Följande frågor har diskuterats i samtal med berörda vid olika tillfällen: På vilka områden inom museiverksamhet finns behov av stöd från en resursenhet? Hur skall resursenheten verka på dessa områden? Hur skall en resursenhet organiseras? Vilka kriterier skall prioriteras vad gäller resursenhetens placering, kompetens etc.?

genusperspektivet samt inhämta kunskaper om och synpunkter från museitjänstemän och andra berörda.

Då det ansetts viktigt att stärka kontakterna mellan museerna och universiteten, har arbetsgruppen i utredningsarbetet strävat efter att även inhämta synpunkter från representanter från universitet och högskolor. Särskilt har detta syftat till att stärka kontakterna mellan museer och universitet inom områdena utbildning och forskning. Inom arbetsgruppen har även akademisk kompetens och erfarenhet funnits och kunskap om universiteten har tillförts av bl.a. ordföranden Ann-Sofie Ohlander i egenskap av universitetsprofessor, professor Janken Myrdal, sekreterarna Anna-Karin Larsson och Anna Prestjan samt Utbildningsdepartementets expert Tim Nordin.

I enlighet med direktiven har också arbetsgruppen strävat efter att beakta goda exempel inom museal verksamhet. Det har däremot inte varit arbetsgruppens uppgift att göra en fullständig inventering av museernas verksamhet utifrån ett genusperspektiv. Vi har också avstått från att peka ut mindre bra exempel på utställningar eller museer som inte har tillämpat genusperspektiv i sitt arbete. Vi har i flera sammanhang i stället framhållit, initierat och stött projekt som syftat till att utveckla genusperspektiv inom verksamheten. I uppdraget har ingått att beakta goda internationella exempel. Arbetsgruppen har i den mån den kunnat utfört detta uppdrag. Stora satsningar på att få in mer genusperspektiv i museal verksamhet har, internationellt sett, hittills lyst med sin frånvaro. I föreliggande slutrapport redovisas hur man i våra nordiska grannländer Danmark och Norge valt att ha statsstödda kvinnomuseer. Men vi betonar också att detta inte är det samma som att integrera ett genusperspektiv. Säkerligen finns museer, enskilda utställningar eller annan museal verksamhet i andra länder som har genusperspektiv och som skulle kunna fungera som goda exempel i detta sammanhang, men utifrån tillgängliga källor har arbetsgruppen inte kunnat finna belägg för detta. En jämförelsevis snäv budget har heller inte tillåtit studiebesök utomlands.

Arbetsgruppen har givit femton konsultuppdrag till museer, institutioner, föreningar och personer med museierfarenhet eller annan kompetens som varit av särskild vikt för utredningen. Gemensamt för konsultuppdragen har varit att de syftat till att undersöka eller främja genusperspektivet i museers verksamhet, i allmänhet eller genom enskilda projekt. Flera av konsultuppdragen har resulterat i goda exempel på museiverksamhet där genusperspektivet har uppmärksammats.⁸

Arbetsgruppens ledamöter har också producerat ett flertal delrapporter, PM och bilagor till rapporter som legat till underlag för denna slutrapport.

1.5 Museerna och deras organisation

Det finns här anledning att erinra om att definitionen av vad ett museum är kan variera något. Den internationella organisationen för museer och yrkesverksamma inom museiområdet, ICOM (International Council of Museums) definierar ett museum som ”en institution som genom förvärv och bevarande, forskning och dokumentation, förmedling och undervisning ska främja förståelsen av det kulturella arvet och fördjupa kunskaperna om samhällets framväxt och dess situation i dag”.⁹ ICOM fastslår att institutionen för att definieras som museum, ska ha egna fasta samlingar, ha yrkesutbildad personal, ha en verksamhet som är tillgänglig för allmänheten och vara öppen för offentlig insyn.

I den svenska museiutredningen *Minne och bildning* från 1994 lyder definitionen: ”Ett museum är en del av samhällets kollektiva minne. Museet samlar in, dokumenterar, bevarar och levandegör föremål och andra vittnesbörd om människors kultur och miljö. Det utvecklar och förmedlar kunskap och bjuder upplevelser för alla sinnen. Det är öppet för allmänheten och medverkar i

⁸ De konsultuppdrag som utförts listas och sammanfattas i bilaga 3.

⁹ International Council of Museums är en internationell organisation för museer och museiverksamma. Organisationen har mer än 15 000 individuella och institutionella medlemmar i över 140 länder. Varje land har en nationalkommitté, och inom ICOM finns dessutom 28 internationella kommittéer som är specialiserade inom olika ämnesområden. Se hemsida www.sweden.icom.org. 2003-10-28.

samhällsutvecklingen. Museets syfte är bildning för medborgarna".¹⁰ Här betonas museernas bildande roll i samhället och dess viktiga funktion som del av samhällets kollektiva minne. I museiutredningen hävdar man vidare att "Museernas minnesfunktion är systematisk och har vetenskapliga ambitioner, och den förfogar över större resurser sammantaget än andra 'minnesaktiviteter' på individuellt eller institutionellt plan".¹¹ Minnesfunktionen hos museerna kan också, menar man i utredningen, leda till att man inom andra institutioner som även de är en del av samhällets kollektiva minne, stimuleras och aktiveras att samla och lagra minnesdata, oftast föremål, och även använder sig av dessa.

Statens kulturråd, som bl.a. producerar statistik över svenska museer, har avgränsat definitionen av ett museum genom att lägga till kriteriet att personalens sammanlagda arbete ska uppgå till minst 1 570 arbetstimmar under ett år. Därmed faller till exempel mindre museer och hembygdsgrändar (som beräknas till 1 300 stycken) utanför statistiken. Däremot omfattar Kulturrådets statistik också konsthallar, som dock särredovisas. I den senaste statistiken för år 2001 är 238 institutioner, 209 museer och 29 konsthallar, redovisade. Institutionerna är kategoriserade i centralmuseer, övriga statliga museer, regionala museer, kommunala museer, övriga museer och konsthallar.¹²

Centralmuseerna är 23 till antalet. De ska förutom de sedvanliga museiuppgifterna som samla, vårda, visa och utveckla verksamheten inom sina specialområden även bedriva forskning, skapa internationella kontakter samt bistå med service, rådgivning, vandringsutställningar och depositioner åt regionala och lokala museer. Av centralmuseerna är sex ansvarsmuseer. Ansvarsmuseerna har samordnande uppgifter och utgörs av Moderna museet, Nationalmuseum, Naturhistoriska riksmuseet, Nordiska museet, Statens historiska museer och Statens museer

¹⁰ *Minne och bildning. Museernas uppdrag och organisation.* Museiutredningen SOU 1994:51. Stockholm, Fritzes 1994, s. 30.

¹¹ *Ibid.*, s. 21.

¹² *Kulturen i siffror. Museer och konsthallar 2001.* Statens kulturråd, Sveriges officiella statistik. Stockholm 2002, s. 8.

för världskultur. Det finns också övriga statliga museer, som inte är centrala museer, men som ändå förvaltas av staten. Hit hör till exempel universitetsmuseer och verksmuseer.¹³

Det uppdrag som centralmuseerna har innebär att de ska sträva efter att nå ut till medborgarna i så hög utsträckning som möjligt. Det anses viktigt att de är till nytta och användning för alla medborgare och de ska visa på och framhålla olika perspektiv som kön, klass, kulturell bakgrund och generation. De olika museerna har samhällsuppdrag som kan vara nationella, givna av regeringen, ett departement eller av riksdagen; regionala, givna av landsting eller länsstyrelse; eller kommunala, givna av kommunstyrelse eller kommunfullmäktige eller en nämnd.¹⁴

De regionala museerna, länsmuseerna, uppstår stöd från staten, landstinget och ofta även den kommun de ligger i. Länsmuseerna är centra för den regionala museiverksamheten och ansvarar också, tillsammans med länsantikvarierna, för arbetet med kulturmiljövårdsfrågor i regionen. Länsmuseerna har antingen landstinget som huvudman eller är organiserade som stiftelser med landsting och kommun som huvudmän. De kommunala museerna har den lokala historien som ansvarsområde och har vanligen kommunen som huvudman. Till övriga museer räknas till exempel företagsmuseer och föreningsmuseer där huvudmannen är en ideell förening eller stiftelse. Det finns också privata museer med mer specialiserade samlingar. Konsthallarna är oftast kommunala institutioner som visar och/eller producerar konstutställningar utan att ha nödvändigtvis ha några egna samlingar.¹⁵

I Sverige sorterar de centrala museerna under Kulturdepartementets kulturenhet. Riksantikvarieämbetet har ett sektorsansvar för kulturmiljövården. Statens kulturråd svarar för fördelning av statsbidrag och drivande av utvecklingsfrågor inom museiområdet, samt producerar den ovan nämnda statistiken. I

¹³ Ibid.

¹⁴ *Minne och bildning. Museernas uppdrag och organisation. Bilagedel.* Museiutredningen SOU 1994:51. Stockholm, Fritzes 1994, s. 7.

¹⁵ *Kulturen i Siffror. Museer och konsthallar 2001*, s. 9.

övrigt finns ingen central organisation eller myndighet för alla svenska museer.

De flesta svenska museer är emellertid organiserade i föreningar, förbund eller samarbetsråd. Den svenska avdelningen av den internationella organisationen ICOM hade i slutet av december 2002 551 individuella och 72 institutionella medlemmar.¹⁶ Svenska Museiföreningen är en förening och ett samarbetsforum för både museiinstitutioner och museitjänstemän. Svenska Museiföreningen hade år 2002 drygt 1 200 institutionella och individuella medlemmar.¹⁷ Bland de institutionella medlemmarna finns statliga museer, läns museer och kommunala museer samt många museer med annat huvudmannaskap. Av de centrala museerna i Sverige är alla utom två med i Svenska Museiföreningen. Svenska Museiföreningen ger också fyra gånger om året ut internet-tidningen Svenska Museer.¹⁸

För museerna finns också andra sammanslutningar som Centralmuseernas samarbetsråd, Läns museernas samarbetsråd samt Kommunala museers samarbetsråd. Det finns också ett antal föreningar för olika intressegrupper, t.ex. FUISM (Föreningen för undervisning i svenska museer), Föreningen för genusfrågor i museerna, Förbundet Sveriges Museivänföreningar, Naturhistoriska museernas samarbetsorgan (NAMSA), Rådet för Museivetenskaplig forskning och m.fl.

Sverige saknar, till skillnad från Danmark, Finland och snart också Norge, en museilag. Det finns inte heller någon organisation för de svenska museerna, trots att frågan utretts flera gånger.¹⁹ De övriga nordiska länderna har alltså en fastare organisation. I Finland till exempel, finns Museiverket som grundades år 1972. Museiverkets uppgifter samlas under tre huvudområden – kulturmiljön, museer och utställningar och utvecklandet av museiväsendet.²⁰

¹⁶ www.sweden.icom.org. 2003-10-28.

¹⁷ Enligt uppgift på hemsidan www.museif.a.se 2003-10-28.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Gram, Magdalena, *ABM. Samverkan mellan arkiv, bibliotek och museer*. En lägesrapport på uppdrag av regeringen från Kungl. biblioteket, Riksarkivet, Statens kulturråd och Riksantikvarieämbetet. Kungliga bibliotekets tryckeri, Stockholm 2002, s. 16.

²⁰ Se Museiverkets hemsida: www.nba.fi/Hem.htm 2003-10-28.

Avsaknaden av central organisation eller myndighet för de svenska museerna innebär vissa svårigheter ur utredningssynpunkt. Någon återkommande och fungerande form för utvärdering av museerna och deras verksamhet existerar inte. Då varje museum eller museimyndighet är en enskild verksamhet gentemot staten, finns stora skillnader vad gäller förutsättningar mellan dels varje enskilt museum eller museimyndighet, dels mellan skilda typer av museer.

1.6 Betydelsen av genus på museerna

Skilda typer av museer har ofta skilda synsätt på de föremål, historier och traditioner de har till uppgift att samla in, bevara och förevisa. Likaså finns olika uppfattningar om vad som är museernas främsta uppgifter, vilka som är viktiga och vilka som är mindre viktiga. De centrala museerna har krav på sig att beakta, skildra och skapa debatt kring flera perspektiv, till exempel kön, klass, etnicitet och generation. Även de bidragsmottagande regionala museerna har krav från Kulturrådet att beakta frågor om jämställdhet, mångkultur och funktionshinder.

Det finns inga museer som är mer lämpade än andra att anlägga ett genusperspektiv på sin verksamhet. Alla museer kan utifrån sina samlingar och sin verksamhet finna frågor och problem som är intressanta att belysa ur ett genusperspektiv. Arbetsgruppen vill framhålla att det finns exempel från alla typer av museer, dvs. kulturhistoriska, konst- och naturvetenskapliga museer, som lyckats väl med uppdraget att beakta genusfrågor i sin verksamhet.

Betydelsen av att integrera ett genusperspektiv i museernas verksamhet bör inte underskattas. Museerna är normativa institutioner. Det som framhålls och ställs ut på museerna upplevs av besökarna som sant och som samhälleligt och vetenskapligt korrekt. En utåtriktad verksamhet är således aldrig neutral. Museet har redan i valet av vad som skall tas med i vilket sammanhang, i vilken form etc., tagit ställning för ett eller annat perspektiv. Ett museum som menar att dess utställningar är

könsneutrala, har på sätt och vis tagit ställning för att inte beakta andra möjligheter och perspektiv än det omedvetet normerande.

De budskap som inte är explicita, genomtänkta och som museet aktivt tagit ställning för finns ändå där men är dolda. Dolda budskap om kvinnor och män är vanligt förekommande. Frånvaron av till exempel kvinnor i utställningar i olika sammanhang sänder ut budskapet att här var inte kvinnor viktiga, här hade männen makten, här var männen betydelsefulla och viktiga. En oreflekterad och okommenterad separation av kvinnor och män till olika delar av en utställning kan också innebära att könsroller befästs och framstår som av naturen givna.

1.7 Genusbegreppet

Inom den akademiska forskningen är genus ett omstritt och mångfacetterat begrepp. Tolkningarna av genusbegreppet varierar bland forskarna vilket ibland gör det svårt att på ett förståeligt sätt föra ut forskning om genus till allmänheten. Den tidiga genusforskningen, eller kvinnoforskningen som den ofta kallades, handlade mycket om att lyfta fram och in kvinnor i de sammanhang där de tidigare varit dolda och bortglömda. Nu står oftare relationerna mellan könen och maktaspekten i fokus. Det handlar inte längre om att lägga till kvinnor till samhällsbilden och historien utan om att uppmärksamma bägge könen i relation till varandra.

Genus handlar, i arbetsgruppens definition, om de uppfattningar om könen och relationerna dem emellan som konstruerats och konstrueras i samhället, och som får konsekvenser både för den enskilda individen och för samhället i stort. Begreppet genus är det socialt konstruerade medan kön står för det biologiska. Könforskning är alltså inte detsamma som genusforskning. Könforskning kan innefatta genusforskning men kan lika gärna innebära forskning som förklarar skillnader mellan män

och kvinnor som biologiska, dvs. som att genetiska skillnader är avgörande för mönster och roller i samhället.²¹

Ett genusperspektiv innebär att både kvinnligt och manligt kön uppfattas som skapade köns kategorier vars innehåll utgör samhällets och kulturernas föreställningar om könen. Det kan hävdas att ett kvinnoperspektiv alltid innefattar genusfrågor – kvinnor är och har varit det underordnade och underrepresenterade könet och framställningar av och diskussioner kring kvinnors livsvillkor förs därför alltid i ljuset av köns maktrelationer.

Även om kvinnofrågor uppmärksammas kan forskningen dock vara könsblind. Etnologen Birgitta Meurling menar till exempel att man inom etnologisk forskning tidigare ofta slog fast att kvinnor och män hade olika roller och uppgifter i samhället som varierade med geografiska, sociala och näringsstrukturella förhållanden. Problemet med detta var att uppdelningen i kvinnligt och manligt därmed framstod som naturlig och inte skapad och upprätthållen av ojämlika maktförhållanden.²² Det är viktigt att påpeka att genus även handlar om män och att mannen liksom kvinnan är en köns varelse som tilldelats vissa egenskaper och roller i historien och i olika kulturer. Det är lätt att man annars betraktar mannen som norm och som människa medan kvinnan blir den som avviker och ska undersökas och framhållas. En utställning eller en annan museal verksamhet kan fokusera enbart på män och ”manliga” aktiviteter och ändå ha ett genusperspektiv.

Sammanblandningen av genusperspektiv med kvinnoperspektiv har resulterat i att genus i vissa sammanhang uppfattas som en kvinnofråga, och därmed får graden av kvinnorepresentation eller jämställdhet utgöra en måttstock för genusperspektivets förekomst. Arbetsgruppen har i flera sammanhang framhållit att kvinnofrågor eller kvinnoperspektiv inte per automatik är att betrakta som genusfrågor. Att bedriva verksamhet utifrån ett

²¹ *Viljan att veta och viljan att förstå. Kön, makt och den kvinnovetenskapliga utmaningen i högre utbildning.* Utredningen om insatser för kvinno- och jämställdhetsforskning SOU 1995:110. Stockholm, Fritzes, s. 55-64.

²² Meurling, Birgitta, ”Det flytande könet – om etnologiska tolkningar av kön”, i Gösta Arvastson, Meurling, Birgitta, Peterson, Per (red.), *Etnologin inför 2000-talet*, Uppsala 2000, s. 93.

genusperspektiv innebär att vara medveten om sociala konstruktioner av manligt och kvinnligt och om att se dem som föränderliga och möjliga att påverka.

I följande kapitel ska vi först se vilka förutsättningarna är för museerna att arbeta med en integrering av genusfrågor. Hur ser utbildningarna ut för blivande museitjänstemän, vilka möjligheter finns till vidareutbildningar för museianställda? Hur ser forskningen på museerna ut i dag? I vilken utsträckning finns ett genusperspektiv kopplat till den forskningen? Dessa undersökningar syftar till att ta reda på om det finns ett gott kunskapsunderlag för att föra in och aktivt arbeta med genusfrågor. Vi ska också se exempel på hur några museer har arbetat med genusperspektiv i sin verksamhet i utställningar och i den museipedagogiska verksamheten. Vi lyfter här fram några av de goda exempel som vi funnit i samband med våra museibesök. Det finns naturligtvis fler goda exempel på utställningar, museipedagogik och annan utåtriktad verksamhet med genusperspektiv, men av förklarliga skäl har vi tvingats göra ett begränsat urval.

2 Genusperspektivets status, genomslag och möjligheter i museernas verksamhet

Finns det en medveten genustanke, en genusstrategi, en genusunder-text, där denna fråga är en vision som genomsyrar museernas budskap både inåt i organisationen och utåt till publiken? Eller är det så att museerna är tunga, byråkratiska institutioner med traditionella strukturer där män hamnar i toppen av maktstegen och där genusperspektivet blir som grädde på moset i en pliktskyldig närvaro?

Dessa frågor inledde paneldebatten *Bilder av manligt och kvinnligt på museerna*, som på uppdrag av arbetsgruppen, arrangerades av Föreningen för genusfrågor i museerna vid Museiveckan i Helsingborg i mars 2003.²³ Det framkom i debatten att medvetenheten om genusfrågornas betydelse finns på de flesta museer, men att det i vissa fall fortfarande också finns ett motstånd inom organisationerna till att aktivt integrera ett genusperspektiv i verksamheten. Även i de kontakter arbetsgruppen haft med museianställda har dessa uppfattningar framträtt. Ofta finns dock en föreställning om att männen vid institutionerna bromsar utvecklingen mot mer genus på museerna. Men frågan är mer komplicerad än så. Att förändringar inte sker kan ha många orsaker. Okunskap om vinsterna med ett genusperspektiv och ett motstånd mot förändringar kan finnas både bland kvinnliga och manliga museitjänstemän.

I de redovisningar från de centrala museerna om hur könspektivet beaktats i verksamheten som inkom till regeringen 2000 och de därpå följande åren, var det tydligt att ett motstånd

²³ Föreningen för genusfrågor på museerna, "Bilder av manligt och kvinnligt på museer". Opublicerad konsultrapport, Arbetsgruppen Genus på museer 2003.

mot integrering av frågorna finns. Regeringen har utifrån det inkomna underlaget fastslagit att museerna visserligen har uppmärksammat frågan i både inåt- och utåtriktad verksamhet men att det likväl behövs ytterligare utvecklingsarbete.²⁴

2.1 Integration eller särbehandling av genusfrågor

I avsnitt 1.7 har framhållits att fokusering på kvinnofrågor eller kvinnoperspektiv inte per automatik är detsamma som att ha ett genusperspektiv. Verksamhet där kvinnor står i centrum är därmed inte i sig ett uppmärksammande av genusperspektivet. Genusperspektivet måste integreras i verksamheten och anordnandet av enstaka utställningar där kvinnor framhålls är inte att uppfylla detta mål. Synliggörandet av kvinnor är dock viktigt och har, som tidigare sagts, föregått en integrering och en problematisering av makt- och könsförhållanden. På 1960- och 70-talen ”upptäcktes” nya och tidigare förbisedda grupper i samhället och de började bli föremål för bl.a. historisk forskning. Insikten om att kvinnors historia och representation i mångt och mycket saknats på de svenska museerna är därför inte ny. Tidigare hade i stort sett all historia skrivits från en manlig utgångspunkt. Kvinnohistoria blev en del av det stora intresset för socialhistoria och allt fler historiker valde att forska inom området. Likaså ökade intresset för könsfrågor inom etnologin och man började studera kvinnor och kvinnors liv. Kvinnoforskarna och kvinnorörelsen ansåg att hälften av mänskligheten glömts och gömts och måste plockas fram och läggas till för att komplettera historien.

Underrepresentationen av kvinnor i museernas utställningar och samlingar uppmärksammades under samma tid och försök gjordes att belysa kvinnors situation. Kvinnohistorikern Yvonne Hirdman har kallat detta för ”och:ets historia” och exemplifierar med tänkbara berättelser om ”Kvinnor och industrialism” eller ”Kvinnor och arbetarrörelsen”. Kvinnor *adderades* till den

²⁴ *Jämt och ständigt*, s. 198.

befintliga berättelsen men *integrerades* inte och jämfördes heller inte med männen i betydelse. På museerna kunde detta fenomen ta sig uttryck i tillfälliga utställningar om enbart kvinnor.²⁵ Visserligen visades kvinnor och kvinnors historia upp, men samtidigt framstod kvinnor som avvikande medan mannen indirekt framställdes som norm.

Efter den första vågen kvinnoforskning kom jämställdhetsforskning och därefter köns- eller genusforskning. Inom den senare forskningen har man inte nöjt sig med att bara framhålla kvinnor i olika sammanhang utan analyserat hur och varför kvinnor varit underordnade män. Den tidiga akademiska kvinnoforskningen handlade således främst om att lyfta fram och in kvinnor i historien i de sammanhang där de tidigare varit dolda. Nu står oftare relationerna mellan könen och maktaspekten i fokus. Det handlar inte längre om att lägga till kvinnor till den manliga historien utan om att integrera och om att problematisera.²⁶

Inom museivärlden har länge framhållandet och synliggörandet av kvinnor varit vanligare än problematiserandet. Ekonomisthistorikern Inger Jonsson har hävdats att det sällan ifrågasätts varför könsrollerna såg ut på ett visst sätt under en viss tid. Hon menar att ”många utställningar bekräftar våra föreställningar utan att låta oss ana det komplicerade mönster som finns därunder”.²⁷ Jonsson menar att det är viktigt att ställa frågor som: Varför såg arbetsdelningen inom ett hushåll ut på ett visst sätt? Varför var det löjeväckande och rent omöjligt för en man att överta kvinnosysslor? Om mönstret inte ifrågasätts framstår uppdelningen av arbete och vardagsliv som visas på museerna som naturliga, menar Jonsson. Vad som borde åskådliggöras är att arbetsdelningen inte byggde på naturgivna egenskaper utan

²⁵ Hirdman, Yvonne, ”Kvinnohistoriens historia” i Eva Persson m.fl., *Det dolda budskapet: Kön och makt – kvinnor i museiutställningar = The hidden message: gender and power – women and men in museum exhibitions*: Seminarierapport, Norrköping 1994.

²⁶ Se till exempel Meurling, B. & Lundgren, B. & Lövkrona, I. *Familj och kön. Etnologiska perspektiv*. Lund 1999; Andersson, Gudrun, *Bedrägliga begrepp: Kön och genus i humanistisk forskning*, Uppsala 2000; Berggren, Anne Marie, ”Genusforskning. Vad är det?” *Tvårsnitt* 1998:1.

²⁷ Jonsson, Inger ”Det dolda budskapet” i Persson, m.fl. 1994, s. 21.

på föreställningar om manligt och kvinnligt som fanns i det gamla bondesamhället. Problematiseringar av detta slag i samband med utställningar är önskvärda men kanske inte alltid förekommande.

Vanligt är däremot att det till synes könlösa döljer en manlig norm eller att mannen görs till norm genom att han i första hand framställs som människa och inte som man. I arbetsgruppens andra delrapport (december 2002) ingår en undersökning av arbetsgruppens ledamot Ann Kristin Carlström och konsulten Eva Persson, utställningsproducent och tf. lektor vid Kultur, samhälle och mediegestaltning vid Linköpings universitet.²⁸ Vid samtal om utställningsverksamhet med genusperspektiv berättade en museianställd och tillika utställningsproducent vid ett av de centrala museerna om sin erfarenhet av uppbyggandet av en ny utställning. Producenten med medarbetare försökte låta ett genusperspektiv genomsyra processen. Intentionen var att inom det manligt dominerade området även belysa kvinnor och kvinnors roll. ”Från början hade vi mängder med kvinnor i verkligheten och fiktivt i historien, men den ena efter den andra kvinnan försvann”, berättar producenten och fortsätter: ”Det var en process där kvinnorna en efter en plockades bort. Till slut visade det sig att alla hade blivit bortprioriterade. Jag tror inte att någon i gruppen ville få bort kvinnorna, men i slutet fanns ingen kvar.” Producenten menar att kvinnorna försvann eftersom normen för det som var viktigt inom det aktuella området var manlig. De insatser som räknades som viktiga i historien hade utförts av män. Historieskrivningen berättade om och framhöll

²⁸ Carlström, Ann Kristin, & Persson, Eva ”Museum, utställningar, genus.” Delrapport 2, bilaga 7, Arbetsgruppen Genus på museer, december 2002. Elva intervjuer med sammanlagt 13 personer genomfördes. Dessa var Graziella Belloni, chef för Barnkulturcentrum i Eskilstuna, Agneta Boqvist, chef för Länsmuseet Varberg, Ann Grönhammar, intendent på Livrustkammaren, Margareta Gynning, 1:e intendent på Nationalmuseum, Eva Hansen, tf. utställningschef på Malmö museer, Kennet Johansson, chef för Malmö museer, Tina Karlsson, kultursekreterare i Katrineholms kommun, Marie Nyberg, intendent på Göteborgs stadsmuseum, Karin Sidén, intendent på Nationalmuseum, Mårten Snickare, intendent på Nationalmuseum, Gunilla Stenberg, chef för Hälsinglands museum i Hudiksvall, Henrik Teleman, chef för Virserums konsthall och Deborah Thompson, chef för Falkenberg museum.

enskilda insatser. Kvinnornas verksamheter tycktes inte passa in i mönstret.

Frågan om hur genus och könsmaktsrelationer bättre ska belysas på de svenska museerna har varit ständigt aktuell åtminstone de senaste femton åren. Flera seminarier kring frågan har arrangerats bl.a. på Arbetets museum. Föreningar som Föreningen för genusfrågor i museerna och Dea-föreningen har arbetat för att just genusperspektiv eller kvinnoperspektiv i högre utsträckning ska beaktas på museerna.

Dea-föreningen har särskilt arbetat för att ett nationellt kvinnomuseum ska inrättas och framhålla kvinnans historia i Sverige. Föreningen har fått stöd från flera håll inom de politiska partierna. Under senare delen av 1990-talet har det dessutom lagts fram flera motioner i riksdagen med önsknings om ett kvinnomuseum.

Meningarna om ett kvinnomuseums positiva verkan har emellertid varit delade. Från flera håll i Sverige har det framhållits att integration, "mainstreaming" av genusperspektivet i all museal aktivitet är att föredra framför segregation, dvs. ett museum inriktat enbart på kvinnor. Farhågor finns att med ett särskilt kvinnomuseum skulle möjligen övriga museer försumma sin plikt att integrera ett genusperspektiv.

I våra nordiska grannländer Danmark och Norge finns statsstödda kvinnomuseer. Kvindemuseet i Århus blev världens första kvinnomuseum 1984 och är ett specialmuseum med ansvar för kvinnors kulturhistoria under senare tid. Idén om kvinnomuseet växte fram under 1970-talet då synliggörandet av kvinnor eftersträvades inom kvinnorörelsen. Frågan om huruvida det hade varit en bättre väg att ålägga alla danska museer att anlägga ett genusperspektiv på verksamheten i stället för att satsa på ett speciellt kvinnomuseum, var inte aktuell vid den tidpunkten. I dag säger en av de tre museiinspektörerna, Merete Ipsen, att hon visserligen ser riskerna med ett kvinnomuseum, men att hon ändå tror att det är viktigt att ha en fast institution som har som sitt främsta uppdrag att berätta om kvinnors liv, ting och erfarenheter. Om *alla* museer alltid ska beakta antingen ett

kvinnoperspektiv eller ett genusperspektiv tror Ipsen att frågan lätt kommer bort. Men med ett fast kvinnomuseum finns det åtminstone en plats där frågan inte kan glömmas bort.

På Kvindemuseet bekräftar man att museets perspektiv är ett kvinno- och inte ett genusperspektiv. Både samlingarna och de permanenta och tillfälliga utställningarna tar sin utgångspunkt i kvinnor; om relationen mellan män och kvinnor beaktas eller inte är en andrahandsfråga.²⁹

I Sverige finns inte något statsstött kulturhistorisk kvinnomuseum men väl ett kvinnokonstmuseum. Museum Anna Nordlander (MAN) i Skellefteå invigdes 1995 av dåvarande kulturminister Margot Wallström. Museets konstsamling består av cirka 300 verk, företrädesvis av nordiska kvinnliga konstnärer. På MAN menar man att aktiviteter för och av kvinnor prioriteras, men man utesluter inte män i verksamheten.

Regeringen har som princip att köns- och jämställdhetsfrågor skall genomsyra alla nivåer i samhället och inte drivas som en särskild fråga vid särskilda institutioner. I en skrift från MAN menar Monica von Stedingk, liksom Merete Ipsen, att det finns risk för att genusfrågor behandlas styvmoderligt när det är alla museers plikt att driva dem. En särskild institution som driver genusfrågor kan däremot vara viktig och fungera som ”motor” för verksamheten inom museivärlden.³⁰ MAN anser sig vara just en sådan förebild för museer och andra aktörer inom konstområdet i arbetet med genusfrågor. Det är just i genus- och könsfrågor som MAN tar sin utgångspunkt och museet samarbetar med bl.a. Genusforskarskolan vid Umeå universitet.³¹

Förslaget om ett nationellt kvinnomuseum har hittills inte fått stöd från offentligt håll. Regeringen har menat att genusperspektivet ska integreras i all verksamhet vid museerna. Genusfrågor måste vara ständigt aktuella på alla museer.

²⁹ Telefonintervju av Nina Björk 2003-10-14.

³⁰ von Stedingk, Monica, *Kvinnokonstmuseum som idé. Tankar, attityder och förhållnings-sätt*. Museum Anna Nordlander, Skriftserie nr 7, s. 81-91.

³¹ Se hemsida:

www.skelleftea.se/kommun/organisation/forvaltningar/skolochkulturkontoret/kultur/man/index.asp 2003-10-28.

I följande kapitel skall det undersökas vilket genomslag frågorna har haft i museivärlden i till exempel utställningsverksamhet och museipedagogik. Men först ska vi se närmare på vilka möjligheter museerna har att arbeta med genus då det gäller utveckling av utbildning och forskning på museerna.

2.2 Förutsättningar för genusperspektiv i museernas verksamhet

Vilka är förutsättningarna för genusperspektivets genomslag i museernas verksamhet? I arbetsgruppens kontakter med representanter för museivärlden har särskilt betonats vikten av kunskap om genusfrågor hos personalen. I det här avsnittet överblickas utbildningar för museitjänstemän i syfte att erhålla en uppfattning om huruvida genuskompetens kan förväntas hos nyutbildade museitjänstemän, och om vilka möjligheter som finns att inom existerande utbildningar skaffa sig sådana kunskaper. Forskning med genusperspektiv och medvetande om betydelsen av genusperspektiv i samlande och bevarande, är också förutsättningar som bör beaktas för skapa underlag till den utåtriktade verksamheten i form av museipedagogiska upplevelser och utställningar. I avsnittet överblickas också de möjligheter till forskning som finns vid museerna. Det har inte ingått i arbetsgruppens uppdrag att granska museernas samlingar, insamlingsprinciper, dokumentation eller arkivering. Arbetsgruppen bedömer ändå att det är viktigt att man bevakar genusperspektivet även i museernas arkivverksamhet. En delundersökning av museiarkivverksamheten i Västra Götalandsregionen har således utförts som syftar till att ge en inblick i hur genusperspektiv kan och har använts på museiarkiven.

2.2.1 Utbildningar för museiverksamma

Att få en överblick över de utbildningar som finns för blivande museitjänstemän, är inte helt lätt. Detta konstaterades redan i

rapporten *Kulturarvsvetenskap – utbildningar och sektorsbehov*, som tillkom efter en konferens om kulturarvsvetenskapliga utbildningar i Riksantikvarieämbetets regi 2000.³² Valmöjligheterna för studenterna bedömdes då som oräkneliga och man poängterade även att standardiserad utbildning saknades. I denna översikt som skapats i samarbete med flera av de namngivna universitets- och högskoleinstitutionerna, tas några exempel på akademiska utbildningar upp inom museologi, museivetenskap och museikunskap.

Klassiska museiämnen som de flesta museitjänstemän för närvarande har i grunden är etnologi, arkeologi och konstvetenskap. Också historia, idéhistoria, kulturanthropologi, kulturgeografi, naturvetenskap och litteraturvetenskap kan vara basämnen i en museitjänstemans utbildning.³³ Ämnesbakgrunden beror dels på krav på specialkompetens inom vissa särskilt inriktade museer, dels på vilken kompetens och tjänst som efterfrågas på det aktuella museet, till exempel konservator, antikvarie eller museipedagog. Arbetsmarknadsstyrelsen rekommenderar den som tänkt sig en yrkesbana som museitjänsteman en magisterexamen (160 p), med 80 p inom huvudämnet som bör vara något av ovanstående. Enligt Kulturrådets statistik för år 2001 hade runt 30–40 procent av personalen vid museer och konsthallar minst en treårig akademisk utbildning.³⁴

Gemensamt för de flesta museitjänster är att de kräver någon form av akademisk kunskap om museer, dvs. museologi, museivetenskap eller museikunskap. Program i museologi finns vid Umeå universitet (Programmet för museologi 140/160 p). Inom programmet läses 80 p museologi samt ämnesområdesstudier 60/80 p. Inom ämnet museologi kan delkurs 3 inom kursen Museologi A (Kulturarv, naturarv och samhälle, 4 p) och delkurs 1 inom kursen Museologi C (Kulturteori 5 p), sägas vara genusrelaterad utifrån den litteratur som presenteras i kursplanen.³⁵

³² Bolin, Hans (red), *Kulturarvsvetenskap, utbildningar och sektorsbehov. Röster från en konferens om kulturarvsvetenskapliga utbildningar vid Riksantikvarieämbetet 12 oktober 2000*. Stockholm 2000.

³³ Se till exempel www.ams.se och www.dik.se.

³⁴ *Museer och konsthallar 2001*, s. 17.

³⁵ Se www.umu.se 2003-10-28.

Programmet Kultur, samhälle och mediegestaltning (160 p) vid Linköpings universitet är en bred utbildning som beroende på studentens profilering kan leda till arbete inom museisektorn.³⁶

Påbyggnadsutbildningar är en annan väg in i museitjänstemannayrket. Vid Göteborgs universitet startade hösten 1998 Museion, ett centrum med tvärvetenskapliga grundutbildningar och forskningsprogram kring kultur. Ett samarbete med Världskulturmuseet i Göteborg är under uppbyggnad. Vid Museion finns sedan hösten 2002 en tvåårig internationell utbildning, Master's Programme in International Museum Studies. Utbildningen är en yrkesförberedande påbyggnadsutbildning som leder till magisterexamen för studerande som redan har en kandidatexamen i konst, humaniora, samhällskunskap eller naturvetenskap. Den internationella utbildningen riktar sig till studenter från hela världen och omfattar teoretiska och praktiska studier på ett flertal områden, som är relevanta för framtida museitjänstemän. Enligt programplanen ska interaktion och utbyte mellan olika befolkningsgrupper eller kulturer genomsyra hela programmet. Relationen mellan kunskap och makt samt exkluderande och inkluderande mekanismer är också ett tema. Något genusperspektiv omtalas inte explicit.³⁷

Vid Uppsala universitet finns också möjlighet att läsa en påbyggnadsutbildning (60 p) i museologi. Utbildningen kräver 80 akademiska poäng för behörighet och är yrkesförberedande. I ämnet ingår litteratur som behandlar köns- och genusfrågor i några av delkurserna.³⁸

Vid Högskolan Dalarna ges våren 2004 en kurs i museologi på 10 p i två delkurser. I den ena delkursen diskuteras den svenska museikulturen ur några olika perspektiv där genusperspektivet är framträdande. Ansvarig lärare på kursen menar dock att det har varit ett problem att finna litteratur till kursen. Ett sätt de kursansvariga löst det på är att låta studenter genomföra olika ”spaningar”, bland annat kring just genusperspektiv, på två

³⁶ Se www.liu.se 2003-10-28.

³⁷ Se www.museion.gu.se 2003-10-28.

³⁸ Se www.uu.se 2003-10-28.

museer.³⁹ Vid Lunds universitet ges en kurs i museivetenskap som skall förbereda för yrkesverksamhet inom museivärlden. Här finns det inte utifrån kursplan och litteraturlista möjlighet att se om genusfrågor tas upp i utbildningen.⁴⁰

I övrigt finns flera påbyggnadskurser i museivetenskap, museologi eller museikunskap vid universiteten i Uppsala, Umeå, Lund och Stockholm, i kulturarvskunskap vid Stockholms universitet och i kulturvård vid Göteborgs universitet. Kursplanen och litteraturlistan för kursen Museivetenskap 20 p vid Stockholms universitet visar inte om genus tas upp under kursen. Inom kursen Kulturarvskunskap 20 p vid Stockholms universitet, handlar en post i litteraturlistan om kön och kulturarv.⁴¹

Inventeringen av de existerande utbildningarna visar att nyutbildade och yngre museiarbetande eventuellt har kunskaper om genusproblematiken med sig in i yrket. I några av de traditionella utbildningarna för museitjänstemän ingår viss litteratur som behandlar genusrelaterade frågor, även om inga delkurser direkt har denna inriktning. Då ämnet genuskunskap är relativt nytt inom universitetsvärlden, kan dock förutsättas att de flesta museitjänstemän som varit yrkesverksamma under längre tid, saknat inslag om genusperspektiv i sin utbildning.

Trots att många nyutbildade har med sig kunskaper om genus kan man inte automatiskt räkna med att förändringar inom museiverksamheten i en riktning mot integrering av genusperspektiv blir verklighet. Yngre och nyutbildade museitjänstemän har oftast mindre inflytande över verksamheten. Genuskunskap är inte heller något obligatorium för att få anställning på museum. Vidareutbildning av redan museiverksamma framstår därför som viktig i sammanhanget.

Att goda möjligheter till vidareutbildning generellt sett saknas för museiverksamma konstateras också i en rapport från en

³⁹ Enligt uppgift från Anna Götlind, docent i historia och lärare på kursen, Högskolan Dalarna.

⁴⁰ Se www.kult.lu.se 2003-10-28.

⁴¹ Se www.su.se 2003-10-28 (Kulturarvskunskap, delkurs 1, "Konstruktion av minne och kulturarv", 5 p, Magnus, B & Morger, K., *Kön och kulturarv*. Stockholm, Riksantikvarieämbetet 1994.)

konferens i Riksantikvarieämbetets regi (2000). Ämneskunskaperna är, enligt uppgifter i rapporten, inte sällan gedigna, men däremot behöver museiverksamma ständigt nya begrepp och strukturer att placera kunskaperna i. Det behövs också nya redskap och tankesätt för att kunna förmedla kunskap på ett tidsenligt sätt.

Ett exempel på en vidareutbildning som kan erbjuda sådana redskap och tankesätt är en nätbaserad distanskurs med namnet "Det bekönade museet". Denna ges vid Uppsala universitet under hösten 2003. Kursen vänder sig till studenter med minst 40 p högskolestudier i ett ämne eller yrkesverksamma inom museisektorn. Här finns alltså en möjlighet för museitjänstemän att studera och diskutera hur man kan anlägga ett genusperspektiv på museernas verksamheter och museivetenskapen. Enligt kursbeskrivningen innebär ett sådant perspektiv

"att studera hur manligt och kvinnligt konstrueras och gestaltas i samlingar, utställningar, forskning och utbildningsprogram genom tiderna och på olika typer av museer. Vidare studeras kvinnans roll i museiorganisationen från ett jämställdhetsperspektiv och hur attityder och värderingar har förändrats i relation till den samhällsliga förändringen. Ett kritiskt granskande av genusrelationer i museivärlden är centralt för samhällets kollektiva minne, eftersom museerna med hjälp av föremål och arkiv skapar bilder av nutid och förfluten tid."⁴²

Inom Svenska Museiföreningen menar man dock att möjligheterna till kompetensutveckling för museianställda i allmänhet är små. Ofta saknas resurser ute på museerna för att personal ska kunna frigöras och kurser påkostas.

Det finns ett påtagligt behov av utökade möjligheter till vidareutbildning i genuskunskap för olika yrkesgrupper inom museisektorn. Men det behövs också ett ökat intresse hos museerna att erbjuda sina anställda sådan utbildning.

⁴² Se kursbeskrivning på www.uu.se 2003-10-28.

2.2.2 Museiforskning

Liksom ett behov av vidareutbildning kan konstateras, finns ett behov av forskning och forskningsmöjligheter utifrån de egna samlingarna på museerna. Av särskild betydelse för genusperspektivets genomslagskraft i museal verksamhet är naturligtvis forskning där genus problematiseras. Vilka är då möjligheterna att bedriva forskning vid museerna och vilken forskning finns nu?

I SOU 1994:51, *Minne och bildning. Museernas uppdrag och organisation*, talas om museernas tre traditionella verksamhetsområden: samla in material och dokumentera, vårda och bevara samt kunskapsförmedling. Till de tre traditionella verksamheterna lägger utredningen en fjärde: forskningen.⁴³

I rapporten *Sektorsforskningen inom kulturområdet* (HSFR 2000) inventeras forskningen vid ansvarsmuseer, övriga centrala museer och museer med statsbidrag och kunskapsuppbyggande ansvar. Enligt rapporten utgår forskningen vid museerna i allmänhet från de egna samlingarna. För flera museer är det en uttalad uppgift att ”vetenskapligt bearbeta” samlingarna. Forskarutbildning är dock, med undantag vid Naturhistoriska riksmuseet, inget krav för att bedriva forskning eller leda forskningsprojekt vid ansvarsmuseerna i dag.⁴⁴

De sex ansvarsmuseerna har skyldighet att verka för forskning inom sina ansvarsområden. De ska dessutom leda verksamhetsutvecklingen inom museiväsendet genom att bland annat initiera forskning i sektorsövergripande ämnen som till exempel museologi.⁴⁵ Dessa museer har särskilda medel avsatta för forskning och utveckling, som fördelas av Statens kulturråd. Forskningsanslag fördelas även från till exempel Riksantikvarieämbetet. Många av de övriga centrala museerna har, liksom ansvarsmuseerna, i sina direktiv ett uppdrag att forskning ska bedrivas.⁴⁶

⁴³ *Minne och bildning*, s. 83-84.

⁴⁴ *Sektorsforskningen inom kulturområdet*, slutrapport utredning av HSFR, regeringsuppdrag (Ku1997/711/Ka) Uppsala 2000, s. 40.

⁴⁵ *Ibid.*, s. 38.

⁴⁶ *Ibid.*, s. 41-42.

De sex ansvarsmuseernas forskningsnämnd bildades 1990. Forskningsnämnden har en betydande auktoritet som rådgivande i den fördelning av FoU-medel som Statens kulturråd gör.⁴⁷ Medlen söks projektvis av museerna och inte av enskilda museitjänstemän. I rapporten dras slutsatsen att forskningsmedlen inte fördelas efter angelägenhet eller vetenskapliga förtjänster, utan utifrån ”en symmetrisk rättviseaspekt”.⁴⁸

De finns flera organ och institutioner som arbetar för att förbättra och öka den forskning som finns inom museivärlden och annan museirelaterad forskning. Samdok är de svenska kulturhistoriska museernas samarbetsorganisation. Sammanslutningen har som syfte att bidra till en fördjupad förståelse för människan i samhället både nu och i framtiden, att stödja insamling, dokumentation och forskning. Verksamheten leds av Samdokrådet, som består av representanter för läns museer, kommunala museer, centralmuseer och Svenska museiföreningen. Samdok har ett forskningsråd som ska se till att aktuella teoretiska perspektiv och vetenskapliga frågeställningar integreras i museernas verksamhet och i forskningen.⁴⁹ Ett register över cirka 900 samtidsundersökningar som gjorts vid Samdoks medlemsmuseer från 1970-talet till i dag tillhandahålls av organisationen.

Länsmuseernas samarbetsråd har också strävat efter att uppmärksamma behovet av forskning på museerna och av forskarutbildad personal vid museerna. 1999 fick detta samarbetsråd stöd från Riksbankens jubileumsfond för att utreda behovet av att öka antalet tjänstemän med forskarutbildning vid museer, arkiv och kulturminnesvård. Utredningen syftade till att utarbeta ett underlag för att skapa en forskarskola för museianställda. I utredningen framkom att tillgången på forskarutbildad personal var eftersatt vid museerna. Fram till 1970-talet stod ofta forskarutbildad personal i ledningen för dessa institutioner. Men efter att de generella kraven på forskarutbildning för de högre tjänsterna slopades under 1970-talet, och i takt med pensione-

⁴⁷ Ibid., s. 38. Den 2 juni 2003 besökte ordföranden och sekreteraren Ansvarsmuseernas forskningsnämnd för diskussion om i första hand forskning och forskningsmedel.

⁴⁸ Ibid., s. 38-40.

⁴⁹ Se mer information på hemsidan www.nordiskamuseet.se 2003-10-28.

ringar, blev bristerna mer och mer påtagliga då kompetensen försämrades. Följderna blev uppenbara inom planeringen av insamling, dokumentation och levandegörande, framkom det i undersökningen.

År 2000 fanns det bara ett fåtal forskarutbildade inom museer och kulturmiljövård. Vid till exempel landets läns museer arbetade omkring 550 tillsvidareanställda museitjänstemän. Av dessa var bara 21 personer, eller fyra procent, forskarutbildade. Dessutom var de ojämnt fördelade över landet. Även vid centrala museer krävdes tidigare forskarutbildning för högre tjänster. Den kompetens som dessa tjänstemän av tradition representerade, var en betydande resurs för läns museer och landets lokala museer.

Det tycks finnas en bristande överensstämmelse mellan å ena sidan kraven på forskning och å andra sidan en liten andel museianställda med forskarkompetens och små möjligheter till både kompetensutveckling och forskning. Orsakerna tycks vara bristande resurser i allmänhet och låg prioritering av forskningen i snäva ekonomiska lägen. Arbetsgruppen vill dock framhålla vikten av forskning på museerna. Det är också viktigt att understryka att museernas forskning skiljer sig från den akademiska forskningen vid universiteten på så sätt att den utgår från de egna samlingarna och arkiven. Frågeställningar, metoder och teorier utformas delvis annorlunda av museitjänstemän än av universitetsforskare.

Forskning som pågår utanför universiteten, till exempel på museerna, kompletterar och ökar diversiteten och mångfalden inom den akademiska forskningen. Omvänt inspireras och berikas museiforskningen och övrig museiverksamhet av den forskning som bedrivs vid universiteten. Därför bör kontakterna mellan museer och universitet stärkas i forskningssammanhang. Kvaliteten på museiforskningen kan bara öka genom ett nära samarbete med universiteten, menar professor Janken Myrdal,

ledamot i arbetsgruppen och en av ledarna för Nordiska museets forskarskola.⁵⁰

Ett sätt att förstärka forskningen vid museerna är att möjliggöra för museitjänstemännen att doktorera. För närvarande finns möjligheten för elva doktorander att bedriva forskarstudier vid Nordiska museets forskarskola. Doktoranderna vid forskarskolan är anställda och arbetar 20 procent på sin arbetsplats på något museum, och doktorerar 80 procent vid forskarskolan. Syftet med forskarutbildningen är att öppna kontakter mellan museivärlden och universitetsvärlden samt att betydelsefull forskning skall bedrivas och komma det egna museet till godo liksom museivärlden i stort. Flera av doktoranderna i forskarskolan har uttryckligen ett genusperspektiv i sin forskning.⁵¹

Bakgrunden till forskarskolan är den utredning som tillsattes av Länsmuseumernas samarbetsråd med stöd av Riksbankens jubileumsfond 1999. Syftet var som tidigare nämnts, att ta reda på hur stort intresset var att kunna vidareutbilda sig inom ramen för en forskarskola. Enkäter skickades ut till personer vid läns- museer, större kommunala museer, länsstyrelser och andra myndigheter. Sammanlagt 115 personer besvarade enkäten och det framkom i sammanställningen att det fanns ett stort intresse bland landets museitjänstemän för vidareutbildning och kompetensutveckling. Minst 95 personer av alla som svarat önskade förena sitt yrkeskunnande med en doktorsexamen. Ett omfattande eftersläpande behov av högre utbildning var tydligt. Inställningen till en forskarskola var positiv bland landets museitjänstemän. Från flera håll ansåg man att en ökad kompetens på museerna var välbehövlig. Projektet med en forskarskola skulle även kunna skapa ett bättre och utökat samarbete mellan museerna och universiteten samt främja forskningen på båda håll.

Under sommaren 2001 beviljade Riksbankens jubileumsfond medel till projektet och under hösten beviljade även Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien medel motsva-

⁵⁰ Myrdal, Janken, "Forskning på museer och andra lärda verk, i förhållande till genusforskning" opublicerad rapport, Arbetsgruppen Genus på museer 2003.

⁵¹ Se forskningspresentationer på hemsidan www.nordiskamuseet.se 2003-10-28.

rande en doktorandtjänst. Nordiska museet är huvudman för denna forskarskola och Riksbankens jubileumsfond finansierar 10 av doktorandtjänsterna. Forskarskolan är ett steg i rätt riktning mot mer forskning på museerna, men det kommer dröja ännu några år innan vi kan se effekterna av denna.

Att forskningen vid museerna till viss del är av annan karaktär än den akademiska forskning som bedrivs vid universiteten, har framkommit både i vår utredning och i andra utredningar. Louise Lönnroth, ledamot i arbetsgruppen och landsarkivarie i Göteborg, menar att den akademiska definitionen av forskning inte utan vidare kan överföras till den forskning som bedrivs på museerna. Insamlings- och dokumentationsverksamhet, klassificering, kunskapsuppbyggnad och fördjupade studier inför utställningar kan till vissa delar räknas som en del av museernas forskningstradition.⁵² I *Minne och bildning* menar man att museiforskningen håller samma standard som forskningen vid universiteten. Museernas forskning är likvärdig, men annorlunda. I utredningen hävdas att kvaliteten på museernas forskning generellt sett är god. Det finns dock en allmän strävan att museernas forskning skall följa den akademiska definitionen av vad som är forskning.

I museernas forskning bör museernas egna samlingar och arkiv stå i centrum. En relativt liten del av museernas resurser går dock till forskning. Ofta finansieras den av externa medel.⁵³ I HSFR:s rapport *Sektorsforskningen inom kulturområdet*, framkommer att problemen med den forskning som utförs vid museerna framför allt är att återrapporteringskrav, extern insyn och utvärdering ofta saknas eller har brister. Resultaten av forskningen sprids oftast bara genom utställningar och kataloger, som också är de enda formerna för avrapportering. Vetenskaplig granskning av forskningsresultaten blir därmed omöjlig.

I utredningen av HSFR framkommer också vissa brister i forskningen i fråga om beaktandet av genusperspektiv. Här står att: ”Det generella intrycket är ändå att forskning som reflekter-

⁵² Lönnroth, Louise, ”Varför forska på museer?” opublicerad rapport, Arbetsgruppen Genus på museer 2003.

⁵³ *Minne och bildning* s. 113f.

rar över hur museerna medverkar till att konstruera föreställningar kring exempelvis kön, etnicitet, kultur, nationalitet och historia tillhör undantagen.”⁵⁴

HSFR:s undersökning genomfördes dock på 1990-talet. För att undersöka i vilken utsträckning genusperspektiv finns i museiforskningen i dag, sände arbetsgruppen ut en enkät om forskning till alla centrala och regionala museer samt vissa övriga. Enkäten sändes ut i mars 2003 till 46 museer och museimyndigheter. Det inkom svar från 30 museer.⁵⁵ De frågor som ställdes i enkäten var:⁵⁶

- Bedrivs det forskning av ert och/eller inom ert museum?
- Om ja, beskriv kort och övergripande denna forskning.
- Om ja, bedrivs någon forskning med ett genusperspektiv?
- Om ja, beskriv denna forskning närmare och redogör framför allt på vilket sätt genusperspektivet tar sig uttryck i den aktuella forskningen.

Enkäten var inte heltäckande, utan avsåg endast att ge en vägledande uppfattning om museers forskning och om genusperspektivets förekomst i forskningssammanhang. Museerna ombads inte att definiera vad de åsyftar med forskning generellt eller med forskning med genusperspektiv. Forskningsbegreppet diskuterades inte heller i det inledande brev som bifogades enkäten. Att använda en akademisk definition av forskning hade varit mindre lyckat eftersom denna definition inte utan diskussion kan användas i museisammanhang. Genom att inte definiera

⁵⁴ *Sektorsforskningen inom kulturområdet*, s. 38-40.

⁵⁵ Museer som besvarat enkäten: Arbetets museum, Blekinge museum, Bohusläns museum, Hallwylska museet, Jämtlands läns museum, Jönköpings läns museum, Kalmar läns museum, Kulturen i Lund, Länsmuseum Gävleborg, Länsmuseum Halmstad, Länsmuseum på Gotland med Gotlands fornsal, Länsmuseum Varberg, Länsmuseum Västernorrland, Malmö museer, Moderna museet, Nationalmuseum, Naturhistoriska riksmuseet, Norrbottens museum, Regionmuseum Kristianstad, Regionmuseum Västra Götaland, Statens försvarshistoriska museer, Statens maritima museer, Statens musiksamlingar, Stockholms läns museum, Tekniska museet, Värmlands museum, Västerbottens museum, Västmanlands läns museum, Örebro läns museum samt Östasiatiska museet. I de fall museimyndigheten omfattade mer än två museer (Statens maritima museer, Statens museer för världskultur) sändes enkäten till vart och ett av de i myndigheten ingående museerna. Statens maritima museer har ändå valt att svara gemensamt (räknas som ett enkätsvar).

⁵⁶ Ytterligare en fråga, ”Vilken nytta skulle ert museum ha av en resursenhet i detta sammanhang?” ställdes. Svaren på denna fråga redovisas i kapitel 4.

forskning inhämtades däremot kunskap om det innehåll som museerna själva ger forskningsbegreppet.

I sammanställningen av enkätsvaren framkom att museerna ger begreppet forskning skiftande innebörd. I vissa fall görs åtskillnad mellan forskning i dess akademiska betydelse och dokumentation och kompetensuppbyggnad. I andra fall likställs till exempel dokumentation och fördjupning inför enskilda projekt med forskning.

På frågan om det bedrivs forskning på museet svarade 29 museer.⁵⁷ 22 museer svarade ja och 7 nej. Av de 22 som svarade ja ansåg sig 18 bedriva forskning med genusperspektiv. Vissa museer har lämnat uppgifter om att forskning bedrivs med ”viss genuskoppling” eller att genusperspektivet är en del av forskningen utan att vara det primära perspektivet. Sådana svar har räknats som ja-svar (till forskning med genusperspektiv ska inte enbart räknas forskning där detta perspektiv är det främsta).

Under fråga fyra ombads museerna beskriva hur genusperspektivet tar sig uttryck i den aktuella forskningen, vilket inte alltid har hörsammats. Därför är det i vissa fall svårt att avgöra vad museerna menar med ett genusperspektiv. I enkätens inledande brev gavs en (ganska vid) definition av genusbegreppet. Trots detta menar ett par museer att forskning som är inriktad mot barn är genusforskning. I andra fall räknas forskning som fokuserar kvinnor utan vidare till genusforskning. Flera av museerna som svarat på enkäten menar dock att de har som ambition att ett köns- eller genusperspektiv ska finnas med som ett självklart inslag i de anställdas forskning.

I enkätsvaren framkom att det pågår flera intressanta forskningsprojekt med genusperspektiv på olika museer runt om i landet. Vid Hallwylska museet i Stockholm ska till exempel Walter von Hallwyl lyftas fram som del i ett forskningsprojekt, dels som politiker och företagsledare, dels som representant för en socialgrupp och de normer och ideal som är utmärkande för samtiden. Genusperspektivet är ett viktigt analysinstrument.

⁵⁷ Ett museum lämnade inget svar på frågan.

Vid Statens musiksamlingar i Stockholm bedrivs ett forskningsprojekt kring övergången från uppteckningsarbete till inspelning vid dokumentation av traditionell musik 1896–1930. Insamlandet av musik har styrts av kulturpolitiken, men också av sina insamlare. I arbetet finns en allmän medvetenhet om insamlarnas identitet ur köns- och klassperspektiv. Till exempel spelade införandet av mekanisk ljudupptagning stor roll för att kvinnor skulle accepteras som insamlare – med hjälp av den ”objektiva” maskinen kunde kvinnors ”subjektiva” uppteckningar undvikas.

Vid Jämtlands läns museum i Östersund bedrivs ett projekt vars huvudsyfte är att undersöka hur föreställningar om kvinnligt och manligt produceras och reproduceras inom ramen för rollspelen som utgör kärnan i Jamtli historielands verksamhet.

Det manliga och kvinnliga arbetet ombord på skärgårdsbåtarna, studeras vid Statens maritima museer. Här forskar man också kring hur arbets- och livssituationen i skärgården ser ut i dag ur ett genusperspektiv.

Ett avhandlingsarbete som pågår vid Kalmar läns museum behandlar regalskeppet Kronan som en avspeglning av 1600-talets samhälle. Regalskeppet var en uteslutande manlig värld, vilket gör genusaspekterna ofrånkomliga. Även kvinnors värld, som den förmedlas genom den manliga dito ombord på skeppet, är föremål för undersökning.

Enkäten visar att forskning med genusperspektiv försiggår på museerna. Här är bara några goda exempel uppräknade. Men det finns också stora skillnader i uppfattningen av vad som ska betraktas som forskning och vad som menas med forskning med ett genusperspektiv.

2.2.3 Museiarkiv

Det är inte bara utbildningar och forskning som utgör grunden för vad som exponeras och möter publiken på museerna. Underlaget till museernas utställningsverksamhet och museipedagogiska verksamhet finns ofta i samlingarna och vid sidan av

föremålen också i museernas arkiv. Det har inte ingått i arbetsgruppens uppdrag att granska museernas samlingar, insamlingsprinciper, dokumentation eller arkivering. Vi har ändå granskat genusperspektivet i några museers arkivverksamhet. Nedan ges några synpunkter på beaktandet av genusperspektiv inom museiarkivens område.

Museiarkiven skiljer sig från de statliga och kommunala arkiven på så sätt att de senare styrs av arkivlagen och har stränga regler om bevarande- och ordningsprinciper. De måste bl.a. i största möjliga utsträckning bevaras i sin ursprungliga ordning. Museiarkiven är av skilda slag. Alla museer har ett ämbetsarkiv, som innehåller administrativa handlingar exempelvis verksamhetsplaner, årsberättelser, korrespondens, ärendehantering, ekonomiska och personaladministrativa handlingar. I detta arkiv finns även dokumentation av den egna insamlings-, forsknings-, utställnings- och pedagogiska verksamheten. Många museer har vid sidan av insamling av föremål även aktivt samlat dokumentation i form av skriftlig information i olika ämnen, kartor och ritningar, fotografier, tidningsklipp, ljudinspelningar m.m. Dessa handlingar har insamlats för kunskapsuppbyggnad och kunskapsförmedling. Slutligen har vissa museer tagit emot eller tagit till vara enskilda arkiv, som inte bildats inom museets egen verksamhet men som har anknytning till eller betydelse för denna. Det kan t.ex. vara privatpersoners eller föreningars efterlämnade handlingar.

Louise Lönnroth har som ledamot för arbetsgruppens räkning, utfört en undersökning av museiarkivens bestånd och funktion vid bl.a. fyra kulturhistoriska museer inom Västra Götalands län, nämligen Göteborgs stadsmuseum, Bohusläns museum, Västergötlands museum samt Regionmuseum Västra Götaland. Syftet med undersökningen var att se om och hur genusperspektiv kan spåras i museernas egen dokumentationsverksamhet, i deras insamling av arkiv utifrån samt vid strukturering och användande av arkiven. De kulturhistoriska museiarkiven har oftast skapats genom aktivt insamlande av dokument och olika enskilda arkiv. Skilda vetenskapliga utgångspunkter styr

skapandet och organiserandet av olika museers arkiv. Innehållet i de kulturhistoriska museernas arkiv speglar bl.a. folklivsforskningens förändring över tid och vad som ansetts viktigt under olika perioder i verksamheten. De mottagna enskilda arkiven är ofta många men sällan omfattande och utgörs av person-, gårds-, förenings- och företagsarkiv. Insamlandet eller mottagandet av dessa arkiv är sällan styrt. Någon uppsökande verksamhet bedrivs knappast utan det är snarast slumpen som avgör vilka arkiv allmänheten överlämnar till museet. Genusaspekter på insamlandet saknas som regel i både de egna dokumentationsarkiven och de mottagna enskilda arkiven.

Fr.o.m. 1995 betraktas läns museernas arkiv som allmänna handlingar, vilket medför särskilda krav både på struktur, redovisning, tillgänglighet och förvaring av arkiven. Ämbetsarkiven har annars oftast organiserats efter diarie- eller dossiéplaner. Övriga arkivhandlingar ordnas och registreras vanligen efter samma principer som museets föremål. Museerna använder alltså inte samma arkivsystem som arkivinstitutioner där proveniensprincipen styr, vilket anses borga för att informationens ursprungliga sammanhang säkras och synliggörs. På museerna har i stället handlingens innehåll hittills styrt dess placering framför bevarande i deras ursprungliga sammanhang. Att underlätta sökandet efter enskilda dokument i olika ämnen har varit en viktig utgångspunkt i ordnings-, förtecknings- och registreringsarbetet.

Uppbyggnaden av arkiven har också skett för sig och har sällan samordnats med annan verksamhet såsom utställningsverksamheten eller dokumentationen av denna. Däremot har den personal som ordnat utställningar ofta använt arkiven i den dagliga verksamheten som "uppslagsverk" eller "illustrationer".⁵⁸

Vid ett av museerna i Västra Götalands län, Bohusläns museum i Uddevalla, har genusperspektiv använts ganska konsekvent. Arkiven har använts aktivt vid skapandet av de nuvarande basutställningarna (1984) både för forskning och som utställ-

⁵⁸ Lönnroth, Louise, "Arkiv på museer med läns museifunktion i Västra Götalands län" opublicerad rapport, Arbetsgruppen Genus på museer 2003.

ningsobjekt. Dokumentation som beskriver manliga och kvinnliga arbets- och bostadsmiljöer i exempelvis uppteckningar rörande fiske och fiskelägen och ett stort antal fotografier av interiörer, påträffas i detta museums arkiv.

Att genusperspektiv har använts i utnyttjandet vid detta arkiv kan, menar Lönnroth, ha ett samband med att det finns genusvetenskaplig forskningskompetens vid museet.

Även vid Västergötlands museum i Skara finns denna kompetens. Här lyfts arkiven fram och man har påbörjat en systematisk genomgång av de enskilda arkiven för att kartlägga vad man kan studera utifrån ett genus- och/eller klassperspektiv. Man bedriver också en styrd arkivinsamlingspolitik med genusperspektiv med inriktning på temat män, kvinnor och jord. Museet medverkar i en 10 p-kurs vid Skövde högskola, där man också studerar utifrån ett genusperspektiv. Bl.a. koncentrerar man sig på insamling av folkliga brev, bondedagböcker och självbiografier.

Sammanfattningsvis kan sägas att skilda vetenskapliga utgångspunkter styr och har traditionellt styrt, skapandet och organiserandet av de besökta kulturhistoriska arkiven. Genusaspekter kunde med några få undantag endast upptäckas vid vissa av de besökta museiarkiven i samband med användandet av materialet. Först när materialet medvetet hade valts ut och bearbetats, exempelvis vid digitalisering och i utställningsverksamhet eller i pedagogiska satsningar, kunde genusaspekter bli explicita. Det finns också en positiv tendens att öka tillgängligheten till arkiven för besökarna. På några håll har arkiv och magasin öppnats för allmänheten där delar av eller hela arkiv finns tillgängliga för allmänheten att använda och forska i. Vanligare är annars faktarum med delar av samlingar, litteratur och i vissa fall digitala arkiv som är tillgängliga för besökarna. Vid till exempel Örebro läns museum finns Länsarvet som är museets kunskaps- och forskningscentrum. Där finns möjlighet att söka kunskap om länets kulturhistoria, i dokumentationsarkivet och i fotoarkivet, och museets föremålsarkiv är också tillgängligt för både allmänhet och forskare. Vid Västergötlands museum har man ”ställt ut”

sina arkiv i ett särskilt faktarum kallat "Backspegeln" och skapat studiematerial i syfte att bland annat förmedla ett genusperspektiv på arkiven. Här uppmanas besökaren att själv dokumentera sitt liv och sin lokalthistoriska miljö och på så sätt göra henne eller honom medveten om sitt sociala kön. Initiativ som detta styrs ofta av antikvarier eller andra anställda som är speciellt intresserade av och engagerade i att samla in, lyfta fram och problematisera arkivmaterialet utifrån genusaspekter.

Förutsättningar för att genusperspektivet skall uppmärksammas i verksamheten med museiarkiven tycks således dels vara engagerad och kunnig personal, dels struktureringen av arkivet. Struktureringen av arkiven har en viktig betydelse för att underlätta forskning och framtagning av dokument och utställningar utifrån ett genusperspektiv. Då många arkiv är strukturerade utifrån dokument och föremål på en mycket detaljerad nivå, är det ofta svårt att se i vilket sammanhang föremålet samlats in eller vilket ursprung det har. Så är fallet även på ett naturvetenskapligt museum Lönnroth besökt. Här är till synes de kulturhistoriska sammanhang i vilka föremålen och dokumentationen är utvalda och insamlade inte framträdande. Lönnroth menar dock att man mycket väl bör kunna lägga ett genusperspektiv på verksamheten vid museiarkiven oavsett vetenskaplig utgångspunkt och att man bör sträva efter att beakta det sammanhang i vilket handlingen tillkommit, insamlats och presenterats.

2.3 Genusperspektivets genomslag i museernas utåtriktade verksamhet

I museernas icke-publika verksamhet, som i denna utredning avser utbildning, kompetensutveckling, forskning och arkivverksamhet, finns vissa grunder för ett genomslag av genusperspektiv i verksamheten. Inom flera av utbildningarna för blivande museitjänstemän finns som konstaterats genusaspekter i undervisningen, inom forskningen finns genusperspektiv i flera forskningsprojekt och slutligen tycks museiarkiven till viss del uppmärksamma genus i samlingarna och dokumentationen. I

följande delkapitel ska vi se hur genusperspektivet tar sig uttryck i den utåtriktade och publika verksamheten i form av utställningar och museipedagogik.

2.3.1 Utställningsverksamhet

Kvinnor och framför allt den heliga Birgitta, är temat i årets upplaga av kulturmagasinet *Upptäcktsresan*. I magasinets inledning kan man läsa: ”Med tanke på att Sveriges mest kända person och landets första kvinnliga författare, fredsmäklare, politiker, hovets personliga rådgivare och landets enda helgon fyller 700 år i år, fick så att säga alla andra kvinnor hänga med.”⁵⁹ Vid sidan av kultursevärdheter presenteras i magasinet aktuella utställningar på museer runt om i landet. Flera av Svenskt Kulturarvs medlemsmuseer har deltagit i temaåret genom att skapa utställningar om kvinnliga författare, konstnärer, konsthantverkare, kulturpersonligheter och kvinnoöden.

Många museer har därmed tagit ställning för att öka synliggörandet av kvinnor i den utåtriktade verksamheten. Utifrån beskrivningarna i magasinet är det dock svårt att få en uppfattning om hur många av de presenterade utställningarna på museerna som inbegriper ett genusperspektiv. Av utställningsbeskrivningarna generellt framgår dock att det i första hand handlar om ett synliggörande av kvinnor snarare än ett problematiserande av könsrelationer. För att man skall kunna få mer kunskap om det centrala i utställningsverksamheten måste utställningarna besökas och gärna guidas av museipersonal.

Arbetsgruppen har i stor utsträckning besökt museer och upplevt utställningar men en viktig källa till information har också varit samtal och möten med museipersonal runt om i landet. I maj och juni 2003 genomfördes för arbetsgruppens räkning en delutredning, *Utställning och museipedagogik med genusperspektiv*.⁶⁰ Fyra regionala halvdagsträffar genomfördes där

⁵⁹ *Upptäcktsresan. Svenska kulturnöjen*. Svenskt kulturarv, Stockholm 2003.

⁶⁰ Carlström, Ann Kristin, ”Delrapport om genusperspektiv på utställningar och pedagogik” opublicerad rapport, Arbetsgruppen Genus på museer 2003.

museianställda träffades för att diskutera hur genusperspektivet kan förstås och utvecklas inom de aktuella verksamhetsområdena. Avsikten var att skapa en dialog med museiföreträdarna, ta del av deras erfarenheter, synpunkter och idéer och på så vis även förankra frågorna bland verksamma inom museerna.⁶¹

Mötena ägde rum på Kulturen i Lund, Mölndals museum, Mångkulturellt centrum i Botkyrka och Västerbottens museum i Umeå. Sammanlagt deltog 42 personer (representanter från arbetsgruppen inräknade). Från arbetsgruppens sida medverkade Ann Kristin Carlström, Nina Björk, Johanna Berg från Kulturrådet, konsult och Marcel Rådström från Jamtli Jämtlands läns museum, konsult. Johanna Berg och Ann Kristin Carlström utformade tillsammans kallelsen och bestämde vilka som skulle bjudas in. De deltog också i samtliga fyra träffar.⁶² Inbjudningarna var personliga. Två kriterier styrde urvalet av inbjudna: ett försök att nå representativitet samt en önskan att nå särskilt intresserade personer.⁶³ Minnesanteckningar från samtalen bearbetades och analyserades av Ann Kristin Carlström och Henrik Teleman och presenterades i en delrapport som inlämnades till arbetsgruppen i oktober 2003.⁶⁴

Vad som ska förstås med ett genusperspektiv var en av de frågor som samtalen kretsade kring. I delundersökningen framkommer att representation av bägge könen i alla delar av utställningsverksamheten (t.ex. inköp, perspektiv, val av utställningar) liksom kompensatoriskt handlande, det vill säga att fokusera kvinnor som historiens aktörer eller föremåls upphov, av många ses som "genus". Å andra sidan finns också en medvetenhet om att genusperspektiv inte enbart handlar om kvinnor och om att räkna antal, utan om att problematisera och medvetandegöra köns- och könsmaktsrelationer. Även om ett stort antal musei-

⁶¹ Samtliga deltagare vid de fyra samtal som arrangerades finns förtecknade i bilaga 4.

⁶² På mötena fungerade Johanna Berg som ordförande medan Ann Kristin Carlström och Marcel Rådström antecknade. Mötena inleddes alltid med en kort presentation av Arbetsgruppen Genus på museer och bakgrunden till dessa möten.

⁶³ I inbjudan fanns följande fem frågor att fundera över till mötena: Hur definierar du genus? Hur ser det ut inom ditt verksamhetsområde med avseende på genusaspekten? Vad bör förändras? Vad vill du göra? Hur kan en resursenhet bistå i detta?

⁶⁴ Carlström 2003.

utställningar fokuserar på kvinnors liv och verk innebär detta inte automatiskt att genusperspektivet har nått genomslag i svensk museiverksamhet.

Frågan ”Hur ser det ut inom ert verksamhetsområde med avseende på genusaspekten?” ställdes också till de medverkande vid halvdagsträffarna. Det visade sig att det finns en betydande aktivitet inom området på många museer. Kulturen i Lund visar till exempel under hösten vandringsutställningen *Kärlek, makt & systerskap – 30 år av kvinnokamp*, som producerats av Arbetets museum. Utställningen behandlar 70-talets kvinnorörelse och den feministiska kampen i dag. I anslutning till utställningen genomförs även en programverksamhet. På Kulturen har man också inlett ett arbete med att gå igenom existerande utställningar och miljöer för att se hur manligt och kvinnligt skildras. ”Vi skärper blicken för vad som är betingat av socialt kön och hur det ser ut över tid historiskt”, förklarar en anställd.

På Landskrona museum har museipedagogerna börjat granska basutställningen *I barnaminne* som skildrar hur det är att vara barn från 1860-talet fram till vår tid. Granskningen ingår i ett projektarbete som man gör inom ramen för en 20-poängskurs i kulturarvspedagogik vid Malmö högskola. Kursen har fått dem att öppna ögonen, berättar de deltagande. När de tittade närmare på utställningen såg de ett traditionellt mönster där pojkar var aktiva och flickor passiva. Upptäckten gjorde dem besvikna. Men de menar också att det är svårt att veta hur man ska skildra en historisk verklighet utifrån ett genusperspektiv. Risken för att ett intresse för genusfrågor kan leda till att man bara ser till det kvinnliga perspektivet, framhålls.

De medverkande menade att konkreta exempel underlättade förståelsen av vad som menas med att införliva ett genusperspektiv i en utställning. De exempel på mindre lyckade utställningsformer som togs upp vid halvdagsträffarna handlade främst om generaliseringar i utställningar där mannens och kvinnans roll har förenklats. I ett fall handlade det om kvinnans och mannens ”naturliga” miljö. En medverkande berättar: ”Kvinnans miljö var inomhus och det var gamlingar, barn och kossor i ladu-

gården. Mannens värld var utomhus och det var jordbruk, skogen och jakten och på något vis så möttes aldrig de två. Den utställningen byggdes just för att man skulle få en diskussion och en jämförelse mellan de schabloniserade rollerna och hur det ser ut i dag. Och jag tror att tanken var bra, men jämförelsen fungerade inte och de stereotypa rollerna framstod som sanna i stället.”

Förändringsarbeten pågår dock på många arbetsplatser, kunde de medverkande vittna om. Det beskrevs i termer av att skärpa blicken och höja medvetenheten om genusfrågor inom organisationen. Samtidigt berättade många om hinder för nytänkande inom insamling, utställningar och pedagogik. Faktorer som togs upp var en önskan att vara oantastlig, inte sticka ut och vara utmanande samt en osäkerhet vad gäller gestaltungsdelar i utställningskapandet.

Flera av de medverkande vittnade också om motstånd mot användandet av genusperspektiv i utställningsverksamheten. En museianställd vid ett regionalt museum berättar hur hon upprördes av frånvaron av genusperspektiv i samband med planeringen av en utställning. Pojkar tilldelades i denna utställning en roll och flickor en annan på ett oreflekterat sätt. Hon berättar: ”Och då skrek jag i vanlig ordning: ursäkta hur har ni tänkt det här? Ska flickorna vara där och pojkarna vara där och varför ska det vara så? Då sa utställningsproducenten: Men kan inte du göra en utställning med genusperspektiv i det här lilla rummet? OK, det kunde jag göra. Men det kändes som jag fick vara ett alibi, vi jobbade utan budget med ideella krafter.”

De medverkande var överens om att det är problematiseringarna som är det viktiga. En medverkande menade att en i allmänhet problematiserande attityd är av stor betydelse: ”[M]an måste komma till den punkten där man har med sig de här frågorna hela tiden för att det ska funka. Man måste ha ett komplext angreppssätt till frågorna. Ibland blir jag trött på det här pingpongliret om manligt och kvinnligt och vilka som är representerade.”

Museers utsagor om manligt och kvinnligt tenderar att vara normerande. Deltagarna vid halvdagsträffarna tycktes ense om att man kan utgå från schabloner för att få diskussioner, men det måste framgå tydligt att det är en del av tanken med utställningen. Man måste vara tydlig. Intentionerna kan vara stora med det man vill uppnå, men om man är otydlig och visar en förenklad bild är det lätt att besökarna får en annan uppfattning än vad som var menat.

Vid samtal med museianställda som arbetar med utställningsverksamhet återkommer ständigt frågan om förhållandet mellan form och budskap och om hur man ska gå tillväga för att gestalta den teoretiska kunskapen om genus. Hur gestaltar man genus i syfte att synliggöra attityder, normer och värderingar som annars tas för självklara? Formerna och föremålen får inte ta över och hämma det budskap som ska föras fram, menar somliga diskussionspartners vid museerna.

Exemplen ovan från halvdagsträffarna visar att det finns en viss osäkerhet i hur man använder ett genusperspektiv och hur man skapar en utställning rent praktiskt med genusperspektiv. Det finns också skilda åsikter kring utställningsmediet som sådant. Ska det användas för att visa ett medvetet perspektiv, eller ska det användas för att visa en förmodad sanning eller verklighet? På samtliga träffar kom diskussionerna också in på frågan om man enbart ska arbeta med genusbegreppet eller se genus i samspel med andra begrepp för social inkludering respektive exkludering som klass, generation, etnicitet, sexuell läggning etc. Här fanns en oenighet om betydelsen av att använda ett eller flera perspektiv i verksamheten.

En nog så viktig fråga, slutligen, är i hur hög grad och på vilket sätt genusperspektivet ska beaktas för att det ska anses lyckat. Det handlar om hur genus ska definieras i sammanhanget, som hög representation av kvinnor i samlingar och utställningar, eller som ett sätt att tänka och problematisera? Arbetsgruppen hävdar det senare alternativet. Men hur tydligt uttalad måste genusproblematiken vara? Räcker det att möjliggöra för besökaren att

tolka utställningen ur ett genusperspektiv, eller bör genusperspektivet vara explicit?

2.3.2 Museipedagogik

Barn och ungdomar har under större delen av 1900-talet stått i fokus i den museipedagogiska verksamheten. Ambitionen och ansvaret för att bilda morgondagens medborgare har en lång tradition, men formerna för lärandet har förändrats och utvecklats. Från att ha varit i mångt och mycket en förlängning och ett komplement till skolundervisningen har museipedagogiken under 1990-talet alltmer blivit en självständig och särpräglad verksamhet som riktar sig både till barn, unga och vuxna. Enligt uppgifter från Kulturrådet arbetar nu också allt fler museiverksamma med inriktning mot den yngsta publiken. Barn i åldrarna 7–14 år är den åldersgrupp som går allra mest på museum.

Aktiviteten på museerna har gått från att vara samlingsorienterad och inriktad på bildning och lärande till att bli allt mer upplevelseinriktad och publikorienterad i det sena 1990-talet. Då det tidigare var viktigt att framhålla föremålen i sig har det i större utsträckning blivit viktigt att problematisera. På de flesta museerna finns fast anställd personal i den pedagogiska verksamheten. Kurser för lärare med museipedagogisk inriktning finns på flera håll i landet. Bland existerande utbildningar kan nämnas till exempel en fempoängskurs i museipedagogik för lärare som ges av Lärarhögskolan i Stockholm. I denna kurs är genus ett av de perspektiv som diskuteras. Det är ändå oklart hur många av de yrkesverksamma museipedagogerna som har pedagogisk, speciellt museipedagogisk, utbildning.

Att arbeta med museipedagogik får olika innebörd beroende på vilken typ av museum pedagogen arbetar på. Liksom det finns en mängd olika typer av museer finns en mängd olika former av museipedagogik som riktar sig till barn, unga och vuxna. Det finns ofta praktiska och aktiva moment i museipedagogiken där barn till exempel får prova på att leva som barn gjorde på 1800-

eller 1900-talen, måla egna konstverk, eller skapa instrument eller spela rollspel, leka och improvisera.⁶⁵

En variant som visat sig fungera bra för så väl barn som ungdomar är historiska rollspel. I denna rapport ska vi titta närmare på denna form av museipedagogik utifrån exempel från två museer: Jamtli, Jämtlands läns museum i Östersund och Kalmar läns museum. Dessa båda museer har av regeringen tilldelats nationella uppdrag med uppgift att utveckla den museipedagogiska verksamheten för barn och ungdomar från förskola till högskola. Kalmar läns museum hade under perioden 2000–2002 det nationella uppdrag som nu Jamtli har övertagit (under perioden 2003–2005). Föredömlig pedagogisk verksamhet bedrivs på många håll i landet men vid Jamtli och Kalmar läns museum har man, tack vare statsstödet, kommit särskilt långt i utvecklandet av den museipedagogiska verksamheten. I flera år har man vid dessa museer arbetat med s.k. tidsresor, en form av rollspel, där barnen i autentisk miljö får uppleva hur det var att vara barn i en specifik situation i en historisk miljö. På båda museerna har man i samband med tidsresorna velat belysa könsrollerna.

Kalmar läns museum har haft ett nära samarbete med de lokala skolorna. Projektet "Historiska rollspel med tonåringar" inleddes med en fortbildningskurs för högstadie- och gymnasielärare. Eleverna på skolorna arbetade med temaarbeten om den aktuella tidsperioden som senare skulle dramatiseras. Varje elev skapade sin egen rollkaraktär i förväg och höjdpunkten på arbetet var att få spela rollen som denna person under den dag då rollspelet genomfördes på en historisk plats. Efter rollspelet fortsatte arbetet med uppföljning på skolorna. Intryck och upplevelser diskuterades. Efter liknande rollspelsdagar för skolbarn på Jamtli har diskussioner om könsroller uppstått.⁶⁶

⁶⁵ *Upptäckarglädje! Om museipedagogik*. Statens kulturråd, Stockholm 1999, s. 5-10.

⁶⁶ Borgström, Britt-Marie, *Tidsresan. Lek och fantasi som pedagogisk metod*. Stockholm. Nordiska museets förlag 2003, s. 32.

2.4 Sammanfattning

Belysandet av kvinnors verksamhet och kvinnohistoria är i dag relativt god på många svenska museer. Som exempel kan nämnas de utställningar som presenteras i Sverige 2003 i kulturmagasinet *Upptäcktsresan*. Nu måste museerna i högre utsträckning stimuleras att ta ett steg till – att problematisera de könsmonster som framträder i belysningen av kvinnor och kvinnors historia. Vid flera av våra centrala och regionala museer är genusperspektivet delvis belyst, men det är sällan integrerat i all verksamhet.

För att genusfrågor ska bli åskådliggjorda i den museala verksamheten, verkar det vara avgörande att det finns en eller flera eldsjälar med särskilt intresse och kunskaper som driver frågan. I den museipedagogiska verksamheten skildras och upplevs ofta könsroller men diskussion och problematisering av dessa är inte alltid förekommande. Enstaka utställningar istället för en utställningsverksamhet med genomgående genusperspektiv är mer regel än undantag.

Det är också viktigt att inte utställningsverksamheten är det enda verksamhetsområde som fokuseras i genusediskussionen. Genusperspektivet måste, för att kunna lämna avtryck i utställningsverksamheten, också läggas på samlingarna, insamlingspolitiken, forskningen på museerna, museipedagogiken och utbildningen av de museiverksamma. Förutsättningarna för att genus ska få ökad genomslagskraft i den utåtriktade verksamheten kan och bör alltså bli bättre.

En viktig förutsättning för genusperspektivets ökade genomslagskraft på museerna är kunskap. Genusfrågor tas upp i flera utbildningar inom ämnena museologi, museivetenskap och museikunskap, men eftersom det finns många olika vägar att välja för en studerande som vill satsa på en karriär inom museivärlden, finns också möjligheten att genomgå en utbildning utan att alls inhämta kunskaper om genusperspektivet. Även om behovet av genuskunskaper med all sannolikhet är störst bland museipersonal med äldre utbildning och lång erfarenhet, finns

och kommer behovet också att finnas hos yngre museiverksamma och nyare personal.

Viktiga förutsättningar för att genusperspektiv ska kunna integreras är att en diskussion kring genusfrågorna på museerna initieras och levandehålls. Forskningen på museerna är också ett centralt område. Mer genusforskning på museerna utifrån de föremål i de museiarkiv som finns på respektive institution skulle kunna leda till att även övrig verksamhet utvecklas. Kontakterna mellan museerna och genusforskningen vid universiteten, liksom genusperspektivet i den forskning som bedrivs på museerna, bör främjas.

I det närmast följande kapitlet skall arbetsgruppen presentera sina synpunkter på och förslag till åtgärder inom de områden som behandlats ovan.

3 Hur kan genusperspektivet få större genomslag i museernas verksamhet?

I det föregående kapitlet har genusperspektivets genomslag och möjligheter inom museivärlden redovisats. Mot denna bakgrund vill arbetsgruppen rikta uppmärksamheten mot förändringar och utveckling som kan leda till att genusperspektivet får en ökad genomslagskraft.

Tre områden inom vilka framåtsyftande åtgärder skulle kunna ha stor effekt framstår som särskilt strategiska. Det gäller vidareutbildning av museiverksamma i alla yrkeskategorier, genusforskning på museerna samt utställningsverksamhet och museipedagogik.

3.1 Vidareutbildning av museiverksamma

Avsaknaden av samlad utbildning för museitjänstemän gör det komplicerat att föreslå genuskunskap som obligatorium i museianställdas utbildning. Genom att ytterligare markera vikten av kunskap om genusfrågor hos museipersonal kan dock de existerande utbildningarna komma att påverkas, liksom att genuskunskaper kan komma att prioriteras av arbetsgivare.

Ett effektivt sätt att föra in genusperspektivet i museiverksamheten torde vara vidareutbildningar.⁶⁷

Arbetsgruppen vill här presentera ett förslag till hur en kurs i genuskunskap för museianställda skulle kunna utformas. Eva Persson, utställningsproducent och tf. lektor vid Kultur, sam-

⁶⁷ I avsnitt 2.2.1 ges exempel på påbyggnadsutbildningar, varav en med direkt inriktning på genus.

hülle och mediegestaltning vid Linköpings universitet, har som konsult för arbetsgruppens räkning tagit fram ett förslag till en utställningskurs med genusperspektiv för museipersonal.⁶⁸

Detta kursförslag syftar till att stimulera de tilltänkta kursdeltagarna att tänka i nya banor kring föremål och dokument. En sådan kurs bör starta i museernas egna magasin och arkiv. Museitjänstemän menar ofta att det saknas föremål och dokument i museernas samlingar som lämpar sig för att gestalta genus på museerna. Det må så vara att det finns fler föremål bevarade utifrån en manlig norm, men Persson menar att museipersonalen måste lära sig att se de föremål som finns utifrån nya perspektiv. ”Gå själv till källorna!”, uppmanar hon. Historier om föremålen kan berättas utifrån det perspektiv museitjänstemannen väljer.

I kursförslaget ges exempel: Utgå från ett manligt föremål som finns bevarat på ett museum, till exempel en herrskjorta. Vad kan en skjorta säga oss? Det beror givetvis på vilka frågor vi ställer till den. Om vi frågar vem som bar den, i vilket sammanhang, vilken ställning och arbete personen hade, får man en inblick i en manlig värld. Man får en annan berättelse om man ställer frågor som: Vem sydde skjortan? Hur såg villkoren ut för de kvinnliga arbetarna inom konfektionsindustrin? Berättelsen om föremålet kan också säga något om förhållandet mellan kvinnliga och manliga yrken, om jämställdhet och lika eller olika yrkesvillkor. Kvinnorna inom konfektionsindustrin behärskade symaskiner lika väl som männen styrde svarvar och fräsmaskiner inom metallindustrin. Vem hade den bästa lönen – sömmerskan eller metallarbetaren? Om man synar det tyg skjortan är sydd av finns ytterligare frågor att ställa: En väverska hade ansvar för tolv automatiska vävstolar. När de krånglade var hon tvungen att kalla på maskinreparatören. Ofta fick hon vänta länge och ackordet sjönk. Vem hade mest makt över sin arbetssituation, de manliga eller de kvinnliga arbetarna?

Ett till synes oskyldigt och enkelt klädesplagg som en herrskjorta kan om det granskas i ett nytt ljus ge perspektiv på både

⁶⁸ Persson, Eva, ”Föremålen i nytt ljus. Utställningsgestaltning och genusperspektiv.” Opublicerad konsultrapport, Arbetsgruppen Genus på museer 2003. Föreslagen kursplan är bifogad som bilaga 5.

mäns och kvinnors ojämlika arbetsförhållanden och deras fasta roller i produktionen. Att lära sig, och att lära sig att våga, använda museets föremål i utopiska, humoristiska och satiriska konstruktioner, är nödvändigt om ny vetenskaplig forskning skall kunna förmedlas.

Den traditionella museiutställningen är en rekonstruktion, en avbildning av det förgångna. Den rekonstruerande metoden kan per definition inte problematisera eller analysera sina källor och resultaten blir bland annat att museerna befäster traditionella könsroller. En historiskt betingad arbetsdelning mellan könen tas för given och evig. En vidareutbildning för museipersonal i genusteori förutsätter ett experimenterande med utställningsformerna och ett sökande efter en mer samtida estetik, hävdar Persson.

Ett bra manus med ett spännande genusperspektiv leder inte automatiskt till en intressant utställning. För den oinvidige är den visuella gestaltningen och det arkitektoniska samspelet nödvändiga redskap för att förstå vad det handlar om i utställningsrummet. Att estetik hör ihop med pedagogik, blir alltmer accepterat på museer. Men dålig ekonomi framhålls ofta som ett hinder för att låta konstnärer och arkitekter ingå i utställningsproduktionerna. Det är därför oerhört viktigt att detta kreativa möte mellan den museianställda producenten och den frilansande konstnären, formgivaren och scenografen åtminstone kan realiseras tillfälligt i olika utbildningssituationer. I varje kurs, menar Persson, bör därför hälften av deltagarna vara aktivt verksamma rums- och bildkonstnärer. Men i första etappen är det väsentligaste att skapa kurser för dem som mest behöver det, dvs. de utställningsproducenter som rutinmässigt eller bara då och då får i uppdrag att leda hela utställningsproduktionen.

En vidareutbildning i genusvetenskap och utställningsproduktion bör, som framgått, vara en utbildning som förenar teori och praktik. Det ger möjlighet att låta både studenter och lärare med olika bildningsbakgrund och skilda yrkeserfarenheter skapa något gemensamt. En utbildning i genusteori och utställningsgestaltning bör beredas goda möjligheter att samarbeta med

ett närliggande universitet med välutvecklad genusforskning. Därigenom bör man lättare finna lämpliga och kompetenta lärare, men samarbete är också av godo om det kan utvecklas poänggivande högskole- och universitetskurser för museiverksamheten. Akademiska poäng garanterar en viss kvalitet i undervisningen och denna typ av kurser är förmodligen också mer attraktiva för museipersonal.

Vid sidan av akademiska forskare bör det också finnas utövande bild- och rumskonstnärer eller musiker i kurserna. Med tanke på den goda textens betydelse för förståelsen av en utställning bör poeter och journalister finnas med eller varför inte moderna dansare, med tanke på att de är mästare på att skapa imaginära rum.

För de museer som är kursvärdar öppnar sig en möjlighet att samarbeta med frilansande kulturarbetare. Det ger bra arbetsuppgifter för landets konstnärer, och hos museipersonalen ökar förståelsen för konstnärers såväl teoretiska som praktiska kompetens. Utställningen är i sina bästa stunder både ett lärostycke och ett konstverk. Genusteorierna har allt att vinna på den insikten hos utställningsmakarna. Det är emellertid viktigt att teorierna, när de presenteras, får möta (motstånd i) de föremål, bilder, arkivhandlingar som deltagarna förfogar över, så att utställningsarbetet lika väl kan börja i en trevande föremålsanalys som i en fullfjädrad vetenskaplig teori.

Kursformen kan och bör varieras och anpassas efter beställarens önskemål. Enligt Eva Perssons egen erfarenhet av kurser i utställningsgestaltning stimuleras deltagarna av att varva teoretiska studier med praktiskt arbete i ateljé. Många museer har lokaler för egen utställningsproduktion och större eller mindre utrymmen för provuppställningar och redovisningar av workshops. Det bör alltså inte finnas några praktiska hinder att låta läns- och kommunala museer vara värdar för kurser. Eftersom utställningskurser innehåller många praktiska moment med arbete i bestämda fysiska rum och övningar i lagarbete, kan de inte helt bedrivas på distans eller över nätet. Däremot kan man tänka sig att kurser arrangeras och erbjuds regionalt eller lokalt

så att långa resor och dyra övernattningar undviks. Meningen är givetvis att även personal från museer med knappa resurser skall kunna gå kurserna.

Kurser i utställningsverksamhet med genusperspektiv är ett exempel på kompetensutveckling för museianställda. Det är arbetsgruppens bedömning att alla inom museivärlden bör få möjlighet till vidareutbildning med genuskunskaper. Därför bör även kurser med inriktning mot flera yrkesgrupper ges. Det är lätt att fokusera på utställningsverksamheten och se att utställningsansvariga behöver mer genuskunskaper för att skapa eller ändra utställningar.

Museipedagogen är som vi tidigare framhållit, en viktig verksamhetsgren i förmedlandet av kunskaper om genus och könsrelationer till barn och unga. I denna verksamhet för barn kommer genusperspektivet ofta in "naturligt". Det kan handla om hur flickor och pojkar växte upp i forna tider, eller hur kvinnor och män har målat och erkänts för sin konst, och i förlängningen om kvinno- och mansrollen. Museipedagogerna behöver vetenskaplig liksom pedagogisk kompetens för att kunna problematisera och samtidigt göra genus begripligt för barn och unga.

Förbättrade möjligheter till vidareutbildning för museipedagoger är därför önskvärda. Som beskrivits i förra kapitlet, har det framkommit att många museipedagoger anser sig sakna status och inflytande i organisationen. Museipedagoger har vitt skilda bakgrunder och museipedagogisk utbildning är inte något krav för anställning. Det behövs på många håll en tydligare grund för den verksamme att stå på då det museipedagogiska arbetet blir allt viktigare. Det behövs också utökade möjligheter att reflektera över den museipedagogiska verksamheten, vad som är syftet, vad som förmedlas och hur.

Det finns naturligtvis andra yrkesgrupper inom museerna som inte nämnts här men som också behöver och bör erbjudas genusvetenskaplig utbildning. Vi menar att det är viktigt att inte bara utställningsproducenter och museipedagoger, utan alla typer av yrkesverksamma inom museerna får möjlighet att delta i kurser,

föreläsningsserier, seminarier och liknande för att tillägna sig genuskunskap. Mer yrkesinriktade kurser om till exempel genus för arkeologer, genus för museipedagoger eller genus för konstvetare, har efterfrågats i samtal med museianställda, eftersom yrkesrollerna och verksamheter skiljer sig så mycket åt. Man ser gärna en gemensam inledning i en kurs, men sedan önskas olika ämnesingångar.

Vi kan här inte beröra alla yrkesgrupper eller ge förslag till flera olika former av kurser, men arbetsgruppen vill understryka att utbildning i genuskunskaper inte endast eller främst bör erbjudas museitjänstemän inom kulturhistoriska institutioner. Vid våra kontakter med museerna har framkommit att verkamma inom natur- och konstvetenskapliga institutioner ofta själva anser sig ha svårare att problematisera sina samlingar och utställningar utifrån ett genusperspektiv. Av betydelse för genusperspektivets status inom museiverksamheten är också ledningens kompetens på området. Även museichefer bör därför erbjudas vidareutbildning i genuskunskap.

3.1.1 Sammanfattande förslag om vidareutbildning

Arbetsgruppen föreslår att olika kurser erbjuds olika grupper av yrkesverksamma på museerna. Beslut om kurserna bör förankras i museivärlden (facken och ledningen), så att både chefer och anställda ser möjligheter till vidareutbildning utan att ekonomin och den dagliga verksamheten sätts på spel. Vidareutbildning av personalen måste vara en positiv möjlighet och inte en belastning för museerna. Med förbättrade förutsättningar för en integrering av genusperspektivet i museernas verksamhet i form av kompetensutveckling och vidareutbildning för personalen, ökar möjligheterna att genus slår igenom i den utåtriktade verksamheten. Målet är att genus ska vara explicit i stora delar av den utåtriktade verksamheten.

Vid flera tillfällen har i samband med samtal med museianställda önskemål uttryckts om kurser i form av seminarier och konferenser. Det kan för det enskilda museet vara svårare att

friställa personal för längre och sammanhängande kurser. Många tycks föredra enstaka tillfällen och enstaka dagar som vid seminarier och konferenser. Kurserna måste även anpassas för mindre organisationer med få anställda. Arbetsgruppen anser att vidareutbildningar i genuskunskap bör skapas och ges i samarbete mellan museer samt universitet och högskolor.

Vid planering av kurser och annan utbildning i genusteori och till exempel utställningsgestaltning, bör man noga fundera över kursernas längd och form. Ska de bedrivas i seminarieform, föreläsningar eller gruppdiskussioner, och ska det vara kurser med akademiska poäng eller inte? Kurserna kan antingen vara korta och intensiva eller pågå under en längre period. Kanske kan de delvis bedrivas på distans men för vissa praktiska moment kan det vara nödvändigt med samlad närvaro.

3.2 Museiforskning med genusperspektiv

Arbetsgruppen framhåller att museiforskning utifrån museernas egna samlingar med genusperspektiv bör främjas. Grundsynen är att forskning på museer är viktig inte bara för institutionen och för de anställda utan också för universitetsforskningen och för samhället i stort. Bevarandearbetet, kunskapsinsamlingen och kunskapsbearbetningen vid museerna ställer stora krav på personalens kompetens. Museitjänstemän har en unik kunskap om olika materials styrka, brister och kombinationsmöjligheter. De ser många gånger tidigt ett materials forskningspotential och kan ge råd och anvisningar till de forskare som använder sig av det. Kännedomen om materialet ger också museets personal inflytande över och ett stort ansvar för framtida forskning.

Som poängterats tidigare i utredningen har forskningen vid museerna ofta saknat ett genusperspektiv. Att genusforskningen har blivit försummad på museerna har en del av sin förklaring i att kunskapsproduktionen i allmänhet inte haft tillräckligt utrymme. Därför har förlegad kunskap, om till exempel arbetsdelningen mellan män och kvinnor, kunnat fortsätta att dominera utställningar och annan kunskapsrelaterad verksamhet,

hävdar Janken Myrdal i en delutredning för arbetsgruppens räkning.

Av denna delutredning framgår att avsaknaden av museiforskning på materialen i samlingarna har medfört att de stora materialmängder som är relaterade till kvinnors verksamhet respektive till den genusrelaterade maktfördelningen inte kommit att uppmärksammas. Detta är en anledning till att det krävs en särskild insats för att stödja genusrelaterad forskning på museerna. En rad följd effekter kan sedan uppstå i form av förbättrad rådgivning till forskare och amatörer, förbättrad utställningsverksamhet och att nya intresseområden fokuseras.

Arbetsgruppen vill i samband med detta poängtera att museitjänstemän i allmänhet i högre utsträckning behöver få möjlighet att utveckla sina vetenskapliga ramar med både utbildning och forskning. Det är viktigt att det finns en vetenskaplig utgångspunkt i museernas verksamhet, både i den inre verksamheten och i utställningar och annan utåtriktad verksamhet. Ett vetenskapligt arbetssätt är nödvändigt om verksamheten ska kunna fungera väl och kunskapen och informationen som förmedlas ska bli användbar i samhället. Om forskningsresurser finns på museerna finns samtidigt goda tillfällen att reflektera över och eventuellt ompröva verksamheten för att vidga och utveckla den.

Vilken forskning skall bedrivas inom museerna? Den tidigare s.k. fria forskning, inom det ämnesområde som en kulturinstitution ansvarat för, som varit en självklar del av personalens rättigheter och skyldigheter och alltså ingått i tjänsten, har blivit allt mer styrd uppifrån med minskade resurser. Är det en självklarhet vad och vilka som skall styra museiforskningen? Bör bidragsgivare styra forskningen så att politiskt angelägna perspektiv uppmärksammas och sätter sin prägel på forskningen eller bör museerna i hög utsträckning själva styra sin forskning utifrån material, intressen och andra förutsättningar?

Arbetsgruppen bedömer att direktiv från exempelvis Regeringen och Kulturrådet kan behövas för att styra forskningen i viss önskvärd riktning för att till exempel främja genusperspektiv. Det är dock viktigt att ta hänsyn till vad museerna själva

definierar som forskning, men också vilken forskning de önskar att de kunde utföra och vilka behov hos museerna som forskningen ska tillgodose. Det har ju som bekant i vår utredning framgått att definitionen av forskning är något olika inom universitets- respektive museivärlden.

Tillgång till nya kunskaper inom genusforskningen är av central betydelse för att museerna ska kunna integrera genusperspektiv i sin verksamhet. Att museerna och universiteten bör ha en närmare kontakt och ständigt föra en dialog med varandra, framhåller man t.ex. på Nordiska museet. De, liksom arbetsgruppen, ser det som angeläget att det byggs nätverk mellan forskarsamhället och museerna. Närmare kontakter kan öka inspirationen för genusteoretisk forskning och en utveckling av utställningsmedier. Samlingarna på museerna kan vara en källa till inspiration för forskningen vid universiteten liksom den akademiska forskningen kan inspirera museerna att se på sina samlingar på nya sätt. Nordiska museet anordnade i november 2003, med finansiellt stöd av arbetsgruppen, en konferens om det textila kulturarvet, *Den feminina textilen*. Syftet var dels att diskutera textilier ur ett genusperspektiv, dels att belysa behovet av samarbete mellan universiteten och museerna. Man ville också belysa de möjligheter som finns att skapa förutsättningar för dialog och samarbete.⁶⁹

Det är viktigt att man för underlättandet av museiforskning med genusperspektiv också granskar och aktivt söker förändra insamlings- och bevarandepprinciper i samlingarna och i museiarkiven. Så bör man till exempel i fråga om museiarkiven granska sin egen verksamhet och analysera på vilka grunder insamlandet och struktureringen hittills skett. Vad har ansetts viktigt att bevara? Utifrån vilka normer och värderingar har man samlat in material? Hur har man tänkt sig att använda det? Det finns många frågor att ställa till museiarkiven. Till exempel kan man granska insamlings- eller dokumentationsblanketter och se vilka uppgifter om föremål och handlingar man lämnar utrymme för.

⁶⁹ Konferensrapport, *Den feminina textilen*. Opublicerad rapport Nordiska museet, Arbetsgruppen Genus på museer 2003.

Louise Lönnroths utredning om museiarkiven säger oss att man måste använda dem på nya sätt för kunna anlägga ett genusperspektiv på verksamheten.⁷⁰ Det finns på många museer ett innehållsrikt arkivmaterial som med bättre strukturering och ökad tillgänglighet, skulle kunna erbjuda museerna stora möjligheter att anlägga genusperspektiv i den utåtriktade verksamheten. Men det finns tyvärr en tendens att museipersonalen i allt lägre grad utnyttjar sina egna arkiv vid forskning men även vid planering av utställningsverksamhet. Kunskapsinhämtning i form av systematiskt arkivsamlade har också minskat på senare år. Museiarkiven måste aktivt kopplas till övrig verksamhet vid museerna.

3.2.1 Sammanfattande förslag om museiforskning med genusperspektiv

Det finns hos museiverksamma ett behov av dels fördjupad egen forskning, dels ett ökat samarbete mellan museerna och universiteten. Aktiva forskare vid museerna garanterar en löpande kontakt med forskarsamhället. Detta borgar också för tillgång till mångsidig och kvalificerad expertis. Då museiforskarna deltar i forskarsamhället har de tillgång till nya forskningsresultat som är viktiga för förnyelsen av kunskaperna inom museerna. Det är också av stor vikt att forskningen utgår från de egna samlingarna i museiarkiven som fortfarande är en stor och många gånger outnyttjad resurs.

Mot denna bakgrund vill arbetsgruppen understryka behovet av mer genusforskning vid museerna. Det vore önskvärt att ge fler museitjänstemän möjligheten att doktorera i sitt ämne i anknytning till sitt museum. Ett gott exempel och en god möjlighet för ett fåtal museitjänstemän är att öka sin och det egna museets kompetens vid Forskarskolan vid Nordiska museet. Denna satsning är viktig, men det behövs också fler och spridda satsningar på olika museer i landet. Arbetsgruppen vill

⁷⁰ Lönnroth 2003.

både i allmänhet och med speciell hänsyn till genusperspektivet hävda att det behövs ytterligare forskningsresurser till våra regionala och centrala museer. Som det är nu är resurserna knappa och många museer tvingas dra ner på den egna forskningen eller i värsta fall prioritera bort den helt.

3.3 Gestaltning av genus i utställningar och pedagogisk verksamhet

Det finns en stor potential för utvecklandet av genusperspektiv i utställningsverksamheten och i den pedagogiska verksamheten på museerna. Detta har framkommit i våra samtal med museiverksamma, i PM och i utredningar av ledamöter i arbetsgruppen samt i rapporter från de av arbetsgruppen beställda konsultuppdragen. I många år har man på de flesta museer nu synliggjort kvinnor och kvinnors historia, vilket i vissa fall inneburit att frågor om kön och genus har uppstått. På åtskilliga av dessa museer har man i samband med olika utställningar om kvinnor blivit uppmärksammade på brister i insamlingsprinciper, i arkiven, och i bevarandet. Detta har ibland lett till att det uppstått en vilja att problematisera bristerna och att integrera ett genusperspektiv. Man vill nu skapa utställningar och utveckla verksamhet som i första hand har ett genusperspektiv, inte enbart ett kvinnoperspektiv.

Hur ska museerna då gå till väga för att arbetet med genus i utställningarna och i museipedagogiken ska ta fart, få genomslag och konkretiseras? Det behövs naturligtvis kunskap och vi har redan konstaterat att genusvetenskaplig kompetens finns vid flera av de institutioner vi besökt eller haft kontakt med på andra sätt. Flera av de yngre medarbetarna på museerna har läst genuskunskap i sin utbildning, men vissa anser att det varit svårt att överföra den kunskap om genus som finns inom högskole- och universitetsforskningen till den museala verkligheten.

Att enbart kopiera den akademiska forskningens teoretiska resonemang till den museala verksamheten, är dock inte särskilt inspirerande. Det blir inga levande och utmanande utställningar

genom att teoretiska resonemang läggs till i befintliga strukturer. Frågor som ständigt har återkommit i vårt arbete med utredningen är: Hur skildrar man relationerna mellan kvinnligt och manligt? Hur problematiserar man genus rent konkret i en utställning? Enligt arbetsgruppens ledamot Henrik Teleman är problemet inte bara hur genusperspektivet ska gestaltas, utan också att gestaltning i stort har en marginell position vid museerna. Gestaltning, i form av både utställningar och museipedagogik handlar om att medvetet skapa en spännande berättelse utifrån ett tema man vill behandla. Men den medvetna gestaltningen – skapandet av en större berättelse – har också ett eget värde. Ingen gestaltning kan någonsin berätta ”sanningen”, liksom gestaltningen inte använder forskningens ord. En skapandeprocess kan börja med att medvetet ifrågasätta sina ideologiska och språkliga förståelser. Men en bra utställning, liksom en god pedagog, måste kunna fånga publiken. För att gestalta och skapa levande berättelser med till exempel ett genusperspektiv, måste man ha internaliserat de teoretiska verktygen. Om personalen har tillägnat sig genuskunskaper, finns genusperspektiv med som en självklarhet. Det blir då inte ytterligare en börda att skildra genus i sin verksamhet.⁷¹

Arbetsgruppen vill framhålla att det är viktigt att den framtida resursenheten för genusfrågor på museerna arbetar för att öka museipersonalens gestaltningskompetens. Det gäller både för personal inom utställningsverksamhet och museipedagogisk verksamhet. Det är arbetsgruppens bedömning att det finns stora möjligheter att få in ett genusperspektiv i verksamheten för barn och unga i samband med museipedagogiken. Det är i samband med detta också viktigt att diskutera syftet med den museipedagogiska verksamheten. Är syftet att locka unga till museet, att förmedla historia, att locka till funderingar, inspirera och utveckla den historiska och kulturella medvetenheten? Eller kanske alla delar av dessa?

⁷¹ Teleman, Henrik ”Delrapport om genusperspektiv på utställningar och pedagogik.” Opublicerad rapport, Arbetsgruppen Genus på museer 2003.

Den museipedagogiska verksamheten öppnar för problematiserande kring skillnader mellan kvinnors och mäns uppgifter, och skapar frågor om makt och ställning i samhället. Genom att aktivt delta i museets verksamhet får barnen uppleva hur det var att vara pojke eller att vara flicka. Vad fick flickor göra, vad fick pojkar göra och hur förbereddes man för sin framtida roll som kvinna eller man? Genom att visa på skillnader och likheter mellan dåtid och nutid, kan barn och ungdomar börja fundera och ifrågasätta traditionella könsrollsmönster i historiska miljöer eller andra kulturer.

På Jamtli menar man att könsrollsproblematiken blir särskilt stark i de s.k. vintertidsresorna för barn och ungdomar. Vid dessa tillfällen får flickorna arbeta inomhus med matlagning, vävning och barnpassning medan pojkarna är utomhus och kör timmer, arbetar med ved och plogning. Upplevelserna väcker många frågor hos barnen och ungdomarna. Många saker som de tar för givet, till exempel rätten till utbildning, olika sysslor eller rätten att klä sig som man vill, visar sig inte självklara i en annan tid. Arbetsgruppen vill understryka att det är viktigt hur könsrollsmönstren framställs och att det är viktigt med diskussion och ifrågasättande efter upplevelserna. Om det i verksamheten bara förmedlas en oproblematiserad bild av hur det var förr, hur könsrollerna var bestämda och ofta statiska, kan denna bild bli normerande.

I förskoleverksamheten vid Jamtli delar man inte in barnen i pojk- och flickgrupper varje gång. Det finns en strävan att alla barn ska få prova på alla sysslor, men man berättar samtidigt vilka sysslor som var traditionella pojk- eller flicksysslor. I uppföljningsarbetet på förskolorna finns det sedan möjlighet att prata om det som barnen upplevt och man knyter också ihop upplevelserna med vår tids strävan mot jämställdhet mellan könen.⁷² I den nuvarande verksamheten vid Kalmar läns museum får förskolebarnen bara vara barn, dvs. utan särskild könstillhörighet. Deras aktiviteter delas inte in i pojk- eller flickaktiviteter. I den tidigare verksamheten däremot, delades de yngre

⁷² Borgström, 2003, s. 32f.

barnen på försök in i pojk- och flickgrupper och tilldelades olika sysslor. Detta upplevdes av barnen som trist och det ansågs ”orättvist att inte flickorna fick tälja och flera av pojkarna ville baka och steka fläsk”. Lärdomen av detta är att det finns en risk för låsningar då man placerar in barnen i könsroller tidigt och att man presenterar historiskt betingade roller för dem som naturgivna.⁷³

I pedagogiska program bör den historiska verkligheten vara grunden för aktiviteterna, men det åligger museerna att ta ansvar för att förhållandena mellan könen uppmärksammas, diskuteras och problematiseras med barnen. Då undviker man att rollspel och annan verksamhet med aktivt deltagande befäster eller reproducerar föreställningar om att så här har det alltid varit och därför ska det så förbli. Om man i ett skolprogram, i syfte att visa hur det egentligen var, delar in barnen efter kön så att pojkarna hugger ved och flickorna bakar riskerar man att befästa könsrollerna. Könsarbetsdelningen kan naturligtvis också uppfattas av barnen som kontroversiell, men annars är det av yttersta vikt att man problematiserar det könsindelade arbetet.

Museerna skulle kunna fundera över om det finns möjlighet att börja det museipedagogiska programmet med att vända på det hela, dvs. låta pojkarna baka bröd och flickorna hugga ved, för att väcka frågor. Kanske finns det också möjlighet att i dessa program ta upp frågor om genus genom att visa på och berätta om hur traditionella kvinnliga sysslor som mjölkning genom historiens gång blev en teknisk, maskinell och ”manlig” verksamhet.

Att aktivt få delta i en museal värld och få känna på hur det var att vara kvinna eller man i en annan värld, väcker frågor hos ungdomarna. Det framkom i utvärderingar efter tidsresor från både Jamtli och Kalmar läns museum att framför allt flickor ville diskutera den strikta könsrolls fördelningen för 100 år sedan som de själva nyss upplevt.⁷⁴ Det framkommer också i utvärdering-

⁷³ *Magiska tidsresor med 6-9 åringar. Rapport från nationell försöksverksamhet 1999-2000.* Kalmar läns museum, Kalmar 2001, s. 38.

⁷⁴ *Historiska rollspel med tonåringar. Rapport från nationell försöksverksamhet 1999-2000.* Kalmar läns museum, Kalmar 2001, s. 57.

arna att det främst är flickorna som blir upprörda och vill diskutera jämställdhetsfrågor och orättvisor mellan könen. Förmodligen eftersom de får uppleva orättvis diskriminering på grund av sitt kön. Här har museerna en uppgift att även engagera pojkarna till att fundera över pojkars och mäns traditionella privilegier.

Jamtli och Kalmar läns museum är goda exempel på museer som har anlagt ett genusperspektiv på verksamheten i undervisning för barn. De visar samtidigt på att det finns mycket att göra inom det museipedagogiska området när det gäller genusfrågor på många museer i landet. Historiska och Nordiska museerna har av regeringen tilldelats särskilda medel för att under tre år utveckla nya metoder för museipedagogiken. Som ansvarsmuseer har dessa även till uppgift att samverka med och stödja de regionala museerna inom museipedagogikens område. Representanter från några av landets läns museer har tillsammans med Historiska och Nordiska museet samarbetat för att skapa former för samverkan inom museipedagogik. Bland annat har en kurs för museipedagoger och museilärare anordnats. Under 2003 genomfördes vid de två museerna en fortbildning för museipedagoger i tre delar. Det övergripande temat för alla kurstillfällena var *Gamla material och nya berättelser*.

I kursen har arbetsgruppens konsult Marcel Rådström, antikvarie med dramaansvar vid Jamtli i Östersund, deltagit och bevakat hur genusperspektivet beaktats.⁷⁵ Det tycks finnas ett stort behov att diskutera genusfrågor bland de pedagoger arbetsgruppen varit i kontakt med. Osäkerheten om hur man problematiserar och undervisar utifrån genus är stor. Inte sällan finns intresset alltså hos pedagogerna, men det är ingen självklarhet att ledningen på de respektive arbetsplatserna, ser genus som en prioriterad fråga.

Många pedagoger har dessutom vid diskussioner, till exempel på den museipedagogiska kursen, vittnat om att de upplever sig ha mindre inflytande över verksamheten än andra museitjänstemän på museet. Ofta tillkommer utställningar och verksamheter

⁷⁵ Rådström, Marcel, ”Gamla material och nya berättelser”, fortbildning för museilärare.” Opublicerad konsultrapport, Arbetsgruppen Genus på museer 2003.

utan att museipedagogerna har fått vara med och planera och verkställa. Museipedagogens roll blir i stället att utveckla och genomföra visningar och verksamheter utifrån den fasta bas som finns på museet. En idé som framkommit är att det vore intressant att se vad som sker om man bygger en utställning utifrån en framtagna visning i stället för tvärtom, dvs. att man först skapar en visning, ett program utifrån en idé och därefter bygger utställningen kring denna. Då skulle även museipedagogen vara utställningskreatör.⁷⁶

Utveckling av museipedagogiken i riktning mot mer problematiserande av genus och könsroller är alltså en viktig uppgift och möjlighet för museerna. Arbetsgruppen vill här också peka på viktiga och möjliga förändringar och utvecklingar inom utställningsverksamheten. Diskussioner på arbetsplatsen om genusperspektiv och vad det innebär att använda det i sin verksamhet i utställningar eller i pedagogisk verksamhet för barn och unga är viktiga menar flera museianställda som arbetsgruppen samtalat med. Det är viktigt att det finns ett gott underlag att arbeta utifrån och att kunskapen om genus sprids till alla på museet. En genusvetenskaplig text eller ett föredrag om genus och museer skulle t.ex. kunna vara utgångspunkt för en sådan diskussion.

Eldsjälar och gedigna genuskunskaper hos personalen tycks nödvändiga, men det behövs också yttre stöd och resurser för att museerna ska kunna genomföra förändringar. Flera museitjänstemän har hävdad att det ofta är befogat att påbörja längre processer, som sträcker sig längre än ett halvår eller ett år. Då är det viktigt att möjligheten att söka externa medel inte begränsas till korta projekt. Även de som redan har verksamhet på gång kan behöva ett fortsatt stöd för driva utvecklingen framåt.

Förändringar måste också komma till stånd genom ett ny-tänkande. Öppna museiarkiv minskar till exempel det stora avstånd som annars finns mellan det vetenskapliga arkivet och den upplevelsebaserade utställningen.⁷⁷ Det öppnar också nya

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Lönnroth 2003, samt *Kunskap som kraft. Handlingsprogram för hur museerna med sitt arbete kan motverka främlingsfientlighet och rasism*. Ds 1996:74. Fritzes 1997.

möjligheter till ökat samarbete med skolorna. Ett väl fungerande faktarum kan komplettera andra läromedel. Här finns också goda möjligheter att problematisera och diskutera varför samlingarna ser ut på ett visst sätt. Vid Västergötlands museum i Skara inbjuder man besökaren att söka i arkiven och man har skapat ett studiematerial som syftar till att förmedla ett genusperspektiv på arkiven. Att skapa faktarum är ett sätt att tänka i nya banor och samtidigt öka tillgängligheten för besökarna.

Kanske kan museerna tänka om i fråga om värdet och vikten av basutställningar? Många basutställningar står oförändrade i decennier samtidigt som samhället och människorna runt omkring förändras. Det finns en risk att basutställningar blir daterade och saknar problematisering av vad som är viktigt i samtiden. Därför är det befogat att i vissa sammanhang ifrågasätta basutställningarnas självklarhet. På Mölndals museum har man valt att arbeta med ett permanent öppet magasin istället för basutställningar. Fasta basutställningar kan bli fastlåsta och rigida, menar en representant för museet. ”I det öppna magasinet kan vi använda allting. Det blir lättsammare och känns befriande. Det är lättare att tänka nytt. Vi ser nu att det öppna magasinet verkligen fungerar, särskilt tydligt är detta när det gäller skolbarnen. [...] Vi sorterar föremålen efter rubriker och teman. Det är lätt att tänka nytt och växla ut och sortera om. Det är väldigt spännande”.

Ett nytänkande kan också stimuleras av idéer utifrån. En möjlighet är att ta in en konsult, en föreläsare eller en pedagog utifrån som bidrar med nya perspektiv på verksamheten. En person som inte är delaktig i verksamheten kan lättare se möjligheter till förändring än den som är inblandad och van att se verksamheten på ett visst sätt. Nya frågor kan ställas till utställningarna, till exempel varför de har kategoriserats och ordnats på ett visst sätt, och varför vissa sidor och aspekter har framhållits medan andra har dolts eller glömts bort?

Hjälp och idéer kan också fås i skriftlig form. Vid olika tillfällen har efterlysts exempelsamlingar på hur man arbetar med utställningar. I sådana skulle finnas exempel på hur man konkret

kan gestalta genus och vad man bör tänka på för att inte konservera roller istället för att ifrågasätta. Det är inte bara de goda exemplen som skulle kunna framhållas. Reflekterande, självkritiska och kanske mindre lyckade exempel på utställningar med genusperspektiv, skulle också kunna visas. Samlade exempel på utställningar kan också ge uppslag till olika sätt att skapa utställningar, till exempel med eller utan föremål.

Många utställningar utgår dock från föremål och inte från idéer. Föremål kan ju som Eva Persson också påpekat i sitt kursförslag till vidareutbildning för museianställda tolkas på många olika sätt om man är medveten om vad man vill visa.

3.3.1 Utställningar med genusperspektiv

Arbetsgruppen har haft möjlighet att stödja och initiera projekt som syftar till att utveckla museers verksamhet ur ett genusperspektiv. Två sådana projekt är utställningarna "100 % tjejer" vid Länsmuseum i Varberg, samt den permanenta universitetsutställningen vid Museum Gustavianum vid Uppsala universitet. Den förra skapades utifrån ett genomtänkt genusperspektiv medan den senare förändrades för att inkludera kvinnor och relationen mellan könen vid universitetet som tidigare saknats. Dessa båda projekt får här stå som exempel på hur man kan bygga och förändra utställningar så att de får ett explicit genusperspektiv.

Projektet "100 % tjejer" inleddes vid Länsmuseum Varberg under våren 2002 och utställningen med samma namn öppnade vid museet den 8 mars 2003. Projektet syftade till att belysa unga kvinnors och flickors liv och samhällssituation utifrån deras egna erfarenheter, tankar och definitioner i relation till medias bild. Inför utställningen gjordes därför intervjuer och ett dagboks-upprop. Unga kvinnor och flickor ombads också i olika sammanhang att genom foto, film och andra konstuttryck ge sin syn på sina liv och livsvillkor. Viktigt i projektet var att tjejerna själva fick komma till tals och att perspektivet var deras eget. Inte att lärare, kuratorer, ungdomsforskare eller andra som arbetar med ungdomar, har fått säga hur flickor har det i dag.

Avsikten med utställningen har varit att uppmuntra både medverkande och besökare till medvetenhet och kritiskt tänkande kring de ideal som unga kvinnor förväntas leva upp till. En annan avsikt har varit att nyansera bilden av tonårsflickan som offer – för media och för könsordningen. Även om projektet ”100 % tjejer” fokuserar just flickor, är relationerna mellan könen med avseende på både maktförhållanden och förväntningar ständigt närvarande. I rapporten från projektet skriver man: ”Tonårsflickor liksom kvinnor i allmänhet har tagit över det manliga seendet i blicken på sig själva vilket innebär att tjejer ser sig på själva i relation till killar [...] Flickorna lär sig, inte bara att bli betraktade utan också att bli bedömda, man gör sig till en ’anblick’.”⁷⁸

Projektet har visat att unga kvinnor och flickor är medvetna om den könsroll de har fått sig tilldelad. De är kritiska till och känner sig begränsade av den, men har ändå svårt att frigöra sig från den. Många tjejer vittnade om att killarnas makt tar sig uttryck på nästan alla arenor som var viktiga för dem, i klassrummet, på skolgården och ungdomsgården, på discot och på gymmet. Utställningen gav också upphov till många och hetsiga diskussioner om kön. Museet anordnade en seminarie- och debattserie i samband med utställningen och olika värderingsövningar utfördes med ungdomarna. Diskussionerna var känsloladdade och handlade om bl.a. skönhetsoperationer, porr och sex. Både tjejer och killar var lika engagerade. Att visa möjligheterna för flickor och unga kvinnor att gå utanför de givna ramarna har varit ett av projektets mål, vilket väl uppfylles.

Utställningen ”100 % tjejer” är ett exempel på hur en utställning med genusperspektiv kan genomföras. Ett annat sätt är att se på existerande utställningar med genusglasögon och ställa nya frågor till redan skapade och befintliga strukturer.

Under januari och februari 2003 genomfördes förändringar i universitetsutställningen i Museum Gustavianum, Uppsala universitets museum. På uppdrag av arbetsgruppen och på initia-

⁷⁸ Läns museet Varberg ”100 % tjejer”. Opublicerad konsultrapport, Arbetsgruppen Genus på museer 2003.

tiv av Anna Schuberth, amanuens vid Uppsala universitet, anlades ett genusperspektiv på utställningen.⁷⁹ Förändringarna syftade till att utforma utställningen så att bägge könen fanns representerade och genusperspektivet skulle vara explicit. Schuberth ville ifrågasätta den manliga normen i utställningen och arbetet resulterade i att mäns och kvinnors skilda villkor inom universitetsvärlden belystes. Kvinnor finns nu i högre grad än tidigare representerade som individer – från studenter till professorer och andra kvinnor inom vetenskapen.

För att ett genusperspektiv skulle vara explicit var det dock viktigt att inte bara lägga till kvinnor i vissa delar av utställningen utan att problematisera varför de saknades och varför männen fått dominera i utställningen. Det ansågs därmed också viktigt att historien om varför kvinnor saknats i historien om universitetet berättades. Till exempel berättas nu i utställningen om historien bakom kvinnors rätt till universitetsexamen 1872, om hur kvinnors ställning vid det mansdominerade universitetet var och vilka förändringar som skett fram till i dag.

Ovanstående exempel från Varberg och Uppsala visar hur man kan tänka och göra i skapandet av en ny, men till formen traditionell utställning samt förändra en redan befintlig utställning. Det finns dock fler vägar att gå för att ta sig an genusproblematiken. Arbetsgruppen har haft möjlighet att stödja ett kultur- och demokratiprojekt som har ett nytt angreppssätt på ett stort samtida problem: långvarig ohälsa och arbetslöshet hos kvinnor. Projektet drivs i samarbete mellan Oskarshamns och Uppvidinge kommun samt Virserums konsthall i Hultsfreds kommun, och syftar till ge kvinnor som varit borta från arbetslivet under en längre period chansen att delta i en ettårig kurs. Med hjälp av de deltagande kvinnornas egna erfarenheter, möjligheter och inboende kraft, ska kvinnans sociokulturella situation gestaltas och belysas.⁸⁰

⁷⁹ Schuberth, Anna, "Jämställdhetsprojekt vid Museum Gustavianum". Opublicerad konsultrapport, Arbetsgruppen Genus på museer 2003.

⁸⁰ Olin, Per, "Kvinnor, kultur, hälsa och demokratisk utveckling". Opublicerad konsultrapport, Arbetsgruppen Genus på museer 2003.

Projektet är viktigt för kvinnorna själva men också för de kulturella institutionerna, här främst Virserums konsthall som är del i arbetet. För kulturen betyder projektet att traditionell mansdominerad kulturgestaltning ifrågasätts, kvinnors liv synliggörs och deras position i kulturen stärks. Kursen för de långtids-sjukskrivna eller arbetslösa kvinnorna tar sin utgångspunkt i gruppdiskussioner om samhälleliga problem ur ett genusperspektiv och de bedriver teoretiska studier i kvinnokultur och genusfrågor. Därefter följer en process med skapande verksamhet och gestaltning vars mål är en utställning i bild, en installation, en film, en skrift eller kanske någon annan uttrycksform.

3.3.2 Sammanfattande förslag om utställningsverksamhet och museipedagogik med genusperspektiv

För att genusperspektivet skall kunna genomsyra den utåtriktade verksamheten i utställningar och pedagogik, är det viktigt att museerna till att börja med initierar en diskussion om genus och hur man gestaltar och förmedlar genus i sina utställningar samt i den museipedagogiska verksamheten. Detta bör ske på arbetsplatsen, men också i museernas organisationer och sammanslutningar.

Arbetsgruppen bedömer dessutom att det behövs ett externt kunskapsstöd till museerna i genusfrågor. Idéer och exempel på hur man kan gestalta genus i sin verksamhet har efterfrågats av många museer. Till exempel vill arbetsgruppen föreslå att en extern expert bjuds in eller att personalen får ta del av en exempelsamling med lyckade, och kanske även mindre lyckade varianter av utställningar med genusperspektiv. Med extern hjälp och ett gediget kunskapsstöd kan museerna också granska och analysera sin egen verksamhet. De behöver kanske fråga sig om ett genusperspektiv kan läggas på en redan befintlig utställning eller om det är bättre att riva det gamla och skapa nytt från grunden.

Även i den museipedagogiska verksamheten, till exempel i form av rollspel, har det befunnits vara särskilt lämpligt att låta ett genusperspektiv genomsyra aktiviteterna. I upplevelsen av en historisk tid eller av en annan kultur får barn och ungdomar erfara hur det kunde vara att vara flicka eller pojke, kvinna eller man. Utifrån denna erfarenhet är det naturligt att diskutera relationer, makt samt diskriminering eller privilegier baserade på könstillhörighet.

3.4 Sammanfattning

Arbetsgruppen har i detta kapitel lagt fram förslag på hur ett genusperspektiv kan integreras i museernas verksamhet. Genom att framhålla och stödja utökade resurser till vidareutbildning av museipersonal samt forskning med genusperspektiv på museerna, menar vi att förutsättningarna kan öka för att genus ska bli ett naturligt inslag i museernas utåtriktade och publika verksamhet, i utställningar och museipedagogik.

Arbetsgruppen vill se möjligheter till vidareutbildningskurser för alla yrkesverksamma på museerna. Det krävs ett nytt sätt att tänka kring manligt och kvinnligt på museerna hos till exempel utställningsproducenter, museipedagoger, arkivpersonal och museichefer. Om genus ska kunna genomsyra verksamheten, som det åläggs museerna i regleringsbrevet, måste det angå alla i organisationen.

Arbetsgruppen föreslår att forskning med genusperspektiv möjliggörs genom särskilda resurser. De stora mängder material i museernas magasin och arkiv som inte uppmärksammas eller möjligtvis feltolkats på grund av bristande genuskompetens, skulle kunna omvärderas och exponeras efter forskning och analys av museitjänsteman med kunskaper i genusfrågor. Genusforskning på museerna tjänar inte bara museerna och den anställda själva på. Denna forskning är även av intresse och vikt för den akademiska forskningen och naturligtvis för publiken som erbjuds ett nytt perspektiv på tidigare invanda föreställ-

ningar om utsagor om könen i till exempel konst, naturvetenskap eller historia.

I kapitlet har redovisats önskemål om ökat stöd till museerna i genusfrågor, både praktiskt och teoretiskt. Arbetsgruppen har visat på goda exempel på utställningar som antingen startat med utgångspunkt i ett genusperspektiv, eller anlagt ett genusperspektiv i existerande strukturer. Museipedagogiken har framhållits som en verksamhet i vilken ett genusperspektiv lämpar sig väl att införa. Det är viktigt att museerna satsar på museipedagogik med genusperspektiv och att museipedagogerna får utsikter att vidareutbilda sig för att få ökad kompetens.

För att museernas önskemål och arbetsgruppens förslag om utökade möjligheter till vidareutbildning, förbättrade resurser till museiforskning med genusperspektiv samt stöd och hjälp till utställningsproduktioner och museipedagogisk verksamhet skall kunna realiseras behövs ett centralt stöd. En resursenhet för genusfrågor på museerna skulle kunna fungera väl som ett sådant stöd. Förslag till förutsättningar, funktion, placering och organisation följer i kapitel 4.

4 Förslag till resursenhet

Arbetsgruppen föreslår att regeringen anslår medel till inrättandet av en resursenhet för genusfrågor på museerna. Denna bör få till uppgift att bilda ett diskussionsforum för museerna där relevant genusforskning presenteras, där kontaktskapande mellan museer och universitet, nationellt och internationellt, möjliggörs och en diskussion om genus och museer hålls levande med syfte att inspirera och väcka idéer.

Arbetsgruppen föreslår att resursenheten för genusfrågor på museerna får till uppgift att vara drivande och inspirerande i genusfrågor, att uppmuntra, ifrågasätta och utvärdera museernas utåtriktade verksamhet.

Arbetsgruppen föreslår vidare att en resursenhet för genusfrågor på museerna får till uppgift att arrangera seminarier, kurser och konferenser i genuskunskap för att förbättra kunskaperna hos personal och museiledning och därigenom förbättra förutsättningarna för att ett genusperspektiv ska få ökad genomslagskraft.

Arbetsgruppen föreslår en organisation med följande fem tjänster:

En chef som skall vara disputerad och ha gedigen erfarenhet från museivärlden med särskild kompetens inom materiella och immateriella museisamlingar;

En ansvarig för museiverksamhet med speciell inriktning och kompetens inom utställnings- och gestaltungsområdena;

En informatör- och utbildningsansvarig, som i nära samarbete med universitet och högskolor, skall ansvara för att föra ut information till museerna. Personen skall också ha till uppgift att arrangera och förmedla kurser, seminarier, konferenser samt överblicka vidareutbildning inom genusområdet;

En museiverksam person, som (efter ansökan) skall få möjlighet att under en tidsbegränsad period, arbeta på resursenheten (på deltid med fortsatt fast förankring på sin arbetsplats på ett museum) med relevant projekt/forskning/utställning; samt

En administratör.

Genusperspektiv och frågor om kön är ständigt aktuella och har de senaste åren fått ökad uppmärksamhet. Det är regeringens och även arbetsgruppens åsikt att det är viktigt att institutionalisera frågan om genus och att låta den få ett konkret och materiellt resultat i form av en resursenhet. En samlad och central insats från en resursenhet med kompetens inom och överblick över det genusvetenskapliga fältet krävs för att de förslag som arbetsgruppen lagt fram i föregående kapitel skall kunna realiseras och få genomslag.

Arbetsgruppens uppgift har bland annat varit att undersöka möjligheterna att etablera just en sådan resursenhet för genusfrågor på museerna. Möjligheterna har i utredningen befunnits goda. Ett behov finns och en efterfrågan från museer och enskilda likaså.

Grunden för att problematisera genus är redan lagd vid de flesta museerna. Synliggörandet av kvinnor har förekommit under hela 1990-talet och fram till i dag. Nu är det dags för museerna att ta ett steg till för att problematisera genus och lyfta fram både kvinnors och mäns liv i förhållande till varandra. En vilja tycks finnas på många håll, kunskap finns inom vissa organisationer men det krävs ytterligare resurser till kunskapsutveckling i genusfrågor i stor skala. Det behövs också resurser till förändringar och utveckling inom både den inåt- och den utåtriktade verksamheten på museerna.

Arbetsgruppens utredning har givit underlag som bekräftar och stärker denna uppfattning.

För att de resurser en sådan enhet skulle kunna erbjuda bäst skall komma museerna till godo har arbetsgruppen sett det som en viktig uppgift att förankra förslaget om resursenhetens förutsättningar, funktioner och organisation hos museerna själva. Frågan om en framtida resursenhet har därför varit närvarande vid i stort sett samtliga möten arbetsgruppens ledamöter haft med verksamma inom museiområdet. I underlaget till förslaget ingår även delrapporter och utredningar utförda av arbetsgruppens ledamöter samt konsulterade experter.

En resursenhet för museerna i genusfrågor skulle enligt arbetsgruppens bedömning vara till nytta för såväl museiinstitutionerna som för de enskilda museiarbetarna. För museerna skulle en resursenhet för genusfrågor vara ett så stort stöd som dessa organisationer själva behöver och önskar i utvecklingen av genusperspektiv i verksamheten. Resursenheten skall till exempel kunna vara behjälplig i sökandet av externa medel till olika verksamheter. Den skall kunna anordna och erbjuda kurser eller guida i det utbud som redan finns. Den skall också kunna erbjuda exempel på lösningar både form- och innehållsmässigt till program- och utställningsverksamhet, hjälpa till att skapa kontakter och nätverk, visa på litteratur samt genusvetenskaplig forskning etc.

För enskilda museiarbetare skulle en sådan enhet kunna innebära att alla de som arbetar på museerna och som är intresserade av genusfrågor fick en resurs där de inte är ensamma i sitt intresse och inte utgör ett undantag. Här skulle normen vara att man strävar efter att anlägga ett genusperspektiv i hela verksamheten. En medvetenhet om att vara en del i ett nationellt sammanhang kan också innebära att den enskilda får kraft och resurser att föra fram sina tankar på sin arbetsplats.

Förslaget om en resursenhet är som framkommit väl förankrat bland de berörda institutionerna och enskilda museitjänstemän. I arbetsgruppens delrapporter från mars 2002 och december 2002 har förslag om en resursenhet presenterats. Förslaget har också

lagts fram vid mötet med museicheferna i Rosenbad samt vid våra museibesök runt om i landet. Vårt utkast om en resursenhets förutsättningar, funktioner och organisation, bygger således till största del på de synpunkter och önskemål vi inhämtat från de berörda inom museivärlden. Arbetsgruppen har också haft ett nära samarbete med personer och institutioner som arbetat för frågan om en resursenhet under en längre tid. Dit hör Föreningen för genusfrågor i museerna och Arbetets museum, som initierade och lade fram förslaget om en resursenhet för Kulturdepartementet redan 2000. Synpunkter och idéer från dem som länge har arbetat med frågan har varit värdefulla och grundläggande i vårt arbete.

Förslaget om en resursenhet för genusfrågor har väckt både positiva och negativa reaktioner i våra möten och samtal. Många ser enheten som en möjlighet, men det finns också ett ifrågasättande av en planerad resursenhet. Arbetsgruppen har vid ett par tillfällen stött på museer som inte anser sig ha behov av en resursenhet. Vid seminariet för museichefer som ägde rum i Stockholm i maj 2002 hördes ett antal kritiska röster. Några av de närvarande hävdade att genusperspektivet redan var integrerat på museerna. Andra kritiska synpunkter som framkommit under vår utredning är att det finns en risk för centralstyrning som kan hämma kreativiteten och att det finns en trötthet på museerna och en önskan om att slippa tillfälliga och kortsiktiga trender och teman. Vi vill dock poängtera att andelen berörda museitjänstemän som varit negativa, enligt vår uppfattning, har minskat under utredningens gång.

De positiva synpunkterna och omdömena om förslaget om en resursenhet har dock övervägt vid våra besök vid museerna och i våra andra samtal med museiarbetare. Många ser möjligheterna i en enhet och den nytta de själva skulle kunna få av denna. En resursenhet skulle kunna öka genusfrågornas status och ge tyngd och auktoritet i samtal med bland andra politiker och bidragsgivare. I sammanställningen av enkäten om forskning och om en eventuell resursenhet som sändes ut till 46 museer i landet (varav 30 svarade), ansåg endast tre att de inte hade någon nytta av eller

såg några fördelar med en resursenhet. Genomgående i svaren från enkäterna var att de som ej bedrev forskning, med eller utan genusperspektiv, var minst positiva. De som däremot hade forskning med genusperspektiv var generellt sett positiva till en resursenhet.

Den övervägande majoriteten har alltså varit positiv till en resursenhet. Från ett museum löd svaret att här på museet var man till en början negativ till en resursenhet. Museerna har så många olika perspektiv att arbeta med som klass, generation, etnicitet etc., så varför skulle just kön vara viktigt, menade man. Men när man inom museet arbetat särskilt med en utställning med ett tydligt genusperspektiv ändrade man dock uppfattning. ”Ämnet är angeläget och en särskild resursenhet skulle måhända uppmuntra till en ökad medvetenhet.” Erfarenheten av att börja arbeta med genusfrågor i utställningen gav bestående intryck på personalen: ”Inför vår planering av nya basutställningar har vi kommit till insikt om att såväl genus- som klassperspektivet ska genomsyra hela verksamheten, oberoende av utställningstema. I ett sådant läge skulle onekligen stöd utifrån vara en tillgång.”

De synpunkter och reaktioner på en framtida resursenhet som kommit fram i de genomförda mötena, samtalen och utredningarna kan samlas under tre rubriker: *förutsättningar, funktioner och organisation*. Nedan följer en sammanställning av synpunkter, farhågor, möjligheter och önskemål som framkommit i vår utredning. Här presenteras också arbetsgruppens förslag till hur resursenheten bör konstrueras för att optimalt kunna tillgodose museernas behov av genusperspektiv i sin verksamhet.

4.1 Förutsättningar och kostnadsposter

För att en resursenhet för genusfrågor skall fylla sin funktion på bästa möjliga sätt måste enheten ha status och legitimitet i museivärlden. För att legitimitet skall kunna uppnås måste enhetens verksamhet utgå från museernas behov och önskemål. Det bör finnas hög vetenskaplig kompetens samt musei- och genuskompetens hos ledningen och personalen. Det är

nödvändigt med ett nära samarbete med experter med gedigna kunskaper inom området, exempelvis Föreningen för genusfrågor i museerna. Det är också viktigt att en framtida resursenhet samarbetar med Nationella sekretariatet för genusforskning som har kunskaper och erfarenhet från en snarlik verksamhet. Det bör samtidigt beaktas att en resursenhet som ska verka inom museiområdet med nödvändighet får en annan inriktning och funktion än sekretariatet.

Verksamheten måste få goda resurser och en tillräcklig volym för att enheten ska kunna ha en stark ställning och status inom museivärlden, men också inom det offentliga i form av andra myndigheter och organisationer samt inom den akademiska världen. En långsiktig och skyddad statlig finansiering är en viktig förutsättning.

Satsningen på en resursenhet bör vara permanent, konkret och långsiktig. Museerna är mindre intresserade av korta och intensiva satsningar på olika teman i form av tema- eller kampanjeår. Genusperspektivet ska inte vara en tillfällig trend. Om det ska få verklig genomslagskraft och långsiktigt förändra verksamheten på museerna måste satsningen vara permanent.

Organisationen bör, även om den placeras i anslutning till någon central institution, vara fristående och självständig. Den ska arbeta för alla museer oavsett deras storlek, status eller popularitet. Resursenhetens verksamhet skall bedrivas utifrån en medvetenhet om olika typer av museers – kulturhistoriska, naturhistoriska och konstmuseers – skilda förutsättningar och därmed skilda behov. Den måste också arbeta utifrån de förutsättningar som en decentraliserad museivärld innebär, liksom utifrån vetenskapen om att genusperspektivet inte är det enda perspektiv som museerna har att ta hänsyn till för att fullfölja sina uppdrag.

Verksamheten vid en resursenhet får inte bli statisk och introvert. Resursenheten måste sträva efter att vara öppen, levande och dynamisk. För att inte riskera att uppfattas som "facit" eller som förmyndarverksamhet, måste resursenheten vara tydlig, samt ha en öppen attityd gentemot museerna. Den

skall i första hand vara en serviceenhet och en tillgång för museerna i deras verksamhet.

Utifrån dessa förutsättningar kan följande kostnadsposter definieras: personalkostnader (löner, arvoden, resor), styrelsen (arvoden, resor), förvaltningskostnader (kontorskostnader, IT, post, telefon etc.), samt verksamhetskostnader (konferenser, köpta tjänster, workshops, informationsmaterial, tryckkostnader, nyhetsbrev, hemsida etc.).

4.2 Funktioner och uppgifter

Museerna och övriga intressenter har i fråga om resursenheten uttryckt en lång rad önskemål som kan systematiseras utifrån följande fem föreslagna funktioner: forum för diskussion, pådrivare i genusfrågor, förmedlare av kontakter och forskning, arrangör av utbildning och direkt stöd.

Mest efterfrågas funktioner som förmedlare av kontakter och genusforskning samt direkt stöd. Viktigt anses också att resursenheten blir drivande i genusfrågor och inte bara erbjuder service till och diskussioner med de museer som redan är aktiva i fråga om genusperspektivet. Närmast följer en genomgång av de efterfrågade funktionerna samt de förslag som arbetsgruppen vill föra fram.

4.2.1 Forum för diskussion

Det saknas ett öppet forum där det finns möjlighet att diskutera genusfrågor. Detta påstående har vid flera tillfällen framhållits av verksamma inom museivärlden. Personer som är intresserade av genusfrågor kan många gånger känna sig ensamma i organisationerna. Vid de halvdagsträffar som utfördes på temat *Utställning och museipedagogik med genusperspektiv* uttrycktes önskningsar om uppföljning av diskussionen om genus. Det har framkommit att möjligheter till koncentrerade diskussioner om genus, men även andra perspektiv, av olika anledningar är

begränsade. Resursenheten bör därför vara ett intellektuellt forum för museerna där en dialog kring genus och museiverksamhet kan föras, där erfarenheter kan utbytas och där diskussioner kan pågå. Att hålla diskussionen kring genus i museiverksamhet levande ses som en central funktion.

Arbetsgruppen föreslår att en resursenhet undersöker möjligheterna att skapa en hemsida med kontinuerlig uppdatering samt ett elektroniskt nyhetsbrev som sänds med e-post till alla museianställda.

Som komplement till ett virtuellt diskussionsforum bör resursenheten anordna en årligen återkommande session på museiveckan, och återkommande konferenser på temat.

4.2.2 Pådrivare i genusfrågor

Resursenheten för genusfrågor bör bli en stark och drivande kraft för genusperspektiv på museerna. ”Ett resurscentrum skall vara drivande och inspirerande och inte bara snällt svara på frågor”, menar en museitjänsteman. Just inspiration är ett återkommande ord. Museerna behöver inspiration och uppmuntran för att utveckla och förändra i verksamheten. En person uttrycker det så att en resursenhet bör ”stödja dem som är intresserade och missionera för dem som är slumrande.”

Resursenheten bör enligt denna uppfattning vara pådrivande i genusfrågor gentemot museerna, men också gentemot det offentliga i form av bidragsgivare och staten. Ett förslag är att en resursenhet bör fungera som en ambassadör för museerna i genusfrågor och särskilt vända sig mot bidragsgivare och finansiärer i forskningsråd och liknade. En resursenhet skulle också sträva efter att påverka olika finansiärer, till exempel Vetenskapsrådet och Riksbankens Jubileumsfond, till att styra pengar till genusrelaterade utvecklingsprojekt eller genusforskning till museerna. Kraven på de sökande hos många finansiärer är oftast definierade utifrån behov hos sökanden inom universitetsvärlden. Museerna har dock andra behov och

krav. De måste själva kunna definiera sin forskning och sina forskningsbehov.

En annan metod för att åstadkomma integration av genusperspektiv på museerna, är den kritiska eller utvärderande funktionen som efterfrågats av museitjänstemän. Enheten bör få resurser att utvärdera och granska museernas utåtriktade verksamhet. En museiverksam menar att utvärderingen är central för en levande verksamhet. Ett projekt ska inte vara slut i och med invigningen av en utställning. Det är då en process av utvärdering och utveckling tar sin början.

Arbetsgruppen föreslår att resursenheten bör ha en utvärderande funktion där återkommande granskning och kritik av museernas utåtriktade verksamhet stimulerar till ytterligare utveckling av genusperspektiv på museerna.

4.2.3 Förmedlare av kontakter och forskning

Ett av de oftast återkommande önskemålen om en resursenhets uppgifter är att den skall sprida information om relevant genusforskning till museerna samt förmedla kontakter mellan museitjänstemän och forskare från universiteten.

Uppgiften att upplysa om aktuell genusforskning som skulle kunna vara intressant för museerna, motsvarar den funktion som Nationella sekretariatet för genusforskning har inom universitetsvärlden. Att resursenheten samlar och presenterar både nationell och internationell litteratur men även forskningsprojekt på exempelvis hemsidan, skulle vara tidsbesparande för de museer som söker kunskap och nyheter inför en utställning eller ett program.

Här skulle det också vara en viktig uppgift att förmedla kontakter mellan verksamma inom museivärlden men också mellan museer och universitet, mellan museipersonal, forskare och studenter. Upplysningar om nätverk, om forskningsprojekt och olika intressesammanslutningar skulle här förmedlas med syftet att söka skapa större kontaktnätverk för aktuella och

framtida projekt och samarbeten. Sådana upplysningar bör täcka både nationella och internationella kontakter och nätverk.

Genusforskning som direkt berör museisektorn är, att döma av befintliga forskningsdatabaser, inte vanlig. En framtida resursenhet bör därför också ha till sin uppgift att utröna vilka behov museisektorn har av museivetenskaplig forskning med genusperspektiv. Frågor som återstår att utreda är om det finns kontaktpunkter mellan akademisk genusforskning och museisektorn/sectorsforskningen som kan utvecklas, eller, om så inte är fallet, hur sådana kontaktpunkter kan skapas och vilken funktion en resursenhet skulle kunna fylla i sammanhanget. Ett förslag är att en resursenhet även bör förmedla kontakt mellan grundforskning som bedrivs vid landets lärosäten och museerna, till bägge parter nytta.

Ytterligare utredningsarbete behövs för att undersöka hur de kontaktpunkter som eventuellt redan finns mellan genusforskning och museerna skulle kunna utvecklas och vilken funktion en resursenhet skulle kunna ha på detta område. Ett förslag som framkommit vid samtal med museiföreträdare, är att resursenheten skulle ha en funktion som förmedlare av kontakt mellan även lokalt bedrivna grundforskning och museerna – det vill säga göra det möjligt för museerna att söka studenter som har skrivit eller vill skriva sina uppsatser inom ämnen som kan bidra till att utveckla genusperspektivet, i verksamheten i stort eller inom enskilda områden eller enskilda utställningsprojekt.

4.2.4 Arrangör av utbildningar

Resursenhetens roll som förmedlare av och arrangör av vidareutbildningar är ett återkommande krav. Både yrkes- och projektanknutna utbildningar skulle vara av intresse att erbjuda museiverksamma. Eftersom grundutbildningen för en museitjänsteman på intet sätt är homogen, och då de grundutbildningar som redan finns endast till viss del har ambitionen att göra studenterna bekanta med genusproblematik, bör en framtida resurs-

enhet aktivt arbeta med vidareutbildning av redan verksamma museianställda.

Resursenheten bör även verka för att genuskunskap ska vara en merit som prioriteras och premieras av arbetsgivaren, samt betona att det är viktigt att arbetsgivaren uppmuntrar sina anställda att söka sådan kunskap.

I samtal med olika yrkesverksamma har seminariet uppfattats som den bästa utbildningsformen. Utbildningarna kan administreras som uppdragsutbildningar av resursenheten som aktivt bör erbjuda museerna sådana utbildningsmöjligheter. Hänsyn ska också tas till möjligheten att etablera samarbete med Nätuniversitetet. Möjligheterna för en resursenhet att i samarbete med lärosäten och museer förmedla en magisterexamen med bredd där genuskunskap ingår bör också utredas.

4.2.5 Direkt stöd

En resursenhet bör erbjuda olika former av stöd, teoretiskt såväl som praktiskt. Till en resursenhet ska museerna kunna vända sig för att få konkreta råd och idéer samt hjälp med exempelvis ansökningar om medel till olika projekt. Att museerna anser sig behöva stöd gentemot forskningsråd och stiftelser har redan framkommit. En resursenhet skulle kunna vara behjälplig i att utforma så effektiva ansökningar som möjligt samt erbjuda uppgifter om var det finns medel att söka för vilka slags projekt. Denna service skulle kunna erbjudas i fråga om enskilda utställningar eller projekt där genus är temat eller där genusperspektivet bör utvecklas. En annan idé är att enheten initierar vandringstställningar som demonstrerar möjliga sätt att låta genusperspektivet lämna avtryck i framställningarna.

Önskemål om att en resursenhet skall tillhandahålla exempel på utställningar med genusperspektiv har också framkommit. Resursenheten kan också erbjuda de praktiska exemplen genom att i samarbete med intresserade museer starta pilotprojekt där genusperspektivet är framträdande.

Resursenheten skulle också kunna fungera som bollplank mot vilket museerna eller enskilda skulle kunna testa idéer inför planeringen av ett forskningsprojekt, en utställning eller någon annan verksamhet med genusinriktning.

4.3 Organisation

Hur en resursenhet bör organiseras för att kunna fylla de ovan föreslagna funktionerna, har diskuterats inte bara inom arbetsgruppen utan också i våra samtal med företrädare för museivärlden samt den akademiska världen. För att skapa underlag för ett förslag om organisation av en resursenhet har arbetsgruppen bl.a. varit i kontakt med Nationella sekretariatet för genusforskning i Göteborg och även gjort ett studiebesök där.

Sekretariatets uppgifter är att överblicka svensk genusforskning, att sprida forskningsresultaten och att arbeta aktivt för att öka medvetandet om genusperspektivets betydelse.⁸¹ Vid kansliet arbetar för närvarande en föreståndare och forskningshandläggare, en sekreterare, en informatör, en webbredaktör samt en byråassistent. Sekretariatet har en styrelse (sex ledamöter och en ordförande), som främst består av forskare.

Gunnel Karlsson, före detta föreståndare, tillfrågades om fallgroparna i en verksamhet som sekretariatets (och resursenhetens).⁸² Det största problemet var att kunna förena en bra personalpolitik med bred kompetens och flexibilitet, menade hon. Att ha få, men fast anställda medarbetare och anlita konsulter för tillfälliga projekt innebär att de som besitter kunskaper som är viktiga för verksamheten försvinner från sekretariatet när projekten är avslutade. Samtidigt innebär en större andel fasta tjänster att en stor del av budgeten går till personalkostnader och att flexibiliteten minskar.

För att en resursenhet skall bli effektiv krävs god kompetens och olika erfarenheter hos personalen. Utifrån erfarenheterna

⁸¹ För ytterligare information om sekretariatet, se www.genus.gu.se 2003-10-28.

⁸² Gunnel Karlsson var föreståndare för sekretariatet under våren 2003 då arbetsgruppen genomförde ett studiebesök på detsamma.

från Nationella sekretariatet för genusforskning samt vårt övriga underlag bedömer arbetsgruppen att för stabilitetens skull bör fasta tjänster utgöra grunden i resursenhetens organisation. Därtill behövs resurser till att anlita konsulter som får möjlighet att inom resursenhetens verksamhet bedriva, utveckla eller planera projekt med genusinriktning som kan komma den enskilde, ett särskilt museum eller resursenheten till godo.

Arbetsgruppen föreslår därför att följande tjänster inrättas vid resursenheten:

- *Chef* som skall vara disputerad och ha gedigen erfarenhet från museivärlden med särskild kompetens på materiella och immateriella samlingar. Chefen bör ha till uppgift att leda arbetet vid resursenheten. Hon eller han skall i nära samarbete med museerna arbeta för att genusperspektivet får ökad genomslagskraft i all museal verksamhet. Viktiga uppgifter för chefen är att inspirera, uppmuntra och granska arbetet på museerna med genusperspektiv, samt att fungera som pådrivare och ambassadör för museerna i genusfrågor gentemot institutioner och organisationer i det offentliga.
- *Ansvarig för museiverksamhet* med speciell inriktning och kompetens inom utställnings- och gestaltungsområdena.
- *Informatör- och utbildningsansvarig* som i nära samarbete med universitet och högskolor, skall ansvara för att föra ut information till museerna. Personen skall också ansvara för att arrangera och förmedla kurser, seminarier, konferenser samt överblicka vidareutbildning inom genusområdet.
- *Museiverksam person* som (efter ansökan) skall få möjlighet att under en tidsbegränsad period, arbeta på resursenheten (på deltid med fortsatt fast förankring på sin arbetsplats på ett museum) med relevant projekt/forskning/utställning.
- *Administratör*.

4.3.1 Placering

I direktiven för arbetsgruppens arbete står att den framtida resursenhet för genusfrågor på museerna, som arbetsgruppen

skall utreda förutsättningarna för, bör ligga i anslutning till lämplig institution. Det står också att denna enhet till exempel kan föreslås ligga i anslutning till ett av de centrala museerna.

Arbetsgruppen har arbetat förutsättningslöst med placeringsfrågan och vid de flesta möten med museitjänstemän har frågan kommit upp om var de helst ser att en resursenhet placeras. Placeringen av resursenheten är enligt arbetsgruppens bedömning strategisk för att dess arbete skall få störst genomslagskraft. En strategisk placering är inte minst en viktig förutsättning för enhetens legitimitet.

Det har från flera håll kommit önskemål om att resursenheten bör placeras centralt och detta har rättfärdigats av de rationella, praktiska och effektiva aspekterna. Vissa museer har hävdats att resursenheten kan få större legitimitet och status om den placeras i anslutning till ett av de centrala museerna i Stockholm. Vid de flesta museer ser man dock hellre en placering utanför Stockholm. Det har också framkommit en önskan om att resursenheten bör alternera och att ansvaret att driva den och genusfrågorna bör ligga på ett museum i ett par år för att sedan flytta vidare. Majoriteten tillfrågade på museerna har dock inte stött detta förslag. Detta med hänvisning till att risken med en ambulerande verksamhet är att den både är mer resurskrävande än en fast, riskerar att förlora i effektivitet och att en upparbetad kompetens inte tas till vara vid nästa flytt.

Arbetsgruppen föreslår således en placering i anslutning till en lämplig institution vid ett av landets centralmuseer. Vårt förslag är att resursenheten placeras i anslutning till Arbetets museum i Norrköping. Organisationen bör dock vara fristående och självständig. Arbetets museum är en enskild stiftelse med LO, TCO, ABF, TBV och KF som huvudmän. Verksamheten bekostas i huvudsak av statliga bidrag samt projektmedel från organisationer som museet samarbetar med. Stiftelsen Arbetets museums styrelse uttryckte vid sitt sammanträde den 11 november 2003 ett starkt stöd för förslaget om att låta stiftelsen verka som huvudman för resursenheten och välkomnade en placering av enheten vid Arbetets museum.

Det finns flera anledningar till arbetsgruppens förslag om placering. Vid Arbetets museum finns en väl utvecklad FoU-verksamhet, en gedigen genusvetenskaplig kompetens, goda samarbetsmöjligheter med akademiska forskarmiljöer med välutvecklad genuskompetens vid Linköpings universitet (Tema Genus) samt ett gynnsamt geografiskt läge med väl utvecklade kommunikationer.

Under våren 2000 uppvaktades kulturminister Marita Ulvskog av en delegation från Arbetets museum med ett förslag till en resursenhet för genusfrågor på museerna. Arbetet med att integrera ett genusperspektiv hade dock börjat långt tidigare på museet. Redan före öppnandet av Arbetets museum 1991, anordnades i planeringsstadiet ett par seminarier om genusfrågor.⁸³ Sedan dess har Arbetets museum aktivt integrerat genusperspektivet i all sin verksamhet och museet har även anordnat flera seminarier med tema museer och genusperspektiv.⁸⁴

Vid Arbetets museum finns en god forskarkompetens. I Rapporten Sektorsforskningen inom kulturområdet fastställs att Arbetets museum har en förhållandevis väl utbyggd FoU-verksamhet. Museet har i uppdrag att driva och stödja forskning inom museets verksamhetsområde och satsar proportionellt lika stora resurser på forskning som ansvarsmuseerna. Forskningsorganisationen är väl utvecklad med en avdelning för forskning, dokumentation, arkiv, bibliotek och arbetslivshistoria samt en forskningschef. Museet har ett vetenskapligt råd med ledamöter från universitets-, arkiv- och museivärlden, med uppgift att verka för en god vetenskaplig nivå i museets arbete samt förmedla och förstärka museets kontakter med forskningen.

⁸³ Vid det första seminariet "Historien i kvinnominne" 1988, diskuterades om det fanns ett behov av ett särskilt kvinnomuseum eller om frågan skulle integreras i museernas ordinarie verksamhet. 1989 arrangerades seminariet "Arbete & kvinnlig erfarenhet. Skall det vara vackert där vi arbetar?".

⁸⁴ "Det dolda budskapet" 1993, "Det dubbla budskapet" 1995, "Det dristiga budskapet" 1996 samt "Kvinna + museum = kvinnomuseum?" 1999. Dessa arrangerades i samarbete med bl.a. Riksställningar, Göteborgs stadsmuseum och Kvinnofolkhögskolan. Arbetets museum var också med och startade Nätet Kvinnor-museer 1996, numera Föreningen för genusfrågor i museerna. Arbetets museum är och har alltid varit institutionsmedlem i föreningen.

Arbetets museum har nära kontakter med Linköpings universitet där en intressant kombination av utbildningsprogram och temainstitutioner för forskning lämpar sig väl för kontakter och gemensamma projekt. Som exempel kan nämnas Tema Genus som är ett av landets viktigaste centrum för genusforskning, Tema Kultur och samhälle (Tema Q), den tvärvetenskapliga magisterutbildningen Kultur, Samhälle, Mediegestaltning (KSM) samt lärarutbildningen. Inriktningen mot dessa fyra områden svarar väl upp till den ämneskompetens som kan behövas vid en resursenhet som arbetar med genusfrågor mot museer. Här finns både den estetiska och pedagogiska kompetensen som svarar mot museernas utveckling av utställningar och pedagogik. Här finns också genusforskningen samt kultur- och samhällsinriktningen.

Arbetets museum har inga egna föremålssamlingar men arbetar aktivt med insamlande av det immateriella kulturarvet. Här finns således en stark kompetens inom insamlings- och utställningsområdena och som tidigare sagts strävar museet efter att i all verksamhet anlägga ett genusperspektiv. Avsaknaden av samlingar kan vara en styrka i detta sammanhang. Att inte behöva vara "låsta" i gamla samlingar som är insamlade efter olika principer och sammanhang men ofta utifrån en manlig norm, kan underlätta skapandet av utställningar och annan verksamhet med större mångfald.

Bilaga 1: Arbetsgruppens direktiv

Utdrag

Protokoll

9

vid regeringssammanträde

2001-06-28

Ku2001/1668/Ka

Kulturdepartementet

Arbetsgrupp med uppgift att ta fram förslag till hur genusperspektivet kan få större genomslagskraft i museernas verksamhet

1 bilaga

Regeringen beslutar att det inom Regeringskansliet skall tillsättas en arbetsgrupp med uppgift att ta fram förslag till hur genusperspektivet kan få större genomslagskraft i museernas verksamhet. Uppgifterna för arbetsgruppen finns närmare angivna i bilagan till detta protokoll. Arbetet skall avslutas senast den 31 december 2003.

I arbetsgruppen skall det ingå företrädare för centrala, regionala och lokala museer samt arkivområdet och forskarsamhället. Chefen för Kulturdepartementet skall utse ledamöterna i gruppen och utse en av dem att vara ordförande samt utse experter.

Kostnaderna skall belasta anslaget 90:5 Regeringskansliet m.m., anslagspost 9 Kulturdepartementet inom utgiftsområde 1.

Utdrag till

Finansdepartementet/Ba
Utbildningsdepartementet
Näringsdepartementet/Jäm
Regeringskansliets förvaltningsavdelning

Utdraget överensstämmer
med originalet. *J. Hen*

Kulturdepartementet

Arbetsgrupp med uppgift att ta fram förslag till hur genusperspektivet kan få större genomslagskraft i museernas verksamhet

Bakgrund

I propositionen Kulturpolitik (prop. 1996/97:3) understryks kulturarvssektorns ansvar för att belysa köns- och jämställdhetsperspektiven. Inom museiområdet betonas behovet av att lyfta fram könsperspektivet i forskning och utställningsverksamhet. Vidare har riksdagsmotioner om inrättandet av ett särskilt kvinnomuseum väckts flera gånger under 1990-talet.

Regeringen följde senare upp skrivningarna i kulturpropositionen genom att ge de centrala museiinstitutionerna i uppdrag att redovisa och analysera hur kvinnofrågorna behandlas på museerna. Detta uppdrag redovisades till regeringen den 1 mars 2000. Av redovisningarna framkommer att museerna har uppmärksammat kvinnofrågor såväl i sin utställningsverksamhet, som när det gäller bevarande och kunskapsuppbyggnad. Det finns dock ett tydligt behov av ytterligare verksamhet och utvecklingsarbete inom detta område. Kontakterna mellan museerna och forskarsamhället behöver stärkas. Museerna bör i högre grad ses som en resurs för att föra ut forskningsinformation till en bredare allmänhet så att samlingar och arkiven utnyttjas bättre. För att föra fram och sprida goda exempel bör kontakter och erfarenhetsutbyte uppmuntras, både på ett nationellt och ett internationellt plan.

Arbetsgruppens uppgifter

Arbetsgruppen skall utarbeta förslag till hur genusperspektivet kan få större genomslag i museernas verksamhet och föreslå framåtsyftande åtgärder och insatser. För att skapa en bred förankring av arbetet bör arbetsgruppen fortlöpande samråda med olika aktörer inom berörda verksamhetsområden. Arbetsgruppen bör verka för att utveckla museernas roll när det gäller att på ett bättre sätt nå ut med forskningsinformation inom områden som är relevanta för museerna.

För att stärka kontakterna mellan museerna och forskarsamhället bör uppdraget genomföras i nära samverkan med universitet och högskolor.

Arbetsgruppen bör beakta och visa på goda exempel både nationellt och internationellt.

Arbetsgruppen bör inom ramen för uppdraget initiera och stödja projekt som syftar till att utveckla museernas verksamhet ur ett genusperspektiv. Vidare bör former för uppföljning och utvärdering av genomförda insatser föreslås.

För att stärka kunskapen hos museerna bör arbetsgruppen diskutera framtida utbildningsmöjligheter för museipersonal i genusfrågorna.

Arbetsgruppens arbete bör även kopplas till det utvecklingsarbete som bedrivs inom det museipedagogiska området.

För att öka genomslagskraften av genusperspektivet i museernas verksamhet bör arbetsgruppen titta på möjligheterna att etablera ett framtida resurscentrum för genusfrågorna på museerna. Detta centrum bör ligga i anslutning till lämplig institution, t.ex. vid något av de centrala museerna.

Arbetsgruppens sammansättning

I arbetsgruppen skall ingå företrädare för centrala, regionala och lokala museer samt arkivområdet och forskarsamhället. Arbetsgruppen får vid behov knyta till sig experter från myndigheter, organisationer m.fl.

Rapportering

Arbetsgruppens förslag till hur genusperspektivet kan få större genomslagskraft i museernas verksamhet skall avslutas senast den 31 december 2003. Delredovisningar av gruppens arbete skall ske senast den 15 mars 2002 och den 1 december 2002.

Arbetsgruppens kostnader

För ett uppdrag som ledamot, sakkunnig eller expert i arbetsgruppen bör betalas ersättning enligt 26-30 §§ kommittéförordningen (1998:1474). Resekostnader bör ersättas enligt förordningen (1981:1265) om reseförmåner i statliga uppdrag m.m.

Bilaga 2: Museibesök

Följande museer har besökts av en eller flera medlemmar i arbetsgruppen i samband med utredningen. Vid de flesta har vi haft tillfälle att samtala med museichefen samt flera medarbetare. Några museer har vi besökt utan att samtala med chef eller med övrig personal och alltså endast själva studerat utställningarna. Dessa markeras med *.

Arbetets museum, Norrköping
Armémuseum, Stockholm*
Barnkulturcentrum, Eskilstuna
Bohusläns museum, Uddevalla
Dalarnas museum, Falun
Dansmuseet, Stockholm
Falkenbergs museum, Falkenberg
Göteborgs konstmuseum, Göteborg
Göteborgs stadsmuseum, Göteborg
Historiska museet, Stockholm
Hjärtenholms lantbruksmuseum, (tillhör Smålands museum)*
Hälsinglands museum, Hudiksvall
Jamtli, Jämtlands läns museum, Östersund
Livrustkammaren, Stockholm
Ljuders hembygds museum, Ljuder
Länsmuseet Varberg, Varberg
Malmö konstmuseum, Malmö
Malmö museer, Malmö
Moderna museet, Stockholm
Museum Anna Nordlander (MAN), Skellefteå

Museum Gustavianum, Uppsala
Musikmuseet, Stockholm
Nationalmuseum, Stockholm
Naturhistoriska museet, Göteborg
Naturhistoriska riksmuseet, Stockholm
Nordiska akvarellmuseet, Skärhamn
Nordiska museet, Stockholm
Röhsska museet, Göteborg
Sjöfartsmuseet, Göteborg
Smålands museum, Växjö*
Statens museer för världskultur, Stockholm (Etnografiska
museet, Medelhavsmuseet, Världskulturmuseet och Östasiatiska
museet)
Tekniska museet, Stockholm*
Uppsala läns museum, Uppsala*
Vasamuseet, Stockholm*
Virserums konsthall, Virserum*
Vänersborgs museum, Vänersborg
Västergötlands museum, Skara
Örebro läns museum, Örebro

Bilaga 3: Konsultuppdrag

Uppdragstagare	Summa (kronor)
1. Ana Valdés	10 000
2. Eva Persson	15 000
3. Museum Anna Nordlander	35 000
4. Länsmuseum Varberg	100 000
5. Marcel Rådström	2 000
6. Anna Schuberth	50 000
7. Nordiska Museet	60 000
8. Oskarshamns kommun	75 000
9. Föreningen för genusfrågor i museerna	25 000
10. Marcel Rådström	15 000
11. Eva Persson	15 000
12. Ann Kristin Carlström	43 000
13. Marcel Rådström	12 000
14. Johanna Berg	10 000
15. Anna Prestjan	12 000

Projektbeskrivningar och syfte

1. Ana Valdés, journalist och entledigad ledamot i arbetsgruppen, fick i juni 2002 i uppdrag av arbetsgruppen att utföra ett skriftligt kompendium kring genusbegreppet. Uppdraget resulterade i en litteraturöversikt som redovisades i juni 2002.

2. Eva Persson, utställningsproducent och tf. lektor vid Kultur, samhälle och mediegestaltning vid Linköpings universitet, fick i september 2002 i uppdrag att skriftligt rapportera en delutredning om genusperspektiv i museers utställningsverksamhet. Projektet slutredovisat i oktober 2002.
3. Museum Anna Nordlander fick i uppdrag att anordna ett tvådagarsseminarium på temat Konst och genus i Skellefteå, 12-13 maj 2003. Seminarierapport inlämnad i maj 2003.
4. Läns museet Varberg fick i uppdrag att i samband med utställningen ”100 % tjejer”, genomföra seminarier och debatter, garantera konstnärsmidverkan samt producera en rapport. Projektet inleddes i augusti 2002 och utställningen öppnade på läns museet i Varberg den 8 mars 2003. Rapport är inlämnad i april 2003.
5. Marcel Rådström, antikvarie med dramaansvar vid Jämtli, Jämtlands läns museum, fick i uppdrag att delta i konferens i museipedagogik vid Nordiska museet den 27 november 2002, samt närvara och rapportera vid arbetsgruppens sammanträde i november 2002. Skriftlig rapport inlämnad i december 2002.
6. Anna Schuberth, studerande vid Uppsala universitet och timanställd vid Museum Gustavianum, fick i januari-februari 2003 i uppdrag att granska och föreslå ändringar i universitetsutställningen vid Museum Gustavianum. Rapport inlämnad i februari 2003.
7. Nordiska museet fick i uppdrag att anordna konferens på temat genus i anslutning till öppnandet av basutställningen Den feminina textilen hösten 2003. Konferensrapport inlämnad i december 2003.

8. Oskarshamns kommun fick i uppdrag att påbörja arbetet med projektet "Demokrati, kultur och lokal utveckling". Förprojektering med särskild hänsyn till genusaspektens beaktande i genomförandet. Oskarshamn kommun och uppdragsledare Per Olin fick i uppdrag att utforma handlingsplan för projektet. Skriftlig rapport inlämnad i maj 2003.
9. Föreningen för genusfrågor i museerna fick i uppdrag att anordna en öppen debatt på temat "Manligt och kvinnligt på museer" under museiveckan i Helsingborg i mars 2003. Skriftlig rapport inlämnad i april 2003.
10. Marcel Rådström fick i uppdrag att för arbetsgruppens räkning delta i den museipedagogiska kursen "Gamla material och nya berättelser" arrangerad av Historiska museet och Kungliga Myntkabinettet. Skriftlig rapport inlämnad i oktober 2003.
11. Eva Persson, utställningsproducent och tf. lektor vid Kultur, samhälle och mediegestaltning vid Linköpings universitet, fick i uppdrag att utarbeta ett förslag till fortbildningskurs för museianställda på temat genusperspektiv i utställning. Kursförslag inlämnat i augusti 2003.
12. Ann Kristin Carlström, forskningschef vid Arbetets museum i Norrköping samt ledamot i arbetsgruppen Genus på museer, fick i uppdrag att fungera som sammankallande och samordnare i arbetsgruppens delutredning Utställning och museipedagogik med genusperspektiv. Samtal genomfördes med museianställda vid fyra halvdagsträffar. Rapport inlämnad i oktober 2003.
13. Marcel Rådström fick i uppdrag att delta och aktivt beakta museipedagogik med genusperspektiv i arbetsgruppens delutredning Utställning och museipedagogik med genusperspektiv som genomfördes med Ann Kristin Carlströms

som samordnare med museianställda vid fyra tillfällen. Rapport inlämnad i oktober 2003.

14. Johanna Berg, Kulturrådet, fick i uppdrag att fungera som samtalsledare inom arbetsgruppens delutredning Utställning och museipedagogik med genusperspektiv. Rapport inlämnad i oktober 2003.
15. Anna Prestjan, doktorand i historia och sekreterare i arbetsgruppen 2002-08-26 t.o.m. 2003-09-14, fick i uppdrag att som sakkunnig delta i färdigställandet av arbetsgruppens slutrapport under perioden 15 september till 4 december. Skriftlig redovisning inlämnad i december 2003.

Bilaga 4: Deltagare i halvdagsträffarna för delutredningen *Utställning och museipedagogik med genusperspektiv*

Kulturen i Lund den 20 maj 2003

Louise Andersson, konstpedagog, Dunkers Kulturhus

Johanna Berg, handläggare Statens kulturråd, konsult arbetsgruppen Genus på museer

Nina Björk, doktorand och författare, ledamot arbetsgruppen Genus på museer

Ann Kristin Carlström, forskningschef Arbetets museum, ledamot arbetsgruppen Genus på museer

Åsa Forsberg, konstpedagog, Regionmuseet Kristianstad

Rosi Gerlach, kulturutvecklare, Kultur Skåne

Eva Kjerström Sjölin, 1:e antikvarie, Kulturen

Birgitta Liljeqvist, museipedagog, Landskrona museum

Kristina Lindén, praktikant, Landskrona museum

Anneli Oxenstierna, museilektor, Landskrona museum

Kamilla Rydahl, konstnär och projektledare

Karin Rydahl, museipedagog, Statarmuseet

Marcel Rådström, antikvarie Jamtli, konsult arbetsgruppen Genus på museer

Mölnads museum den 21 maj 2003

Johanna Berg, handläggare Statens kulturråd, konsult arbetsgruppen Genus på museer

Ann-Marie Brockman, antikvarie, Bohusläns museum

Annica Carlsson Bergdahl, journalist, ReportageBörsen

Ann Kristin Carlström, forskningschef Arbetets museum, ledamot arbetsgruppen Genus på museer

Ulla Hasselqvist, antikvarie, Mölnads museum

Ann Hattebøl, verksamhetsansvarig, Göteborgs kulturförvaltning

Lena Lindgren, konstintendent, Jönköpings läns museum

Mari-Louise Olsson, museichef, Mölnads museum

Marcel Rådström, antikvarie Jamtli, konsult arbetsgruppen Genus på museer

Håkan Strömberg, pedagog, Göteborgs Stadsmuseum

Mångkulturellt centrum i Botkyrka den 27 maj 2003

Frida Alenius Navlét, konstpedagog, Botkyrka konsthall

Johanna Berg, handläggare Statens kulturråd, konsult arbetsgruppen Genus på museer

Ann Kristin Carlström, forskningschef Arbetets museum, ledamot arbetsgruppen Genus på museer

Maria Dalhed, museilektor, Nordiska museet

Elisabeth Fagerstedt, konsthallschef, Botkyrka konsthall

Birgitta Flensburg, museichef, Norrköpings Konstmuseum

Petter Ljunggren, museilektor, Arbetets museum

Leif Magnusson, chef, Mångkulturellt centrum

Marcel Rådström, antikvarie Jamtli, konsult arbetsgruppen Genus på museer

Helena Åberg, konstpedagog, Nationalmuseum

Västerbottens museum i Umeå den 11 juni 2003

Johanna Berg, handläggare Statens kulturråd, konsult arbetsgruppen Genus på museer

Maria Berg, konstpedagog, BildMuseet

Ann Kristin Carlström, forskningschef Arbetets museum, ledamot arbetsgruppen Genus på museer

Börje Ekström, museilektor i konst, Norrbottens museum

Jennie Forsberg, doktorand, Genusforskarskolan Umeå universitet

Lars Holstein, 1:e antikvarie/samlingsansvarig, Västerbottens museum

Hjördis Johansson, intendent/museipedagog, Sundsvalls museum

Tina Johansson, intendent/museipedagog, Sundsvalls museum

Ulrica Johansson, länsmuseumchef, Västerbottens museum

Harald Larsen, projektledare, Museum Anna Nordlander, Skellefteå kommun

Karin Lundemark, vik antikvarie, Västerbottens museum

Britta Lundgren, 1:e antikvarie/avdelningschef, Västerbottens museum

Lisa Lundström, intendent/pedagog, BildMuseet

Helena Magnusson, utställningsproducent, Västerbottens museum

Elisabeth Rasch, 1:e antikvarie, Västerbottens museum

Hillevi Wadensten, etnolog/antikvarie, Västerbottens museum

Anna Westman, intendent, Åjtte Svenskt fjäll- och samemuseum

Bilaga 5: Förslag till kurs för museiverksamma

En resursenhet för genus i museer kan som föreslaget i slutrapporten, producera allmänna kurser eller specialkurser i form av helg- eller veckokurser.⁸⁵ Nedanstående förslag till en allmän kurs i Genusteori och utställningsbygge på 10 p, är framtaget av Eva Persson, utställningsproducent och tf. lektor vid Kultur, samhälle och mediegestaltning vid Linköpings universitet, på konsultuppdrag av arbetsgruppen.

Kurserna som handlar om utställningsproduktion bör, oavsett längd och innehåll ha både teoretiska och praktiska moment. Den bör vända sig både till museianställda och konstnärligt verksamma utanför museerna, samt ha såväl forskare som konstnärer som lärare.

Genusteori och utställningsbygge

Förutsättningar: – akademisk 10 poängskurs, – fortbildning på magisternivå, – kan genomföras till exempel i Norrköping i samarbete mellan en framtida resursenhet, Arbetets museum och Programmet Kultur, samhälle och mediegestaltning vid

⁸⁵ Exempel på helg- eller veckokurser som skulle kunna anordnas av en resursenhet är *Text i utställningar*, där författare, akademiska genusforskare och journalister är lärare, *Fotoarkivet i genusbelysning* där genusteoretiker inom det estetiska området och frilansande fotografer, tillsammans med kursdeltagarna väljer, diskuterar och eventuellt ställer ut representativa historiska bilder ur museets arkiv i nytt ljus, samt *Föremålsanalys*, där föremålsansvarig på museet, genusteoretiker från närbeläget universitet/högskola och t.ex. hemslöjdskonsulenten i länet fungerar som ledare. Även här kan workshopen resultera i en utställning som kan visas för allmänheten eller kan fungera som intern fortbildning.

Linköpings universitet, samt med lärare och handledare från Tema Genus och Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning vid Linköpings universitet. Kursen kan utlokaliseras till regionala eller lokala museer, där närliggande universitet kan förse kursen med forskare och lärare. Resursenhetens roll blir råd- och idégivande.

Kursinnehåll där varje punkt motsvarar en vecka:

- Workshop

Vad är genusperspektiv? Vad är en utställning? Hur kan forskning och konstnärlig gestaltning mötas? Undervisning i form av föreläsningar, bildvisningar, samtal, föremålsanalyser, utställningsbesök och videofilmer.

- Historisk introduktion

Genusteorins framväxt i Sverige – kulturell och politisk kvinnofrigörelse sedan 1960-talet. Undervisning i form av föreläsningar och litteraturseminarier.

- Hur ser det ut i dag?

Nya museiutställningar med särskild betoning på utställningar med feministiskt innehåll, och med konstutställningar som jämförelseobjekt. Undervisning i form av utställningsbesök, genusanalys samt estetisk analys under medverkan av forskare och konstnärer.

- Skrivarvecka

Skriva utställningsrecension i anslutning till föregående veckas studier. Grupparbete med både museianställd och konstnär i varje grupp. Delmomentet avslutas med oppositioner.

- Workshop

Utifrån en genusorienterad vetenskaplig text skall studenterna, gruppvis, göra en utställningssynops som presenteras i text och bild/eller modell. Avslutas med kritik från textens författare och feministiskt orienterad arkitekt.

- Praktisk produktion

Produktion av en utställning. Museistudenter och konstnärstudenter samarbetar i smågrupper. Grupperna utför egen forskning, undersöker och hittar föremål och bilder till egna manus (inklusive form), gärna på beställning av eller med tanke på de museer som sänt representanter till kursen. Två handledare bör finnas till varje grupp, en genusteoretiker, en utställningsexpert.

- Presentationer och avslutning

Offentliggörande och oppositioner av utställningsproduktioner. Avslutas med kritik från beställare, forskare och konstnärer samt en gemensam reflexion.

Kurslitteraturen blir heterogen eftersom kursen är både teoretisk (genusteori) och praktisk (utställningsgestaltning). I den bör ingå verk om genusteori, utställningsteori, förhållandet mellan genus och museer, utställningar i ett genusperspektiv samt referenslitteratur. Det finns ingen direkt forskning kring utställningsteori. Lämpliga texter får sökas inom flera områden som konst, arkitektur, formgivning, grafisk design, estetik och museologi. Om genus och museer finns både utländsk och svensk litteratur. En bra källa är litteraturförteckningen till kursen *Det bekönade museet* som ges vid Uppsala universitet under hösten 2003.⁸⁶ Som referenslitteratur kan t.ex. skönlitteratur samt litteratur om samtidskonst användas.

⁸⁶ Se www.uu.se 2003-10-28.